

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
Кафедра міжнародного та європейського права

Серія «Навчально-методичні посібники»

**К. В. Громовенко
М. В. Грушко
К. В. Мануїлова**

**МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ
РЕГУЛЮВАННЯ
ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ**

Навчально-методичний посібник



Видавництво
«Юридика»
2023

УДК 341.3(075.8)
Г87

Автори-укладачі:

Громовенко К. В. – доктор юридичних наук, професор, ректор Міжнародного гуманітарного університету (Тема 2, Тема 4);

Грушко М. В. – доцентка кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцентка (Тема 1, Тема 6, Тема 7);

Мануїлова К. В. – доцентка кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцентка (Тема 3, Тема 5)

Рецензенти:

Жукорська Я. М. – завідувачка кафедри міжнародного права та міграційної політики Західноукраїнського національного університету, к. ю. н., доцентка;

Вітман К. М. – директор Центру підготовки магістрів публічної служби і професійних суддів, д. ю. н., професор Національного університету «Одеська юридична академія»

*Рекомендовано до друку Навчально-методичною радою
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 2 від 19 грудня 2022 року)*

Громовенко К. В.

Г87 Міжнародно-правове регулювання збройних конфліктів : навчально-методичний посібник / К. В. Громовенко, М. В. Грушко, К. В. Мануїлова. – Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. – 132 с. – (Серія «Навчально-методичні посібники»).

ISBN 978-617-8263-00-3

У навчально-методичному посібнику викладено основні теоретичні питання міжнародно-правового регулювання збройних конфліктів, розкрито зміст основних понять та категорій осіб, поява яких пов'язана з таким особливим періодом, як збройний конфлікт, з посиланнями на міжнародно-правові акти та рекомендовану літературу. Навчально-методичний посібник містить тестові завдання та практичні задачі, що сприяє поглибленню знань, ефективному застосуванню норм, які регулюють збройні конфлікти, в національному законодавстві під час практичної роботи, зокрема у сфері охорони прав і свобод цивільного населення під час збройних конфліктів, поводження з військовополоненими, діяльності Міжнародного Руху Червоного Хреста та Червоного Півмісяця, питання відповідальності за порушення норм міжнародного гуманітарного права. Посібник призначений для здобувачів вищої освіти денної та заочної форми навчання закладів вищої освіти.

УДК 341.3(075.8)

ЗМІСТ

ВСТУП	4
ТЕМА 1. Гене́за міжнародно-правового регулювання збройних конфліктів та особливості сфери застосування	9
ТЕМА 2. Збройні конфлікти: поняття, ознаки, види та правове регулювання	23
ТЕМА 3. Правовий статус окремих категорій осіб під час збройних конфліктів	40
ТЕМА 4. Міжнародно-правове регулювання методів та засобів ведення військових дій	52
ТЕМА 5. Імплементация та адаптация норм збройних конфліктів	63
ТЕМА 6. Відповідальність за порушення норм міжнародного права збройних конфліктів	72
ТЕМА 7. Міжнародна та національна безпека. Окремі питання миробудування	84
ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПОТОЧНОГО КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ	99
ЗАДАЧІ ДЛЯ ПОТОЧНОГО КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ	112
ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ	118
ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ	124
ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК	125

ВСТУП

Право є найважливішим регулятором суспільних відносин у кожній державі. Необхідність ефективного міжнародного правопорядку визначається існуючими загрозами миру та безпеці та перешкодами для належної дипломатії та співробітництва. Міжнародно-правове регулювання збройних конфліктів є одним із найефективніших правових інструментів, що є у розпорядженні міжнародного співтовариства, для забезпечення безпеки, поваги та гідності людини та пом'якшення наслідків збройного конфлікту на основі гуманітарних міркувань. Розвиток економіки, політики, культури, засобів масової інформації та комунікацій, транспорту та інші об'єктивні процеси, особливо криза глобального потепління, поширення коронавірусної інфекції, терористична діяльність недержавних суб'єктів, розвиток автоматизованої зброї, потреби людини легалізація таких видів відносин, як міжнародні відносини у сфері озброєних конфліктів, у тому числі не пов'язаних із пануванням. Такі виклики та супутні наслідки впливають на ймовірність забезпечення належного ведення міжнародних відносин. Гуманітарні принципи є найбільш загальними принципами права збройних конфліктів та об'єднують усі положення у логічно структуровану систему норм, які застосовуються під час збройного конфлікту та тісно пов'язані з відповідними областями міжнародного права.

Міжнародна практика у сфері прав людини встановлює досить чіткі та абсолютні принципи, правові гарантії, які формують певні міжнародно-правові норми у сфері прав людини. Однак, незважаючи на існуючу правову основу, питання дотримання та забезпечення дотримання багатьох норм залишається відкритим. Тому як національним урядам, так і міжнародним організаціям необхідно зосередитись на ефективному застосуванні існуючих правових стандартів для захисту прав людини під час збройних конфліктів.

В умовах міжнародного громадянського суспільства та розвитку права міжнародного співтовариства на його потреби посилюються взаємозалежність та взаємовигідність міжнародно-правової науки та практики у всіх країнах світу. Відповідність національних законів міжнародно-правовим зобов'язанням у галузі права збройних конфліктів є важливим завданням національних інституцій у всіх країнах світу. В епоху глобальних перетворень, що відбуваються у всіх сферах суспільного та національного життя, вдосконалення законів та практики їх виконання є об'єктивною необхідністю. У цьому контексті питання поширення знань про міжнародне гуманітарне право стало актуальним для вітчизняної міжнародної судової практики. Вивчення та застосування єдиної загальновищаної системи права збройних конфліктів має вирішальне значення для подолання наслідків наявних конфліктів.

Навчальна дисципліна «Міжнародно-правове регулювання збройних конфліктів» складена відповідно до значення дисципліни за структурно-логічною схемою, передбаченою програмою підготовки фахівця за освітньо-професійним рівнем бакалавра зі спеціальності «Міжнародне право», і охоплює всі змістовні теми, передбачених освітньою програмою. Існує єдина система міжнародного гуманітарного права, у якій з урахуванням особливостей методу та характеру предмета правового регулювання визначається як мінімум дві складові: «Право Женеві» та «Право Гааги», які відіграють особливу роль в регулюванні збройних конфліктів.

Предметом курсу є міжнародне регулювання збройних конфліктів, що включає юридичні норми і принципи, які застосовуються під час збройних конфліктів та з метою подолання їх наслідків. Об'єктом курсу є встановлення механізму правового регулювання засобів і методів ведення війни, а також забезпечення захистом осіб, хто припинив брати участь у збройних діях та цивільних осіб.

Особлива увага приділяється навчально-методичним посібником «Міжнародно-правове регулювання збройних конфліктів» принципу вирішення спорів мирними засобами, питанню способи зміни державної території, міжнародним

гуманітарним організаціям у період збройних конфліктів, учасникам збройних конфліктів, питанню відповідальності за воєнні злочини, концепції перехідного правосуддя, забезпечення національної та міжнародної безпеки та окремим питанням миробудування.

Навчально-методичний посібник «Міжнародно-правове регулювання збройних конфліктів» знайомить фахівця за спеціальністю «Міжнародне право» за освітньо-професійним рівнем бакалавра із системою права збройних конфліктів, акцентує увагу на складних теоретичних і практичних питаннях кризових ситуацій, концентрує увагу на належному категоріальному апараті визначень, пов'язаному зі збройним конфліктом, допомагає зробити свій внесок на основі правильного тлумачення та застосування міжнародних нормативно-правових актів. Право збройних конфліктів загалом, та окремі його інститути зокрема, нині є надзвичайно необхідними в умовах збройного конфлікту на території України. Проте деякі правові інструменти регулювання збройних конфліктів перебувають у процесі постійного розвитку шляхом розробки нових міжнародних та національних правових ричагів впливу.

Основними завданнями вивчення дисципліни є набуття здобувачами вищої освіти теоретичних знань про міжнародне регулювання основ ведення збройних конфліктів, засвоєння здобувачами вищої освіти правових основ регулювання збройних конфліктів, особливостей сучасних збройних конфліктів та категоріального апарату певних інститутів (воєнного полону, захисту жертв війни та ін.); є формування у здобувачів вищої освіти системного уявлення про міжнародне гуманітарне право, вивчення становлення та концептуального обґрунтування міжнародного гуманітарного права, оволодіння знаннями про поняття збройних конфліктів, проведення співвідношення понять збройний конфлікт, війна та агресія, встановлення видів збройних конфліктів, а також формування у здобувачів вищої освіти понять про комбатанта, не комбатанта, цивільного населення, розгляд міжнародно-правового захисту жертв війни та вивчення міжнародно-правового статусу журналіста під час збройного конфлікту; набуття знань у сфері надання

гуманітарної допомоги зі сторони гуманітарних міжнародних організацій, Міжнародного Комітету Червоного Хреста.

Вивчення дисципліни має на меті формування у майбутніх фахівців вмінь та навичок, які необхідні для всеосяжного застосування норм міжнародно-правового регулювання збройних конфліктів з огляду на наявну ситуацію збройного конфлікту в Україні; оволодіти здатністю до узагальнення, аналізу, сприйняття інформації та її систематизації, постановці мети та вибору шляхів її досягнення; оцінки сучасних правових подій у світлі міжнародного права, порівнювати міжнародну та національні правові системи; ідентифікувати правову проблему чи конфлікт з використанням знань у сфері права; захищати права та законні інтереси відповідно до процесуальних вимог різних юрисдикцій; працювати з міжнародно-правовими актами, поєднувати теорію та практику національного права, міжнародного права; надати правову оцінку поведінки чи діяльності індивідів і соціальних груп, ідентифікувати правову проблему чи конфлікт з використанням знань у сфері права. Здатність та готовність здобувачів вищої освіти розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у сфері кризових ситуацій, охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, забезпечення міжнародного правопорядку під час практичної роботи або в процесі навчання, що передбачають застосування правових доктрин та принципів, прогнозування, оптимізації та прийняття рішень.

Цей навчально-методичний посібник може бути використаний здобувачами вищої освіти спеціальності «Міжнародне право» для практичних занять та для самостійної роботи. З огляду на актуальність дисципліни навчально-методичний посібник розглядає основні теми, які пов'язані зі збройним конфліктом. Враховуючи загальну кількість годин лекцій та практичних занять, деякі теми можна залишити для самостійного дослідження. По кожній темі наведено перелік ключових питань, необхідних для розгляду на практичних заняттях, джерела, що рекомендуються, нормативно-правові акти, теми рефератів, та питання для самостійної роботи. Глибокому вивченню проблемних питань міжнародно-правового регулювання

збройних конфліктів, засвоєнню механізму взаємодії міжнародного гуманітарного та національного права, аналізу основоположних нормативно-правових актів, зокрема міжнародних договорів, сприятиме вирішення аналітичних завдань та практичних казусів, тестових завдань, які представлені відповідно у навчально-методичному посібнику. Дисципліна «Міжнародно-правове регулювання збройних конфліктів» також має своїм завданням підготовку здобувачів вищої освіти спеціальності «Міжнародне право» бакалаврів для вивчення у подальшому окремих дисциплін, пов'язаних тематикою міжнародного публічного права.

ТЕМА 1.

Гене́за міжнародно-правового регулювання збройних конфліктів та особливості сфери застосування

ЛЕКЦІЙНІ ПИТАННЯ

1. Основні принципи міжнародного права та збройні конфлікти.
2. Поняття та значення права мирного вирішення міжнародних спорів. Поняття «спір», «ситуація», «конфлікт» у сучасному міжнародному праві. Види міжнародних спорів.
3. Класифікація мирних засобів вирішення міжнародних спорів. Розділ VI Статуту ООН та стаття 33 Статуту ООН.
4. Гене́за формування норм (правил) міжнародно-правового регулювання збройних конфліктів. Відмова від війни як принцип міжнародних відносин. Пакт Бріана – Келлога.

Основні принципи міжнародного права та збройні конфлікти

У будь-якій державі найголовнішим та найважливішим регулятором суспільних відносин є право. Тому система юридичних норм, які регулюють ці відносини, закріплюючи певні права та обов'язки осіб й називається правом. Розвиток економіки, політики, культури, засобів масової інформації та комунікації, транспорту, інші об'єктивні процеси, зокрема розповсюдження COVID-19, настання гострих наслідків глобального потепління, терористична діяльність недержавних учасників міжнародних відносин та розробка автоматизованої зброї, яка не передбачає контролю з боку людини і т. д., вимагають правового оформлення такого типу відносин як міжнародні відносини. Подібні виклики та пов'язані з ними наслідками впливають на можливість реалізації міжнародних відносин. З огляду на те, що одним з основних і необхідних інструментів управління міжнародними відносинами виступає міжнародне право є необхідність в ефективному міжнародному правопорядку. Загрози миру та безпеці, неналежна дипломатія провокують виникнення збройних конфліктів, що вимагає від держав застосовувати

держави право на участь у вирішенні міжнародних проблем, які зачіпають їх інтереси. Міжнародне право і є тією системою юридичних норм, що регулюють міждержавні відносини з метою забезпечення миру і взаємовигідного співробітництва.

Міжнародне право являє собою сукупність правил поведінки учасників міжнародного спілкування, обов'язковість яких визнається ними добровільно, з метою попередження міжнародних конфліктів, забезпечення загального міжнародного співробітництва та дружніх відносин між ними. Міжнародне право – це самостійна система права, у склад якої входять юридично обов'язкові принципи та норми, що регулюють відносини між державами, а також іншими суб'єктами міжнародного права в цілях забезпечення мирного співіснування та міжнародної співпраці. Основні принципи міжнародного права це система основоположних норм, які регулюють відносини з іноземним елементом та визначає критерій правомірності міжнародних правотворчого і правозастосовчого процесів. Основні функції принципів міжнародного права полягають в зміцненні існуючої системи міжнародних відносин, сприяння становленню і розвитку системи міжнародного права, закріплення основних прав, обов'язків і законних інтересів суб'єктів міжнародного права, визначення основ їх взаємодії шляхом встановлення правових статусів, а також заповнення прогалин в міжнародному праві та розвиток міжнародної правосвідомості. Основні принципи є основою і системоутворюючим фактором міжнародної нормативної системи, і через це більша частина основних принципів володіють юридичною обов'язковістю на рівні норм *jus cogens*. Основний принцип міжнародного права може бути змінений чи скасований лише новим принципом. Формально основні принципи не підпорядковані один одному. Але фактично в процесі застосування, їм надається різне значення. Принцип незастосування сили, наприклад, є головним, при забезпеченні миру і безпеки.

Основні принципи міжнародного права функціонують лише у взаємодії. Вони мають комплексний характер, взаємно обумовлюють одне одного. Наприклад, у Декларації про принципи міжнародного права, які стосуються дружніх відносин

і співробітництва між державами у відповідності зі Статутом ООН, 1970 р., йдеться мова про наступне: «При тлумаченні і застосуванні викладені вище принципи є взаємозв'язаними та кожен із них слід аналізувати в контексті всіх інших принципів».

При визначенні основних принципів міжнародного права до уваги беруться три джерела, в яких держави прямо ставили за мету сформулювати основні принципи міжнародного права: Статут ООН, Декларація про принципи міжнародного права 1970 р. і Заключний акт Хельсінкі 1975 р.

Статут і Декларація називають лише сім принципів:

1) незастосування сили або загрози силою; 2) мирного вирішення міжнародних спорів; 3) невтручання; 4) співробітництва; 5) рівноправ'я і самовизначення народів; 6) суверенної рівності держав; 7) добросовісного виконання зобов'язань за міжнародним правом.

Ще три – Принцип територіальної цілісності держав, Принцип непорушності державних кордонів та Принцип поваги прав та свобод людини – в Заключному акті НБСЄ 1975 р.

Отже, всі основні принципи сучасного міжнародного права є юридично обов'язковими і підлягають безумовному виконанню.

Поняття та значення права мирного вирішення міжнародних спорів. Поняття «спір», «ситуація», «конфлікт» у сучасному міжнародному праві

Право мирного вирішення міжнародних спорів – галузь міжнародного права, норми та принципи якої встановлюють процедури мирного вирішення спорів між суб'єктами міжнародного права.

Спори між суб'єктами міжнародного права вважаються невід'ємною частиною у міжнародних правовідносинах. Через те що повністю виключити спори з життя міжнародної спільноти неможливо, необхідним є докладання всіх зусиль для їх відвернення та справедливого вирішення. Це й визначає важливість цієї сфери, адже система міжнародних відносин не може нормально функціонувати без механізмів мирного вирішення спорів.

Правовою основою права мирного вирішення спорів слід вважати принцип мирного вирішення міжнародних спорів, який відповідно до п. 3 ст. 2 Статуту ООН означає: «держави вирішують свої міжнародні спори мирними засобами таким чином, щоб не ставити під загрозу міжнародний мир та безпеку і справедливість». Ці положення вважаються категоричними та не допускають ніяких виключень. Вони є зворотньою стороною такої ж категоричної заборони звернення до війни у міжнародних відносинах. Спеціальним принципом даної галузі слід вважати принцип вільного вибору засобів мирного вирішення спорів. Згідно з Декларацією про принципи міжнародного права 1970 р., міжнародні спори вирішуються «згідно з принципом вільного вибору засобів мирного вирішення спорів».

Розроблені протягом століть практики міжнародного спілкування, засоби мирного вирішення спорів були вперше юридично закріплені в Гаазьких конвенціях про мирне вирішення міжнародних зіткнень 1899 та 1907 років. Саме ці акти передбачали існування наступних засобів: міжнародні слідчі комісії, добрі послуги та посередництво, а також міжнародний третейський суд. Статут Ліги Націй започаткував перший судовий орган, який мав назву Постійної палати міжнародного правосуддя. У Загальному акті про мирне вирішення спорів, який був ухвалений Лігою Націй у 1928 році, встановлювалася обов'язкова юрисдикцію Постійної палати міжнародного правосуддя у тому випадку, коли міжнародні спори неможливо було вирішити шляхом переговорів.

Основні тези щодо мирного врегулювання міжнародних спорів зафіксовано у п. 3 ст. 2 Статуту ООН та згодом включено до Декларації про принципи міжнародного права 1970 р., Заключного Акту НБСЄ 1975 р., окремі положення було продубльовано також і в Манільській декларації про мирне вирішення міжнародних спорів 1982 р. Положення Статуту ООН, які стосуються мирного вирішення міжнародних спорів, поширюються не лише на держави-членів Організації Об'єднаних Націй, а й на держави, що не належать до неї. Отже, мирне врегулювання міжнародних спорів дійсно вважається

принципом загального міжнародного права, що є обов'язковим для всіх держав світу.

У своєму рішенні 1924 р. у справі Концесії Мавромматіса у Палестині Постійна Палата Міжнародного Правосуддя визначила, що **спір** – це «розбіжність з питань права або факту, конфлікт юридичних позицій або інтересів». Міжнародний Суд ООН вбачає ознаки спору в обставинах, за якими «було висунуто деякі звинувачення проти ряду країн, які їх відхилили» (консультативне заключення від 30 березня 1950 р. у справі Тлумачення мирних договорів з Болгарією, Угорщиною та Румунією). Предметом міжнародного спору може бути, зокрема, правовий статус конкретної території, розмежування державних кордонів, втручання у внутрішні справи, доступ до континентального шельфу тощо.

Від спору слід відрізнити **односторонні претензії**. У зв'язку з цим Міжнародний Суд ООН зазначив, що «коли мова йде про спірне питання, то є недостатнім ствердження однієї сторони про наявність спору з іншою стороною. Необхідно доказати, що претензіям однієї сторони явно протистойть позиція другої сторони» (Рішення від 21 грудня 1962 р. у справі про Південно-Західну Африку (попередні заперечення).

У Статуті ООН окрім терміну «міжнародний спір» застосовується також поняття ситуації, «яка може призвести до міжнародних ускладнень або викликати спір» (ст. 34). Цей другий термін є більш широким. **Ситуація** означає становище, в якому непорозуміння та протиріччя між державами не виступають у якості конкретизованих претензій. Статут ООН не дозволяє чітко розмежувати ці поняття, проте подібне визначення має значення, оскільки відповідно до п. 3 ст. 27 Статуту ООН, в Раді Безпеки «сторона, яка є учасницею спору, повинна утримуватись від голосування при прийнятті рішення», що не стосується голосування у випадках, які кваліфікуються як ситуація.

Для міжнародного права істотним є розмежування спорів міжнародних та спорів, що не мають такого характеру. Серед міжнародних спорів слід відокремити спори, що загрожують міжнародному миру або безпеці (кваліфіковані спори), а також спори, що не несуть такої загрози (звичайні спори). У першому

випадку Рада Безпеки ООН на підставі Розділу VII Статуту ООН має загальну виключну компетенцію для підтримання чи відновлення міжнародного миру та безпеки.

У доктрині міжнародного права також застосовується поділ міжнародних спорів на правові (юридичні), в яких підставою претензій та заперечень на них виступають норми міжнародного права, та політичні, які ґрунтуються на політичних аргументах неправової природи. Поняття правового (юридичного) спору міститься також у Статуті ООН: відповідно до п. 3 ст. 36 Статуту «спори юридичного характеру повинні, як правило, передаватися сторонами до Міжнародного Суду згідно до положень Статуту Суду». Статут Міжнародного Суду відніс до юридичних спорів ті, що стосуються:

- a) тлумачення договору;
- b) будь-якого питання міжнародного права;
- c) наявності факту, який становить собою порушення міжнародного зобов'язання;
- d) характеру та розмірів відшкодування, що належить за порушення міжнародного зобов'язання.

Поділ міжнародних спорів на правові і політичні не є однак однозначним, оскільки у кожному спорі є як елементи політичні, так і правові. Крім того, з рішень Міжнародного Суду ООН витікає, що якщо спір має політичні елементи, це не є перешкодою для його вирішення Міжнародним судом (наприклад, рішення у справі Нікарагуа 1986 р.).

Класифікація мирних засобів вирішення міжнародних спорів. Розділ VI Статуту ООН та стаття 33 Статуту ООН

У пункті 3 статті 2 Статуту ООН зазначено, що «держави мають вирішувати свої міжнародні спори мирними засобами таким чином, щоб не піддавати загрозі міжнародний мир і безпеку та справедливість».

Стаття 33 Статуту ООН зазначає такі засоби мирного вирішення міжнародних спорів: переговори, обстеження, посередництво, примирення, арбітраж, судовий розгляд, звернення до регіональних органів або угод. Але варто звернути

увагу на те, що цей список не є вичерпним і сторони можуть самостійно обирати інші мирні засоби.

Розрізняють дипломатичні (погоджувальні) і судові засоби вирішення міжнародних спорів. Критерієм цього поділу є питання, чи завжди звернення до цієї процедури призводить до послідовного вирішення міжнародних спорів з точки зору міжнародного права. Значення дипломатичних засобів розкривається в тому, що сторони залишають прийняття остаточного рішення у розв'язанні спорів за собою і беруть участь більшою чи меншою мірою у пошуку засобів їх вирішення. До них відносять: переговори, добрі послуги, посередництво (медіація), слідчі та погоджувальні комісії, консультації. У свою чергу, при застосуванні судових засобів сторони спору є пов'язаними прийнятим рішенням і мають обмежені можливості впливу на вирішення спору. Судовими засобами є діяльність постійних міжнародних судів і арбітраж.

Окрім дипломатичних та судових засобів, розрізняють вирішення спорів міжнародними організаціями. На відміну від дипломатичних та судових засобів, що зосереджені на вирішенні спорів, для міжнародних організацій вирішення спорів є однією з сфер діяльності міжнародних організацій. Однак вирішення спорів міжнародними організаціями не є повністю незалежним мирним засобом. У діяльності щодо цієї сфери зазвичай використовуються дипломатичні, а іноді й судові засоби.

Гене́за формування норм (правил) міжнародно-правового регулювання збройних конфліктів

Історичний період становлення міжнародного гуманітарного права має коріння від звичаїв ведення війни, які існували ще в Стародавній період. «Закони та звичаї ведення війни», «право війни» та «право збройних конфліктів» були широко вживаними та тривалий час регулювали сферу військових відносин. Самі ж правові норми, що регулюють ведення збройних конфліктів є настільки давніми, як і сама війна. Подібні звичаї зустрічаються у всіх частинах світу, включаючи Стародавню Індію, Китаї, Єгипті, Греції та Риму. Важливо відмітити, що норми права збройних конфліктів не є універсальними

за способом свого виникнення, проте є універсальними за своєю природою. Стародавні звичаї в війні мали певну особливість – їх застосування обмежувалось конкретними регіонами (регіональне міжнародне право), а навіть іноді – конкретною війною. Виклад історії сучасного права збройних конфліктів (міжнародного гуманітарного права) зазвичай розпочинається з 24 червня 1859 р. Саме у той день відбувалася наймасштабніша битва між військами франко-сардинського альянсу та австрійською армією під селищем Сольферіно в Північній Італії.

Гуманітарні наслідки на полі бою та у прилеглих населених пунктах були жахливими (з обох сторін конфлікту залишилися десятки тисяч поранених та вбитих). Женевський підприємець Анрі Дюнан став свідком цих подій і був неабияк вражений муками поранених і залишених на полі бою без жодної медичної допомоги. Він прикладав зусиль разом із місцевим населенням, для того, щоб організувати надання медичної допомоги всім, хто її потребував.

На основі своїх вражень А. Дюнан 1862 р. опублікував книгу «Спогади про Сольферіно», в якій було сформульовано дві основні пропозиції: укласти юридично зобов'язуючу конвенцію, якою будуть врегульовані питання надання захисту та допомоги пораненим у діючих арміях, а також заснувати національні товариства, основним напрямом роботи яких буде підготовка персоналу та медичних ресурсів у сфері надання допомоги пораненим і хворим під час війни, й тим самим підтримуючи зусилля військових санітарних служб. У лютому 1863 р. Анрі Дюнан та чотири видатні громадяни Женеви заснували Міжнародний комітет допомоги пораненим, який у 1876 р. був перейменований на Міжнародний Комітет Червоного Хреста (далі – МКЧХ). Першим президентом МКЧХ був Гюстав Муанье, юрист, а пізніше голова Женевської філантропічної асоціації. В серпні 1864 р. – приймається перша Женевська конвенція про поліпшення долі поранених у діючих арміях. Прийняття Конвенції 1864 р. започаткувало розвиток такого напрямку сучасного міжнародного права як захист жертв збройних конфліктів (право Женеві). Перша і друга Гаазькі мирні

конференції 1899 р. та 1907 р. зробили важливий прорив у становленні та розвитку регулювання військових дій. Наступне прийняття міжнародно-правових актів з питань обмеження та застосування засобів та методів ведення збройних конфліктів призвели до кодифікації основних інститутів прав збройних конфліктів. Однак, найважливішим підсумком остаточного формування права збройних конфліктів (міжнародного гуманітарного права) було прийняття Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р. та Додаткових протоколів до них у 1977 році: що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів та що стосується захисту жертв збройних конфліктів не міжнародного характеру.

Пакт був підписаний 27.08.1928 р. у м. Парижі та йменувався на честь його засновників – міністра закордонних справ Франції А. Бріана та державного секретаря США Ф. Б. Келлога, який формально набув чинності 24.07.1929 р. Відповідно до тексту угоди учасники зобов'язувалися вирішувати свої спори чи конфлікти тільки мирними засобами. Статтею 1 зазначеного акту вказується, що «Високі Договірні Сторони урочисто заявляють про засудження застосування війни як засобу урегулювання міжнародних спорів і відмовляються у своїх взаємних відносинах від війни як знаряддя національної політики». Статтею 2 передбачається потреба у «врегулюванні або вирішенні всіх міждержавних спорів чи конфліктів тільки мирними засобами». Відмова від військових дій стосувалася лише відносин між сторонами договору, решта країн не враховувалася. Таким чином підписання Пакту Бріана-Келлога розглядається як найбільша миротворча ініціатива з часів Першої світової війни, яка мала на меті побудову стійкого міжнародного правопорядку та викорінення війни як явища у міжнародних відносинах.

Питання до практичного заняття

1. Поняття основних принципів міжнародного права. Ознаки основних принципів міжнародного права.
2. Класифікація основних принципів міжнародного права: правова природа, зміст та особливості.

3. Принцип заборони застосування сили та загрози сили в нових реаліях міжнародних відносин.
4. Принцип територіальної цілісності та непорушності кордонів в контексті загроз національної безпеки.
5. Поняття та значення права мирного вирішення міжнародних спорів.
6. Поняття «спір», «ситуація», «конфлікт» у сучасному міжнародному праві. Види міжнародних спорів.
7. Засоби вирішення міжнародних спорів. Розділ VI Статуту ООН, Мирне розв'язання Спорів, стаття 33 (про перелік засобів вирішення міжнародного конфлікту). Класифікація мирних засобів вирішення міжнародних спорів:
 - 7.1. Дипломатичні засоби вирішення міжнародних спорів. Безпосередні переговори і консультації. Добрі послуги і посередництво. Міжнародна примирлива процедура: слідчі й погоджувальні комісії.
 - 7.2. Судові засоби вирішення міжнародних спорів.
8. Поняття та види територій в міжнародному праві. Концепція загальної спадщини людства.
9. Демілітаризовані та нейтралізовані території. Зони миру.
10. Ведення військових дій в міжнародних територіях.
11. Відмова від війни як принцип міжнародних відносин. Пакт Бріана – Келлога.
12. Генеза розвитку міжнародно-правового регулювання збройних конфліктів.
13. Перша мирна Гаазька конференція 1899 р.
14. Друга мирна Гаазька конференція 1907 р.
15. Женевські конвенції 1949 р. як правова основа «Права Женеви».
16. «Право Гааги» як основа регулювання військових дій.

Питання для самостійної роботи

1. Основні принципи міжнародного права. Класифікація основних принципів міжнародного права: правова природа, зміст та особливості.
2. Поняття та значення права мирного вирішення міжнародних спорів. Поняття «спір», «ситуація», «конфлікт» у сучасному міжнародному праві.
3. Засоби вирішення міжнародних спорів. Розділ VI Статуту ООН, Мирне розв'язання Спорів, стаття 33 (про перелік засобів вирішення міжнародного конфлікту).
4. Дипломатичні засоби вирішення міжнародних спорів. Безпосередні переговори і консультації. Добрі послуги

- і посередництво. Міжнародна примирлива процедура: слідчі й погоджувальні комісії.
5. Судові засоби вирішення міжнародних спорів.
 6. Поняття та види територій в міжнародному праві. Концепція загальної спадщини людства.
 7. Демілітаризовані та нейтралізовані території. Зони миру. Ведення військових дій в міжнародних територіях.
 8. Період Першої мирної Гаазької конференції 1899 р.
 9. Період Другої мирної Гаазької конференції 1907 р.
 10. Роль А. Дюнана, Ж. С. Пікте в розвитку правового регулювання збройних сутичок.
 11. Застереження Мартенса: зміст та значення.
 12. Женевські конференції про захист жертв війни 1949 р.: роль в розвитку міжнародно-правового регулювання збройних конфліктів.
 13. Дипломатична конференція «Про підтвердження і розвиток міжнародного гуманітарного права, що застосовується у період збройних конфліктів» 1974–1977 років.
 14. Розвиток міжнародно-правового регулювання збройних конфліктів в ХХ–ХХІ столітті. Право Нью-Йорка.
 15. Поняття та особливості *Jus ad bellum* та *Jus in bello*.
 16. Право збройних конфліктів і споріднені галузі: право прав людини і міжнародне кримінальне право.
 17. «Право Гааги» та «Право Женеви»: формування та відмінності між ними.
 18. Звичаєве регулювання збройних конфліктів. Кодифікація звичаєвих норм, які регулюють ведення збройних конфліктів.
 19. Відмова від війни як принцип міжнародних відносин. Пакт Бріана – Келлога.
 20. Основоположні принципи міжнародного права збройних конфліктів та його місце в системі міжнародного права.

Теми рефератів

1. Участь України у врегулювання міжнародних спорів.
2. Місце і роль Гаазьких конференцій миру 1899–1907 років у формуванні мирних засобів врегулювання міжнародних суперечок.
3. Роль ООН у вирішенні міжнародних спорів.
4. Значення застереження Мартенса в кодифікації міжнародних правил регулювання збройних конфліктів.
5. *Jus ad bellum*, *jus in bello* та *jus contra bellum*: зміст та особливості.

Нормативна база

1. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_010
2. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй 1970 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_569#Text
3. Проект висновків щодо ідентифікації міжнародного звичаєвого права з коментарями 2018 року. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/1_13_2018.pdf
4. Конвенція про мирне вирішення міжнародних спорів 1907 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_938
5. Манільська декларація про мирне вирішення спорів 1982 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_568
6. Конвенція з примирення і арбітражу в рамках НБСЕ. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_a11
7. Європейська конвенція про мирне вирішення спорів від 29 квітня 1957 року. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168006453b>
8. Американський договір про мирне вирішення спорів від 30 квітня 1948 року. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%2030/volume-30-I-449-English.pdf>
9. Гаазька конвенція про закони і звичаї війни на суходолі (Конвенція IV) та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text
10. Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях 1949 року (Женевська конвенція I 1949 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text
11. Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, із складу збройних сил на морі 1949 року (Женевська конвенція II 1949 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_152#Text
12. Конвенція про поводження з військовополоненими 1949 року (Женевська конвенція III 1949 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text
13. Конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року (Женевська конвенція IV 1949 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
14. Додатковий протокол до Женевських конвенцій 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів

- (Протокол I), 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
15. Додатковий протокол до Женевських конвенцій 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів не міжнародного характеру (Протокол II) 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text
 16. Додатковий протокол до Женевських конвенцій 1949 року, що стосується прийняття додаткової розпізнавальної емблеми (Протокол III) 2005 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g74#Text

Рекомендовані джерела

1. Міжнародне публічне право : у 2 т. : підручник / за ред. В. В. Мицика ; авт. кол.: В. В. Мицик, М. В. Буроменський, О. В. Буткевич та ін. Харків : Право, 2020. Т. 1. Основи теорії. 416 с.
2. Сироїд Т. Л. Міжнародне публічне право : підручник. Одеса : Фенікс, 2018. 744 с.
3. Баймуратов М. О. Міжнародне публічне право : підручник. Київ : Фенікс; 2018. 762 с.
4. Войціховський А. В. Міжнародне право : підручник. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2020. 544 с.
5. Застосування норм міжнародного гуманітарного права в національній судовій практиці. Методичний посібник для проведення одноденних тренінгів / Упоряд.: М. Єлігулашвілі, Д. Свиридова, О. Семенюк, Т. Фулей. Київ : УГСПЛ, 2020.
6. Звичаєві норми міжнародного гуманітарного права / Т-во Червон. Хреста України, Фонд підтримки фундам. дослідж. Одеса : Фенікс, 2018. 39 с.
7. Громовенко К. В. Проблеми загальних принципів права в міжнародному праві. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2021. № 49. – С. 176–179.
8. Марценко Н., Грушко М. Гуманітарний доступ під час збройних конфліктів. *Університетські наукові записки*. 2021. № 6 (84). С. 102–110. URL: https://unz.univer.km.ua/article/view/84_102-110/pdf
9. Грушко М. В. Окремі аспекти захисту цивільного населення в період окупації: Автономна Республіка Крим та м. Севастополь. *Право і суспільство*. 2020. № 5. С. 230–238. URL: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2020/5_2020/37.pdf
10. Грушко М. В. Военні злочини як міжнародні злочини *jus cogens*. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 1. С. 241–244. URL: http://apnl.dnu.in.ua/1_2018/58.pdf

11. Hrushko M. Transformation challenges for the international humanitarian law system: migration crisis as the latest tool for hybrid warfare (A vision from Ukraine) // Kovalchuk V., Zharovska I., Mykivych M., Hrushko M., Hrabynskiy M. *Revista UNISCI / UNISCI Journal*. 2022. No. 59. P. 129–144. URL: <http://www.unisci.es/transformation-challenges-for-the-international-humanitarian-law-system-migration-crisis-as-the-latest-tool-for-hybrid-warfare-a-vision-from-ukraine/>
12. Hrushko M. Peculiarities of Realization of the International Mechanism for the Protection of the Rights of Victims of Armed Conflict in the East of Ukraine // A. G. Kolb, M. Hrushko, H. Teteriatnyk, O. Chepik-Trehubenko, O. Kotliar. *Cuestiones Políticas*. Vol. 39. 2021. No. 71. P. 334–349. URL: <https://produccioncientificaluz.org/index.php/cuestiones/article/view/37423/40879>
13. Sassòli M. *International Humanitarian Law: Rules, Controversies, and Solutions to Problems Arising in Warfare*. Edward Elgar, Cheltenham. 2019. 720 p.

ТЕМА 2.

Збройні конфлікти: поняття, ознаки, види та правове регулювання

ЛЕКЦІЙНІ ПИТАННЯ

1. Поняття війни та збройного конфлікту. Види збройних конфліктів.
2. Кваліфікація збройних конфліктів в Автономній Республіці Крим та на Сході України до 2022 р.
3. Застосування міжнародного гуманітарного права до різних видів збройних конфліктів.
4. Початок збройного конфлікту міжнародного характеру та його правові наслідки. Заборона денонсації під час збройного конфлікту міжнародного характеру.
5. Закінчення збройних конфліктів та їх правові наслідки.

Поняття війни та збройного конфлікту.

Види збройних конфліктів

У міжнародно-правовій літературі останніх десятиріч ХХ ст. чимало науковців намагалися вказати на певні відмінності між поняттями «війна» та «збройний конфлікт». Ці спроби є результатом заміни понять «право війни» і «війна» на «право збройних конфліктів» та «збройний конфлікт» у актах, які відносяться до гуманітарного права. Термін «війна» було використано в перших міжнародно-правових актах, що закріплюють норми міжнародного гуманітарного права. Гаазькі конвенції 1907 року містять положення щодо застосування норм права «на випадок війни». У Женевському протоколі про заборону застосування на війні задушливих, отруйних чи інших подібних газів і бактеріологічних засобів 1925 року використовується термін «війна». Ті самі положення закріплено у конвенціях, що стосуються правил ведення морської війни.

У Женевських конвенціях 1949 року термін «війна» використовується разом із виразами «міжнародний збройний конфлікт» (ст. 2) та «неміжнародний збройний конфлікт» (ст. 3). Отже, з 50-х років ХХ ст., поняття «збройний конфлікт» стало використовуватися набагато частіше, порівнюючи з терміном

«війна». Така зміна багато в чому обумовлена політичною й ідеологічною обстановкою, намаганнями змістити акценти цих понять, а ще заборонаю використання війни як законного засобу вирішення міжнародних спорів.

Межа відмінності між «війною» та «збройним конфліктом», очевидно, є досить умовною, хоча таке розмежування має певне значення для права, що застосовується під час збройних конфліктів. При цьому поняття «збройний конфлікт» вважається ширшим і в нього входить поняття «війна». Проте не всі збройні конфлікти можна називати війною, адже з-поміж них існують суттєві відмінності.

Із правової точки зору війна має такі ознаки:

- 1) формальний акт оголошення відповідно до III Гаазької конвенції 1907 року;
- 2) розрив дипломатичних відносин між воюючими державами внаслідок оголошення війни;
- 3) анулювання двосторонніх договорів (насамперед це політичні угоди);
- 4) розпочинається дія спеціального правового режиму, що стосується часткових обмежень прав людини тощо.

Тому тільки держава або групи держав можуть вести війну згідно з прийнятим міжнародним правом визначенням. Отже, війна є збройною боротьбою між двома чи більше державами, що характеризується формальним актом її оголошення. Війна викликає якісні зміни стану суспільства, оскільки велика кількість інститутів держави змушені виконувати нетипові для них функції. Внаслідок війни звичний устрій суспільства, економіка перебудовується, щоб забезпечити перемогу над ворогом. «Відповідно до міжнародного права, війна визначається як стан справ між двома державами, або між двома групами держав, або між державою і групою держав, що насамперед пов'язаний з розривом дипломатичних відносин, призупиненням застосування тих норм міжнародного права, що діяли у мирний період, та загальною рішучістю вчинити насильницькі дії, навіть якщо вони насправді не мають місця».

Тексти Женевських конвенцій та Додаткових протоколів часто використовують поняття «збройний конфлікт», але при

цьому у них не зазначається визначення цього терміна. Його відсутність має негативні наслідки у вигляді теоретичних та практичних труднощів уніфікації його застосування.

Загальнозживане сьогодні визначення збройного конфлікту міститься у пункті 70 Рішення Апеляційної палати Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії у справі Душко Тадіча від 2 жовтня 1995 року:

«...ми вважаємо, що збройний конфлікт існує тоді, коли має місце застосування збройної сили між Державами або тривале збройне насильство між урядовими силами та організованими збройними групами, або між такими групами в межах Держави. Міжнародне гуманітарне право застосовується з часу початку таких збройних конфліктів і виходить за межі припинення військових дій, поки не буде укладено мир; або, у випадку внутрішніх конфліктів, поки не буде досягнуто мирного вирішення конфлікту. До того моменту міжнародне гуманітарне право продовжує діяти на всій території ворогуючих Держав або, у випадку внутрішніх конфліктів, всій території, підконтрольній одній стороні, незалежно від того, чи ведуться там фактичні бої».

Кваліфікація збройних конфліктів в Автономній Республіці Крим та на Сході України

Питання кваліфікації ситуації в Україні потребує розгляду. На початку подій на території Донецької та Луганської областей Російська Федерація здійснювала загальний контроль над так званими організованими збройними формуваннями «ЛНР/ДНР». Офіс Прокурора Міжнародного кримінального суду зробив висновок про подвійну кваліфікацію конфлікту: на Донбасі мав місце неміжнародний збройний конфлікт, починаючи з 30 квітня 2014 року. Пізніше, приблизно з 14 липня 2014 року, до нього доєднався міжнародний збройний конфлікт.

Офіс Прокурора Міжнародного кримінального суду оприлюднив ряд звітів про свою діяльність з попереднього вивчення ситуацій в Україні (2014, 2016, 2018, 2019). Попередні висновки Офісу прокурора про паралельне існування на Сході України і міжнародного, і неміжнародного збройного конфліктів. Офіс Прокурора продовжує аналізувати чи здійснювала/здійснює

Російська Федерація загальний контроль над антиурядовими організованими збройними формуваннями, з метою з'ясувати, чи є на Донбасі єдиний міжнародний збройний конфлікт. Так, за 2019 рік офіс Прокурора вперше порівняно детально торкається питання допустимості розслідування ситуації в Україні. У зв'язку з можливістю наявності різних кваліфікацій офіс Прокурора аналізував відповідні положення ст. 9 Римського статуту, які стосуються як міжнародного збройного конфлікту, так і неміжнародного збройного конфлікту. Так як застосовний стандарт доказування на етапі попереднього вивчення не вимагає від Офісу прокурора однозначної відповіді на питання про те, чи можна вважати збройний конфлікт на Сході України виключно міжнародним, то потенційне встановлення цього факту можна очікувати не раніше початку повноцінного розслідування ситуації в Україні.

Кваліфікація ситуації у Криму більш однозначна, наявний стан окупації, тобто міжнародний збройний конфлікт, адже у цьому випадку окупантом може бути лише суверенний суб'єкт міжнародного права – держава. Стаття 2, що є однаковою у всіх Женевських Конвенцій 1949 року, говорить: «Конвенції також застосовуються в усіх випадках часткової або повної окупації території Високої Договірної Сторони, навіть якщо цій окупації не чиниться жодний збройний опір». Зазначена кваліфікація відображена в звітах офісу Прокурора Міжнародного кримінального суду.

Застосування норм міжнародного права збройних конфліктів до різних видів збройних конфліктів

Для належного застосування норм МГП потрібно з'ясувати при яких ситуаціях МГП може застосовуватись. МГП застосовується лише у ситуаціях збройного конфлікту. Відносно невелика кількість винятків становлять норми, призначені для застосування у мирний час і для підготовки держав до застосування всього блоку норм МГП.

Матеріальна сфера застосування МГП повністю залежить від існування збройного конфлікту, який може мати міжнародний чи неміжнародний характер.

Традиційно міжнародне гуманітарне право є галуззю міжнародного публічного права, яка застосовувалася лише до військових дій між державами, тобто суб'єктами міжнародного права. Винятками були ті обставини, коли під час громадянських воєн їхні сторони уклали угоди, що зобов'язували дотримуватися всіх або деяких положень законів та звичаїв війни (як це було, наприклад, під час громадянської війни в Іспанії 1936–1939 рр.).

Згодом, із включенням загальної ст. 3 до чотирьох Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р., МГП поширило свою дію також і на неміжнародні збройні конфлікти. Проте обсяг їх нормативного регулювання є значно меншим, ніж регулювання ситуацій міжнародних збройних конфліктів.

У разі міжнародного збройного конфлікту матеріальна сфера застосування МГП визначається загальною ст. 2 чотирьох Женевських конвенцій 1949 р. (далі – Женевських конвенцій I–IV) та ст. 1 Додаткового протоколу I 1977 р. Таким чином, загальна ст. 2 стосується трьох різних за своїм характером ситуацій, кожна з яких розглядається як міжнародний збройний конфлікт.

У першу чергу, спільна ст. 2 стосується випадків оголошеної війни між двома або більше державами. Міжнародне право зберегло норму, яка регулювала оголошення стану війни з іншою державою. На сьогодні випадки формального оголошення війни, яким присвячено Гаазьку конвенцію про початок воєнних дій 1907 р. (Гаазька конвенція III), на сьогодні є вкрай рідкісними. Навіть коли деякі політики заявляють, що їхня держава перебуває у стані війни, такі випадки не можна назвати достатньо чіткими та недвозначними для того, щоб вони могли призвести до конкретних правових наслідків (прикладом можна навести заяву керівництва КНДР про стан війни з Республікою Корея та США 2013 р.).

МГП застосовується у разі, коли існує реальний збройний конфлікт, який виникає між двома чи більше державами, навіть якщо одна з них не визнає стану війни. Включення цього положення до чотирьох Женевських конвенцій вирішило одну з найбільших проблем МГП. Більше не потрібно доводити існування формального стану війни для того, щоб мати можливість

використовувати норми МГП. Крім того, поріг застосування цього критерію в разі міжнародного збройного конфлікту є дуже низьким: норми МГП регулюють найменші збройні сутички між державами, вимоги до яких не конкретизовані за ступенем їх інтенсивності.

Норми МГП, що регулюють міжнародний збройний конфлікт, завжди застосовуються в разі, коли вся або частина території держави стає окупованою, навіть якщо ця окупація не зустріне жодного збройного опору. Саме такою, наприклад, була окупація Російською Федерацією Криму у 2014 р. Важливо розуміти, що застосування норм МГП здійснюється для забезпечення захисту цивільного населення тому, що МГП застосовується незалежно від того, чи ведуться активні військові дії. За відсутності військових дій норми МГП, що присвячені їх регулюванню, застосовуватися не будуть. Проте будуть застосовуватися норми, які стосуються захисту іноземців, що є громадянами супротивної держави.

Норми МГП, що регулюють міжнародний збройний конфлікт, були додані в п. 4 ст. 1 Додатковий протокол I 1977 р., де вказано: «збройні конфлікти, в яких народи ведуть боротьбу проти колоніального панування, іноземної окупації та расистських режимів для здійснення свого права на самовизначення, закріпленого у Статуті ООН та в Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН». Зазначене положення з'явилося в результаті процесу деколонізації, проте на сьогодні у п. 4 ст. 1 Додаткового протоколу I практичного значення немає, адже відбуваються процеси фактичного завершення деколонізації.

Зазначені ситуації дають підстави для застосування всього блоку договірних та звичаєвих норм МГП.

Ситуація збройного конфлікту неміжнародного характеру визначає матеріальну сферу застосування МГП. Збройні конфлікти, які відбуваються на території якої-небудь держави між збройними силами цієї держави чи організованими озброєними групами, що знаходяться під відповідальним командуванням та здійснюють такий контроль над частиною її території,

що дозволяє здійснювати їм постійні і злагоджені військові дії, і ті конфлікти, які не входять до поняття статті 1 Додаткового протоколу I 1977 р., вважається збройним конфліктом неміжнародного характеру. Тобто окреслений збройний конфлікт відбуваються в межах однієї держави.

Кількість договірних норм МГП, що застосовуються до неміжнародного збройного конфлікту, є значно меншою, ніж у разі міжнародного збройного конфлікту. Основа договірно-правового регулювання неміжнародного збройного конфлікту – це загальна ст. 3 ЖК I-IV, а також Додатковий протокол II. При цьому спільна ст. 3 та ст. 1 Додатковий протокол II установлюють різні пороги своєї застосовності, у результаті чого загальна ст. 3 застосовується до всіх неміжнародних збройних конфліктів, а Додатковий протокол II – до значно більш вузького кола ситуацій.

Застосування МГП за колом осіб може розглядатися у двох аспектах: суб'єкти, які мають обов'язки згідно з МГП, та особи, яким МГП надає захист.

Головним суб'єктом обов'язків відповідно до МГП є держава як основний суб'єкт міжнародного права, зокрема відповідно до загальної ст. 1 Женевських конвенцій I-IV, де зазначено: «Високі Договірні Сторони зобов'язуються дотримуватися та забезпечувати дотримання цієї Конвенції за будь-яких обставин».

Міжнародні міжурядові організації, під керівництвом яких збройні сили беруть участь у збройних конфліктах, також несуть зобов'язання щодо МГП. Генеральний Секретар ООН у бюлетені «Дотримання МГП силами ООН», що датується 1999 роком, визнав, що Організація зобов'язана дотримуватися норм МГП.

Утворення, які не вважаються суб'єктами міжнародного права, проте фактично беруть участь у бойових діях, та різноманітні неурядові збройні групи також мають дотримуватися норм МГП. Ці групи за допомоги прийнятих односторонніх декларацій можуть підтверджувати обов'язковість для себе норм МГП та/або його конкретних договірних джерел. Якщо такі заяви не було проголошено, то відповідно до загального звичаєвого міжнародного права, вони повинні дотримуватися норм МГП.

Суб'єктами, яким норми МГП надають захист є комбатанти, що беруть участь у збройному конфлікті, хоч вони і не вважаються категорією «захищені особи», оскільки напад на них може бути правомірним, але при цьому МГП містить норми, що захищають комбатантів від засобів та методів війни, що спричиняють надмірні страждання чи роблять загибель таких осіб невідворотньою; комбатанти *hors de combat* («Поза боем» (фр.) – тобто комбатанти, виведені з ладу) – поранені, хворі чи ті, що зазнали корабельної аварії, положення про захист яких передбачені в ЖК I та ЖК II; військовополонені – комбатанти, які склали зброю та здалися, або комбатанти, що були захоплені в полон супротивником; головним інструментом, що присвячений їх ньому захисту, є ЖК III; та цивільні особи, які опинились під владою супротивника, основним документом про захист яких є ЖК IV.

Застосування МГП у просторі ґрунтується на принципі ефективності. Згідно з цим, міжнародне гуманітарне право застосовується щодо всієї території, де діє воєнний стан – як під час збройного конфлікту в активній фазі, так і в результаті військової окупації.

Застосування МГП у часі залежить насамперед від моменту початку та закінчення збройного конфлікту, а ще існування стану оголошеної війни та військової окупації. МГП починає застосовуватися з моменту вчинення першого ворожого акту у збройному конфлікті, наслідки якого вимагають застосування положень МГП. Отже, МГП починає діяти, щойно перша особа потребує захисту норм МГП, щойно вчинено перший збройний напад, як тільки оголошено війну чи було окуповано частину іноземної території.

Початок збройного конфлікту міжнародного характеру та його правові наслідки

Заборона денонсації під час війни. Згідно з Гаазькою конвенцією про відкриття військових дій 1907 р., держави визнають, що «військові дії між ними не повинні починатися без попереднього і недвозначного попередження, яке матиме або форму мотивованого оголошення війни, або форму ультиматуму з умовним оголошенням війни».

Оголошення війни знаменує собою початок юридичного стану війни, навіть якщо за цим актом не слідують бойові дії. Норми міжнародного права, які застосовуються у мирний час, припиняють діяти між державами. У стані війни припиняються дипломатичні та консульські відносини, а працівникам дипломатичних та консульських установ має бути надана можливість безперешкодно виїхати до своєї держави.

Усі громадяни, що знаходяться на території держави, починають ділитися на власних громадян, громадян союзників, інших держав і громадян ворожої держави. Оголошується загальна мобілізація щодо власних громадян. Громадянам союзних держав надається можливість виїзду до своєї держави для того, щоб вони могли приєднатися до союзних збройних сил. Іноземні громадяни можуть бути інтерновані. На громадян ворожої сторони починають поширюватися різні обмеження, насамперед примушення до проживання на період війни у певних районах чи вони можуть бути інтерновані.

Майно, що безпосередньо належить ворожій країні, буде конфісковано (крім майна дипломатичного та консульського представництв). Власність громадян ворожої держави у принципі є недоторканною. Суднам дається відповідний термін (індульт) для того, щоб вони залишили порти і акваторію ворожої держави, після чого вони конфіскуються.

Метою війни є придушення збройного опору супротивника, а тому не ведеться на знищення противника і не має за мету захоплення його території. Проти осіб, що не приймають участь у військових діях (*hors de combat*), неприпустимо застосовувати зброю.

Військові дії відбуваються в певних просторових межах, який називається театром війни. Театром війни слід вважати всю територію воюючих держав (сухопутна, морська і повітряна), на якій можуть вестися військові дії. Театр військових дій – це територія, де збройні сили воюючих держав фактично ведуть бойові дії. Уся територія нейтральних та інших держав, що не перебувають у стані війни, не має використовуватися як театр військових дій.

Згідно з міжнародними договорами як театр військових дій заборонено використовувати: а) деякі міжнародні протоки (наприклад, Магелланова протока згідно з Договором 1981 р.);

б) міжнародні канали (наприклад, Суецький канал відповідно до Константинопольської конвенції 1888 р.); в) окремі континенти (наприклад, Антарктика за Договором про Антарктику 1959 р.); г) окремі острови і архіпелаги (наприклад, архіпелаг Шпіцберген за Паризьким договором про Шпіцберген 1920 р.); д) Місяць та інші небесні тіла (Договір про космос 1967 р.); е) частини державної території воюючої сторони, на яких утворено спеціальні зони, що передбачаються нормами МГП (наприклад, санітарні зони та райони).

■ Закінчення збройного конфлікту та правові наслідки

Міжнародне гуманітарне право розрізняє закінчення стану війни та припинення військових дій. Військові дії між державами можуть бути припинені шляхом укладання перемир'я чи капітуляцією однієї з них. Таким чином, перемир'ям є тимчасове припинення воєнних дій за умов, які узгоджуються воюючими сторонами. Відповідно до цього, розрізняється місцеве перемир'я (окремої ділянки фронту) та загальне перемир'я (на всьому фронті).

Місцеве перемир'я володіє тимчасовим характером. Воно насамперед стосується обмеженого театру воєнних дій, і має конкретні цілі або завдання місцевого значення (наприклад, добір і транспортування поранених, хворих і вбитих, обмін пораненими, військовополоненими). Загальне перемир'я або загальне припинення вогню цілком припиняє військові дії воюючих. Як правило, у такому разі спеціального терміну немає і воно триватиме до укладання мирного договору чи мирного врегулювання.

Тобто перемир'я може укладатися як на певний строк, так й бути безстроковим. Порушення однією зі сторін перемовин може слугувати підставою для поновлення військових дій.

Капітуляція – це припинення воєнних дій на умовах можливої сторони, внаслідок якого держави однієї з воюючих сторін втрачають верховенство чи воно істотно обмежується. Виділяється проста капітуляція (окремого підрозділу, об'єкту, пункту, району), і загальна капітуляція (усіх збройних сил). Вона також поділяється на беззастережну (без жодних умов

з боку переможеного) та почесну. Порівнюючи з загальним перемир'ям, капітуляція призводить до того, що переможена сторона втрачає навіть формальну рівність з переможцем, не враховуючи почесної капітуляції.

Проте, перемир'я чи капітуляція не означають автоматичне припинення стану війни, що вимагає видання одностороннього чи двостороннього акту, який стосується припинення стану війни чи укладання мирного договору. Мирним договором закріплюється закінчення стану війни, вирішуються питання щодо відновлення мирних відносин між державами, а також щодо договорів між воюючими сторонами, що були укладені до війни, та інші питання.

Серед правових наслідків закінчення війни (стану війни) це припинення дії договорів воєнного часу і набирання чинності угодами, які стосуються відносин між державами, встановлення мирних відносин, враховуючи дипломатичні, також відновлюється дія раніше укладених міжнародних договорів і можуть укладатися нові договори, здійснюються обміни військовополоненими, виведення окупаційних сил, відбувається репатріація цивільного населення. Особливо важливо що настає політична та матеріальна відповідальність винної держави, а також кримінальна відповідальності за воєнні злочини.

Серед правових наслідків для нейтральних держав основним є припинення стану нейтралітету у війні. Всі інші держави, які не перебувають у стані війни більше не будуть зобов'язані дотримуватися режиму зони ведення війни, а безпека міжнародної морської і повітряної навігації у Світовому океані буде відновлена.

Питання до практичного заняття

1. Поняття та галузь регулювання питань збройних конфліктів. Міжнародне гуманітарне право і споріднені галузі міжнародного права.
2. Поняття агресії, правомірного застосування сили, відмінність між *jus ad bellum* / *jus contra bellum* (нормами щодо законності застосування сили) та *jus in bello*.
3. Поняття та ознаки збройних конфліктів. Види збройних конфліктів та їх відмінності.

4. Збройні конфлікти неміжнародного характеру (навести приклади). Відмінності між збройними конфліктами неміжнародного характеру та внутрішніми безладдями й обстановкою внутрішньої напруженості.
5. Збройні конфлікти міжнародного характеру: сторони та ознаки.
6. Міждержавні збройні конфлікти та міждержавні збройні конфлікти гібридного типу. Правові аспекти асиметричних бойових дій. Сучасні міждержавні збройні конфлікти гібридного типу: правові аспекти.
7. Застосування норм до різних видів збройних конфліктів. «Право Гааги» та «Право Женеви»: формування та відмінності між ними.
8. Міжнародно-правова кваліфікація діянь Росії проти України. Висновки прокурора МКС.
9. Поняття та види гуманітарної інтервенції. Миротворчі операції та збройні конфлікти.
10. Визнання статусу урядів та інші види визнання в системі міжнародного права:
 - 10.1. органів національного опору;
 - 10.2. органів національно-визвольних рухів;
 - 10.3. «повсталі сторони» або «воюючої сторони»;
 - 10.4. «організовані озброєні угруповання» та «антиурядові збройні сили»;
 - 10.5. місце інституту визнання в зовнішній політиці України. Питання щодо визнання статусу самопроголошених, так званих «ДНР» і «ЛНР».
11. Рішення міжнародних судів, доктрина і м'яке право (Коментарі МКЧХ, документ Монтьєро, Таллінський посібник по кібервійні тощо).
12. Роль резолюцій міжнародних організацій в питанні застосування норм міжнародного права до збройних конфліктів. Резолюції ООН та інших міжнародних міждержавних організацій щодо захисту окремих верств населення під час збройних конфліктів, скорочення окремих видів засобів ведення війни, імплементації норм.
13. Початок збройного конфлікту міжнародного характеру та його правові наслідки. Вплив стану збройних конфліктів на дію міжнародних договорів. Питання денонсації під час збройного конфлікту.
14. Нейтралітет під час війни. Обов'язки нейтральної держави під час війни.
15. Окупація: поняття та правовий режим. Ефективний контроль.

16. Театр війни і театр воєнних дій.
17. Припинення військових дій та його відмінність від припинення стану війни. Загальне та часткове перемир'я. Закінчення стану збройних конфліктів та його правові наслідки. Капітуляція.
18. Інститут Держав-покровительок.
19. Основоположні принципи міжнародного гуманітарного права та їх зміст.
20. Проблеми застосування принципу розрізнення з появою нових форм конфлікту: боротьба з тероризмом та сучасні збройні конфлікти, «асиметричні війни», збройний конфлікт неміжнародного характеру, «кібервійна», гуманітарна інтервенція.

Теми для самостійної роботи

1. Поняття та галузь регулювання питань збройних конфліктів. Міжнародне гуманітарне право і споріднені галузі міжнародного права.
2. Поняття агресії, правомірного застосування сили, відмінність між *jus ad bellum* / *jus contra bellum* (нормами щодо законності застосування сили) та *jus in bello*.
3. Поняття та ознаки збройних конфліктів. Види збройних конфліктів та їх відмінності.
4. Збройні конфлікти неміжнародного характеру (навести приклади). Відмінності між збройними конфліктами неміжнародного характеру та внутрішніми безладдями й обстановкою внутрішньої напруженості.
5. Збройні конфлікти міжнародного характеру: сторони та ознаки.
6. Міждержавні збройні конфлікти та міждержавні збройні конфлікти гібридного типу. Правові аспекти асиметричних бойових дій. Сучасні міждержавні збройні конфлікти гібридного типу: правові аспекти.
7. Застосування норм до різних видів збройних конфліктів. «Право Гааги» та «Право Женеви»: формування та відмінності між ними.
8. Міжнародно-правова кваліфікація діянь Росії проти України. Висновки прокурора МКС.
9. Поняття та види гуманітарної інтервенції. Миротворчі операції та збройні конфлікти.
10. Визнання статусу урядів та інші види визнання в системі міжнародного права:
 - 10.1. органів національного опору;
 - 10.2. органів національно-визвольних рухів;
 - 10.3. «повсталі сторони» або «воюючі сторони»;

- 10.4. «організовані озброєні угруповання» та «антиурядові збройні сили»;
- 10.5. місце інституту визнання в зовнішній політиці України. Питання щодо визнання статусу самопроголошених, так званих «ДНР» і «ЛНР».
11. Рішення міжнародних судів, доктрина і м'яке право (Коментарі МКЧХ, документ Монтрью, Таллінський посібник по кібервійні тощо).
12. Роль резолюцій міжнародних організацій в питанні застосування норм міжнародного права до збройних конфліктів. Резолюції ООН та інших міжнародних міжурядових організацій щодо захисту окремих верств населення під час збройних конфліктів, скорочення окремих видів засобів ведення війни, імплементації норм.
13. Початок збройного конфлікту міжнародного характеру та його правові наслідки. Вплив стану збройних конфліктів на дію міжнародних договорів. Питання денонсації під час збройного конфлікту.
14. Нейтралітет під час війни. Обов'язки нейтральної держави під час війни.
15. Окупація: поняття та правовий режим. Ефективний контроль.
16. Театр війни і театр воєнних дій.
17. Припинення військових дій та його відмінність від припинення стану війни. Загальне та часткове перемир'я. Закінчення стану збройних конфліктів та його правові наслідки. Капітуляція.
18. Інститут Держав-покровительок.
19. Основоположні принципи міжнародного гуманітарного права та їх зміст.
20. Проблеми застосування принципу розрізнення з появою нових форм конфлікту: боротьба з тероризмом та сучасні збройні конфлікти, «асиметричні війни», збройний конфлікт неміжнародного характеру, «кібервійна», гуманітарна інтервенція.

Теми рефератів

1. Збройний конфлікт в Україні: питання кваліфікації.
2. Окупація: правовий режим та питання Криму.
3. Інтернаціоналізований збройний конфлікт: поняття та особливості.
4. Юридичні характеристики принципу рівноправності і самовизначення народів та встановлення сторін конфлікту.
5. Збройний конфлікт неміжнародного характеру та «асиметричні війни»: юридичний аналіз.

Міжнародно-правові акти

1. Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях 1949 року (I Женевська конвенція 1949 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text
2. Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, із складу збройних сил на морі 1949 року (II Женевська конвенція 1949 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_152#Text
3. Конвенція про поводження з військовополоненими 1949 року (III Женевська конвенція 1949 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text
4. Конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року (IV Женевська конвенція 1949 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
5. Додатковий протокол до Женевських конвенцій 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
6. Додатковий протокол до Женевських конвенцій 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів не міжнародного характеру (Протокол II) 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text
7. Додатковий протокол до Женевських конвенцій 1949 року, що стосується прийняття додаткової розпізнавальної емблеми (Протокол III) 2005 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g74#Text

Рекомендована література

1. АБВ. Збройний конфлікт в термінах / Дуцик Д., Черниш В., Вороніна В., Рюче Н., Мороз І., Паперняк О., Калупаха І. Київ : Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб, 2019. 90 с. URL: <https://mtot.gov.ua/files/uploads/8b5c1540-a1ae-11e9-9b89-731f32e113d5.pdf>
2. Грушко М. В. Окремі аспекти захисту цивільного населення в період окупації: Автономна Республіка Крим та м. Севастополь. Право і суспільство. 2020. № 5. С. 230–238.
3. Грушко М. В. Міжнародне гуманітарне право : навчально-методичний посібник / за ред. завідувача кафедри міжнародного та європейського права, професора О. В. Бігняка. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. – 136 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/16301/>

- Грушко%20М.%20В._Міжнародне%20гуманітарне%20право%20з%20Владиславською.pdf?sequence=3&isAllowed=y
4. Риндич Д. Збройний конфлікт в Україні: доктринальний аспект і гібридні ознаки / Розбудова держави і права: питання теорії та конституційної практики, 2019. URL: http://pravoisustpilstvo.org.ua/archive/2019/3_2019/part_1/12.pdf
 5. Щербаков В. Міжнародно-правове регулювання збройних конфліктів та їх прояви на території України. Право. ua № 3, 2020. URL: <http://pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2020/12/199-SHHerbakov.pdf>
 6. Права людини і збройні конфлікти : навч. посіб. / О. В. Сенаторова. – Київ : ФОП Голембовська О. О. 2018. 208 с. URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_6_copу.pdf
 7. Manuilova Kateryna V. Interaction of IHRL and IHL in the field human rights promotion: International standards and national dimension / co-authors: Mykhailo M. Prokhorenko, Iryna V. Tarasova, Viktor V. Nazarov, Kateryna V. Denysenko. Informatol. 2022. Vol. 55, 1–2. – P. 42–52. URL: <https://hrcak.srce.hr/broj/21210> (Scopus 4, 16 д. а.).
 8. Пилипенко В. Застосування норм міжнародного гуманітарного права до збройних конфліктів міжнародного та неміжнародного характеру в контексті воєнних злочинів 2021. Підприємництво, господарство і право. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/3/53.pdf>
 9. Тенешев В. Ф. Вплив збройних конфліктів на дію міжнародних договорів. Правова система України й міжнародне право, порівняльне правознавство. 2020. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/download/324/309/>
 10. Новашок Д. О. Збройний конфлікт на Сході України: аспекти міжнародного гуманітарного права. 2019. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/14989/Casus_belli_робота.pdf?sequence=1&isAllowed=y
 11. Застосування норм міжнародного гуманітарного (МГП) та міжнародного кримінального права (МПК) : навчальні матеріали для учасників семінару. 2019. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2020/02/Curricula_NJ_IHL_ICL_2019_UKR.pdf
 12. Белей О. В., Дулепа В. П. Міжнародна відповідальність держав у неміжнародних збройних конфліктах. Правові новели. Науковий юридичний журнал № 6. 2018. URL: http://www.legalnovels.in.ua/journal/6_2018/31.pdf
 13. Котуха О. С. До питання міжнародно-правового захисту прав дитини під час збройних конфліктів. Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки. 2019.

- Вип. 8. URL: <http://lute.lviv.ua/fileadmin/www.lac.lviv.ua/data/DOI/2616-7611-2019-08-27.pdf>
14. Міжнародне гуманітарне право: загальний курс / Н. Мельцер. 2020. URL: <https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2021/05/Nils-Melzer-Comprehensive-introduction-to-IHL-UKR.pdf>
 15. Марценко Н., Грушко М. Гуманітарний доступ під час збройних конфліктів. Університетські наукові записки. 2021. № 6 (84). С. 102–110. URL: https://unz.univer.km.ua/article/view/84_102-110/pdf
 16. Громовенко К. В. Проблеми загальних принципів права в міжнародному праві. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2021 № 49. – С. 176–179.
 17. Застосування норм міжнародного гуманітарного права в національній судовій практиці. Методичний посібник для проведення одноденних тренінгів / Упоряд.: М. Єлігулашвілі, Д. Свиридова, О. Семенюк, Т. Фулей. Київ : УТСПЛ, 2020.
 18. Звичаєві норми міжнародного гуманітарного права / Т-во Червон. Хреста України, Фонд підтримки фундам. дослідж. Одеса : Фенікс, 2018. 39 с.
 19. Sassòli M. *International Humanitarian Law: Rules, Controversies, and Solutions to Problems Arising in Warfare*. Edward Elgar, Cheltenham. 2019. 720 p.
 20. Hrushko M. Transformation challenges for the international humanitarian law system: migration crisis as the latest tool for hybrid warfare (A vision from Ukraine) // Kovalchuk V., Zharovska I., Mykivych M., Hrushko M., Hrabynskiyi M. *Revista UNISCI / UNISCI Journal*. 2022. No. 59. P. 129–144. URL: <http://www.unisci.es/transformation-challenges-for-the-international-humanitarian-law-system-migration-crisis-as-the-latest-tool-for-hybrid-warfare-a-vision-from-ukraine/>
 21. Hrushko M. Peculiarities of Realization of the International Mechanism for the Protection of the Rights of Victims of Armed Conflict in the East of Ukraine // A. G. Kolb, M. Hrushko, H. Teteriatnyk, O. Chepik-Trehubenko, O. Kotliar. *Cuestiones Políticas*. Vol. 39. 2021. No. 71. P. 334–349. URL: <https://produccioncientificaluz.org/index.php/cuestiones/article/view/37423/40879>

ТЕМА 3.

Правовий статус окремих категорій осіб під час збройних конфліктів

ЛЕКЦІЙНІ ПИТАННЯ

1. Правовий статус учасників збройних конфліктів. Поняття та категорії комбатантів. Права та обов'язки комбатантів.
 2. Особливості міжнародно-правового статусу військових шпигунів (лазутчиків) і військових розвідників.
 3. Правовий статус медичного та духовного персоналу під час збройних конфліктів.
 4. Правовий статус військовополонених, поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії.
-

Правовий статус учасників збройних конфліктів.

Поняття та категорії комбатантів.

Права та обов'язки комбатантів

Статус особи у збройному конфлікті є відправною точкою для наділення її відповідними правами та обов'язками. Учасниками збройних конфліктів являється не все населення воюючих держав, а тільки визначена його частина – законні учасники збройних конфліктів, діям яких надається державний характер. В залежності від причетності до бойових дій, характери виконуючих зобов'язань та об'єм наданого міжнародно-правового захисту. Всі законні учасники збройних конфліктів поділяються на дві групи: ті, які відносять до військових сил (військові сили, партизани та ін.) та ті, які не відносяться до військових сил (цивільне населення). Міжнародне право розрізняє дві категорії осіб, які належать до військових сил воюючих сторін; воюючі (комбатанти) та невоюючі (некомбатанти).

Поняття комбатанта було визначено в Додатковим протоколі I до Женевської конвенції (8 червня 1977 р.), як особа, яка входить до складу військових сил країни, що знаходиться в конфлікті. При цьому особи медичного та духовного персоналу не мають статусу комбатанта, навіть якщо вони входять в склад військових сил. Комбатантами в деяких випадках можуть визнаватися також партизани, а також особи, які входять в добровольчі загони,

ополчення та рух супротивника. Комбатанти мають право приймати неопосередковану участь в військових діях. Комбатантам дозволяється застосовувати силу та зброю, але з обмеженнями, встановленими міжнародним правом. Потрапивши до полону, комбатанти отримують статус військовополоненого.

У відповідності до Женевських конвенцій 1949 р. до комбатантів відносять:

- особистий склад регулярних збройних сил;
- ополчення, добровольчі загони як ті, що входять, так і ті, що не входять в склад регулярних збройних сил;
- особистий склад рух спротиву та партизанські загони;
- особи, які надають допомогу збройним силам, але не приймають участь у бойових діях;
- члени екіпажу торгових суден та цивільних літаків, які надають допомогу воюючим;
- населення, яке при наближенні супротивника береться за зброю, якщо вони відкрито носять зброю та виконують закони та звичаї війни;
- партизани та бійці національно-визвольного руху являються комбатантами, якщо вони:
 - належать до якого-небудь військовим чином організованого загону, головою якого є відповідальна особа;
 - носять відмінні знаки;
 - відкрито носять зброю та виконують закони та звичаї війни.

При дотриманні цих умов члени партизанських загонів при потраплянні в полон визнаються комбатантами.

Комбатанти наділені правом силою зброї вести бойові дії та наносити шкоду та поразку противнику, на них розповсюджується всі гуманні правила ведення війни та захист в цілому.

До комбатантів відносяться також військові кораблі та військові літальні апарати, незалежно від озброєння та типу рухомої установки (ядерної чи звичайної).

Некомбатанти – це особи, які входять до складу збройних сил, безпосередньо не беручи участі у бойових діях. Це особи – військові кореспонденти, юристи, духовенство, некомбатанти можуть мати особисту зброю для самозахисту.

Некомбатанти не мають права вести бойові дії, до них не повинна застосовуватися зброя. Свою зброю вони використовують виключно тільки для самооборони та захисту їх майна. У випадках участі в бойових діях вони набувають статусу комбатанта.

Особливості міжнародно-правового статусу військових шпигунів (лазутчиків) і військових розвідників

Міжнародно-правова доктрина та практика стверджують, що військові розвідники та шпигуни, які задіяні в збройних конфліктах, можуть бути як комбатанти, так і некомбатанти.

Розвідники – законний комбатант – особа, яка входить до складу збройних сил воюючої держави, одягнена в військову форму та яка проникла в район дій ворожої армії для збирання інформації про противника. Захоплена противником при збиранні інформації відомостей вона стає військовополоненим (ст. 29 Доповнення до IV Гаазької конвенції 1907 р.).

Військові шпигуни (лазутчики) – особи, які діють таємним чином або під неправдивими пропозиціями, збирають або намагаються зібрати інформацію в районі дій однієї із воюючих сторін з наміром повідомити протилежну сторону. Захоплений противником при зборі інформації лазутчик не стає військовополоненим, а може бути притягнений до кримінальної відповідальності як шпигун, але в даному випадку «лазутчик, якого спіймали на місці, не може бути покараненим без попереднього суду». Головна відмінність військового розвідника від лазутчика (шпигуна) – військова форма розвідника, яка підтверджує його приналежність до військових сил своєї держави.

Військові розвідники, парашутисти повітряно-десантних військ, особовий склад «командос» продовжують залишатися законними комбатантами, незалежно від того, ведуть вони бойові дії проти противника неопосередковано на фронті чи в тилу противника (на його особистій території чи на окупованій ним території), куди вони можуть бути скинуті (висаджені) з катера, літального апарату чи підводних човнів.

Найманці – це особи, які завербовані для використання у збройному конфлікті, фактично беруть участь у військових діях з метою отримання матеріальної винагороди (винагорода, яка істотно перевищує, обіцяне або виплачуване комбатантам такого ж рангу і з такими ж функціями з числа особового складу збройних сил цієї сторони) і не входять до складу збройних сил сторони в конфлікті.

Найманці не мають права на статус комбатанта та військовополоненого, вони притягується до кримінальної відповідальності за законами держави, яка їх затримала.

Згідно з ст. 47 Додаткового протоколу I 1977 р. до Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р. та Конвенції про заборону вербовки, використання, фінансування та навчання найманців 1989 р. найманцем визнається особа:

- спеціально завербована на місці чи за кордоном, щоб битися у збройному конфлікті;
- фактично бере неопосередковану участь у збройному конфлікті;
- бере участь у воєнних діях, керуючись бажанням одержати особисту вигоду, і якій дійсно обіцяно стороною або за дорученням сторони, що перебуває в конфлікті, матеріальну винагороду, що істотно перевищує винагороду, яка обіцяна чи виплачується комбатантам такого ж рангу і функцій, які входить в особовий склад збройних сил даної сторони;
- не є ні громадянином сторони, що перебуває у конфлікті, ні особою, яка постійно проживає на території, що контролюється стороною, яка перебуває в конфлікті;
- не входить до особового складу збройних сил сторони, що перебуває у конфлікті;
- не входить до особового складу збройних сил сторони, що перебуває у конфлікті;
- не послана державою, яка не є стороною, що перебуває у конфлікті, для виконання офіційних обов'язків як особи, яка входить до складу її збройних сил.

Від найманців потрібно відрізнити добровольців (волонтерів) – іноземні громадяни, які в силу політичних або інших

переконань (а не із матеріальних міркувань) вступають на службу в армію однієї з воюючих сторін та зараховуються до особистого складу збройних сил.

Іноземні воєнні радники та інструктори – це особи, які входять до складу військових сил іншої держави, які відповідно до міжнародних угод знаходяться в іншій державі для надання допомоги щодо засвоєння бойової техніки та навчання особового складу збройних сил. Радники та інструктори не беруть участь у збройних конфліктах. Радники навчають введенню бойових дій. Інструктори допомагають в засвоєнні бойової техніки. Але якщо ці особи беруть участь у бойових діях, вони прирівнюються до комбатантів.

Відповідно до Гаазької конвенції 1907 р. **парламентери** – це «особи (як правило офіцери), уповноважені однією із воюючих сторін вступити в переговори з іншою, та які з'являються з білим прапором». Як сам парламентар, так і ті особи, які його супроводжують (трубач, горніст чи барабанщик), особи, які несуть білий прапор, перекладач користуються правом недоторканості. Парламентар уповноважений вести переговори про припинення вогню, про підбір поранених, трупів, про виведення жінок та дітей із обложеної фортеці, про здачу фортеці, про зупинення опору. Парламентар втрачає право на недоторканість, «якщо буде повністю доведено, що він використав своє привілейоване становище для підмови до зради або для її здійснення».

Правовий статус медичного та духовного персоналу під час збройних конфліктів

Женевська конвенція 1864 р., вперше закріпивши особливий правовий статус медичного персоналу, встановлювала, що похідні лазарети та постійні військові госпіталі, засновані урядом, суспільством чи приватними особами, вважаються недоторканими та користуються повагою та заступництвом з боку воюючих. Недоторканність поширюється також на весь медичний персонал цих установ, включаючи сестер милосердя, священників і прислугу протягом усього часу виконання ними

своїх обов'язків, а також коли місце їхнього перебування переходить під владу ворога.

Згідно із Женевськими конвенціями 1949 р., розширилися межі захисту медичного персоналу. Вони поширюються на адміністративний персонал, спеціально підготовлених санітарів із військових підрозділів, призначених для підбору, транспортування чи лікування поранених. У Конвенції про поліпшення долі поранених та хворих у діючих арміях повторюється положення про те, що постійні санітарні установи та рухомі санітарні формування не можуть за жодних обставин зазнавати нападу. Дана Конвенція встановлює, що особистий персонал санітарних установ може бути озброєний для самооборони та захисту поранених та хворих. Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі покликана врахувати специфіку війни на морі. Ст. 33 закріплює, що госпітальні судна користуються таким самим заступництвом та захистом, як і наземні санітарні установи, а торгові судна, перетворені на госпітальні, залишаються такими остаточно військових дій. Конвенція про захист цивільного населення під час війни встановила заступництво цивільних лікарень, включаючи їхній персонал.

Медико-санітарний склад та духовний персонал, який затриманий або якого тримає в полоні держава, з метою надання допомоги військовополоненим, не повинні вважатися військовополоненими. Вони користуються всіма правами, встановленими Конвенцією, також вони забезпечені всіма можливостями, які необхідні для надання медичної та духовної допомоги військовополоненим.

Будь-яка особа із складу збройних сил сторони, яка знаходиться в конфлікті, підпадає під владу протилежної сторони, в той час коли вона займаються шпигунством, не має права на статус військовополоненого, та з нею можуть поводитися як з шпигуном. Але особа, яка входить до складу збройних сил, що знаходиться в конфлікті, яка від імені цієї особи збирає або намагається зібрати інформацію на території, контролюючої протилежною стороною, не вважається особою, яка займається шпигунством, якщо, вони носять фірмовий одяг своїх збройних сил.

Правовий статус військовополонених, поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії

Правовий статус військовополонених визначається Женевською конвенцією про поводження з військовополоненими та Додатковими протоколами. Військовополонені знаходяться під владою ворожої держави. Під час воєнного полону вони зберігають свій правовий статус військовослужбовців. Військовополоненим дозволяється носити свою військову форму, вони продовжують підкорятися своїм офіцерам, які повинні забезпечувати військовополоненим належний режим воєнного полону та несуть відповідальність за його порушення. Утримання в полоні не являється формою покарання.

Військовополонені не повинні відправлятися в райони бойових дій, а також використовуватися як прикриття при введенні бойових операцій.

Військовополонені повинні підпорядковуватися законам, статутам та наказам, які діють в збройних силах держави яка тримає їх в полоні. В відповідності до законів, до них можуть бути застосовані судові та дисциплінарні заходи за порушення протиправних дій. Держава, яка утримує в полоні може притягнути військовополоненого до відповідальності за злочини, які були здійсненні до взяття в полон.

Поранені, хворі, військовополонені, особи які зазнали корабельної аварії, інтерновані, цивільні особи на території противника та окупованих територіях знаходяться в відповідності з нормами міжнародного гуманітарного права під особливим захистом. Забороняється будь-яке зазіхання на їх життя, а саме їх винищення, тортури, проведення над ними біологічних та медичних дослідів, брати у заручники, навмисно залишати їх без медичної допомоги, наражати їх на будь який акт насильства. Воюючі повинні забезпечити їм право на повагу їх особистості та гідності.

Поранені та хворі – це особи, як військовослужбовці, так і цивільні, які через травму, хворобу, або інший фізичний чи психічний розлад, або інвалідність потребують медичної допомоги або догляду, та які утримуються від будь-яких військових дій.

Особи, які зазнали корабельної аварії – особи, як військовослужбовці, так і цивільні, які піддаються небезпеці на морі чи в інших водах в результаті нещастя, яке сталося або з ними або з судном, яке їх перевозило або літальним апаратом, та утримуються від будь-яких ворожих дій. Ці особи продовжують вважатися такими, які зазнали корабельної аварії під час їх рятуванню до того часу, поки вони не отримають інший статус відповідно до Конвенції та Протоколів при умові, що вони продовжують утримуватися від будь-яких ворожих дій.

Цивільне населення не повинно являтися об'єктом нападу. Забороняються акти насильства або погрози насильством, які мають на меті тероризувати цивільне населення.

Жінки та діти користуються особливою повагою, їм забезпечується захист від будь-яких непристойних посягань.

Якщо цивільне населення будь-якої території, яка знаходиться під контролем воюючої сторони, недостатньо забезпечується продовольством, медикаментами, одягом, постільним приладдям та іншими засобами забезпечення для виживання, то проводяться операції для надання допомоги, які мають гуманітарний та неупереджений характер.

Питання до практичного заняття

1. Міжнародно-правова регламентація правового становища населення. Правовий статус іноземців на території держави, що перебувають у збройному конфлікті. Правовий статус громадян нейтральних країн, які перебувають на території держави, що знаходиться в стані збройного конфлікту.
2. Правовий статус учасників збройних конфліктів. Поняття та категорії комбатантів, нормативне визначення. Права та обов'язки комбатантів.
3. Правовий статус некомбатантів.
4. Юридичні ознаки поняття «найманець». Відмежування найманців від комбатантів та добровольців. Міжнародно-правова відповідальність держав за використання найманців.
5. Юридичні ознаки поняття «доброволець». Особливості правовідносин між особою, яка вирішила стати добровольцем, і державою її громадянства або постійного проживання.

6. Миротворці та застосування норм права збройних конфліктів.
7. Особливості міжнародно-правового статусу військових шпигунів (лазутчиків) і військових розвідників. Право шпигунів (лазутчиків) на справедливий суд.
8. Юридичні радники. Права та обов'язки юридичних радників. Відмежування юридичних радників від військових юристів.
9. Поняття і функції парламентарів. Обов'язки держави-неприятельки щодо парламентарів. Правовий статут журналісти та військових кореспондентів під час збройних конфліктів.
10. Поняття «жертви війни» та «осіб, яких захищають» в міжнародному гуманітарному праві (загальна ст. 3 ЖК, ст. 75 ДП I, ст. 4 ДП II). Визначення правового статусу жертв війни.
11. Правила захисту основних категорій жертв збройних конфліктів. Женевські конвенції 1949 року і Додаткові протоколи 1977 року як основні джерела захисту жертв війни. Захист поранених та хворих у період збройного конфлікту. Право поранених на захист. Правове становище медичних формувань та установ, медичного і духовного персоналу.
12. Створення санітарних зон, зон безпеки, нейтральних зон і коридорів.
13. Правовий статус військовополонених. Режим воєнного полону.
14. Правове становище цивільного населення в період збройних конфліктів. Захист цивільного населення в період збройних конфліктів. Визначення цивільних об'єктів і захист цивільних об'єктів. Цивільні об'єкти, що знаходяться під особливим захистом.
15. Роль Міжнародного Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця під час збройних конфліктів. Особливості діяльності інших структур Червоного Хреста та Червоного Півмісяця.
16. Основні принципи Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця. Емблеми Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Лева і Сонця та Червоного Кристала та їх функції.

Теми для самостійної роботи

1. Населення під час збройних конфліктів.
2. Статус цивільного населення, що стихійно взяло в руки зброю при наближенні супротивника (*levée en masse*), його відмінність від цивільних, що беруть безпосередню участь у воєнних діях.
3. Правовий статус іноземців на території держави, що перебувають у збройному конфлікті.

4. Правовий статус громадян нейтральних країн, які перебувають на території держава, що знаходиться в стані збройного конфлікту.
5. Поняття та категорії комбатантів, нормативне визначення.
6. Особливості класифікації учасників міжнародного збройного конфлікту.
7. Права та обов'язки комбатантів.
8. Відмінності комбатантів від цивільного населення.
9. Правовий статус некомбатантів.
10. Міжнародно-правовий захист журналістів у період збройних конфліктів.
11. Найманці.
12. Добровольці.
13. Проблема приватних охоронних компаній.
14. Застосування норм міжнародного гуманітарного права миротворцями.
15. Шпигуни.
16. Військові розвідники.
17. Поняття «жертви війни» та «осіб, яких захищають» в міжнародному гуманітарному праві.

Теми рефератів

1. Найманці та добровольці: співвідношення та відмінності у статусі.
2. Статус медичного та духовного персоналу.
3. Статус приватних охоронних та військових компаній відповідно до положень Документа Монтрю.

Нормативна база

1. Звичаєві норми міжнародного гуманітарного права / передм. Т. Р. Короткий, Є. В. Лук'янченко ; вступ. стаття М. М. Гнатовський. Одеса : Фенікс, 2017. 40 с.
2. Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях 1949 року (Женевська конвенція I 1949 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text
3. Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, із складу збройних сил на морі 1949 року (Женевська конвенція II 1949 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_152#Text
4. Конвенція про поводження з військовополоненими 1949 року (Женевська конвенція III 1949 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text

5. Конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року (Женевська конвенція IV 1949 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
6. Додатковий протокол до Женевських конвенцій 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
7. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми (Протокол III) 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g74#Text
8. Міжнародна конвенція про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців від 04.12.1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_103#Text

Рекомендовані джерела

1. Вивчаючи міжнародне гуманітарне право : навчально-методичний посібник для закладів середньої освіти / М. Єлігулашвілі, О. Козороз, Т. Короткий, Н. Хендель; за ред. Т. Короткого. Київ : УГСПЛ; Одеса : Фенікс, 2019. URL: https://helsinki.org.ua/wpcontent/uploads/2020/04/Prev_Posibnyk_MGB_A4-4.pdf
2. Грушко М. В. Становлення та специфіка міжнародно-правового режиму військовополонених : монографія. Одеса : Фенікс, 2016. 284 с.
3. Громовенко К. В. Сучасні організаційно-правові засади протидії міжнародному тероризму з боку світової спільноти. Прикарпатський юридичний вісник, 2021. Випуск 3 (38). С. 94–101.
4. Мельцер Н. Міжнародне гуманітарне право: загальний курс. МКЧХ. 2020. 396 с. URL: <https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2021/05/Nils-Melzer-Comprehensive-introduction-to-IHL-UKR.pdf>
5. Міжнародне гуманітарне право. Посібник / [О. О. Войтенко, М. М. Гнатівський, Т. Р. Короткий, А. О. Кориневич, В. М. Лисик, О. Р. Поєдинок, Н. В. Хендель]; за ред. Т. Р. Короткого. Київ, Одеса : Українська гельсінська спілка з прав людини, Фенікс, 2016. 2017. 145 с.
6. Репецький В., Малига В. Правовий статус медичного та духовного персоналу під час збройних конфліктів. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2015. Випуск 37. Частина 2. С. 3–16.

7. Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти : навч. пос. Київ : Видавництво «ФОРМ Голембовська О. О.», 2018. 208 с.
8. Sassòli M. International Humanitarian Law: Rules, Controversies, and Solutions to Problems Arising in Warfare. Edward Elgar, Cheltenham. 2019. 720 p.
9. The Handbook of International Humanitarian Law (4th Edition), edited by Dieter Fleck. Oxford University Press. 2021. 754 p.
10. Zaman H. Legal Status of Enemy Combatants under International Humanitarian Law. 2021. 1–17. URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3842549>
11. Блістів Т. І. Нормативно-правове забезпечення в Україні питання утримання та поводження з військовополоненими та інтернованими особами в особливий період. Інформація і право. 2018. № 2 (25). С. 117–123.

ТЕМА 4.

Міжнародно-правове регулювання методів та засобів ведення військових дій

ЛЕКЦІЙНІ ПИТАННЯ

1. Міжнародно-правові засади ведення воєнних дій.
 2. Заборонені засоби і методи ведення війни.
 3. Міжнародно-правова регламентація ведення збройної боротьби на морі.
 4. Особливості правового регулювання повітряної війни.
-

■ **Міжнародно-правові засади ведення воєнних дій**

Згідно з нормами міжнародного права право сторін у збройних конфліктах вибирати методи та засоби ведення війни не являється необмеженим. Існує принцип, який забороняє застосування в збройних конфліктах зброї, снарядів, речовин та методів ведення війни, які можуть нанести надмірні ушкодження або нанести зайві страждання.

Міжнародне право обмежує законні засоби та методи ведення війни.

Засоби ведення воєнних дій – зброя, яка застосовується збройними силами воюючих для знищення живої сили та військової техніки супротивника.

Методи ведення війни – це різні способи використання засобів ведення війни з зазначеною метою.

■ **Заборонені засоби і методи ведення війни**

Відповідно до норм міжнародного права повністю заборонені такі засоби ведення війни:

- вибухові та запальні кулі;
- кулі, які повертаються або сплющуються в людському тілі;
- отрута та отруєна зброя;
- задушливі, отруйні та інші гази, рідини та процеси;
- біологічна зброя;

- засоби впливу на природне середовище, які мають широку довготривалу дію в якості засобів руйнування, нанесення шкоди або завдання шкоди іншій державі;
- будь-яка зброя, основна дія якої полягає в нанесенні пошкоджень осколками, які не виявляються в людському тілі за допомогою рентгенівських променів.

Забороненими є такі методи ведення війни: зрадницьки вбивати або поранити осіб, які належать до війська ворога; вбивати чи поранити ворога, який склав зброю або не має більше засобів захисту, безумовно здався; оголошувати, що нікому не буде пощади; вбивати, наносити поранення або брати в полон ворога, вдаючись до віроломства; вбивати парламентаря та осіб, які його супроводжують; незаконно користуватися парламентарським або національним прапором нейтральної чи іншої невоюючої держави; військовими знаками або фірмовим одягом ворога, так як і відмінними значками (емблемами) ООН, МКЧК та іншими, встановленими Женевськими конвенціями про захист жертв війни 1949 р.

Відповідно до Протоколу I забороняється застосовувати будь-яку зброю, основна дія якою полягає в нанесенні ушкоджень уламками, які не виявляються в людському тілі за допомогою рентгенівських променів.

Протокол II «Про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв», 1996 р. стосується застосування на суші мін, мін-пасток, та інших пристроїв, визначення яких стосується мін, встановлених з метою сприйняти подолання прибережних смуг, водних шляхів або річок, але не відноситься до застосування протикорабельних мін на морі або на внутрішніх водних шляхах.

Під «мінами» розуміють будь-який боеприпас, встановлений під землею, на землі або поблизу землі або іншої поверхні та призначений для детонації або вибуху від присутності, близькості чи неопосередкованості людини або рушійного засобу, та «дистанційно встановлена міна» означає будь-яку таким чином певну міну, встановлену за допомогою артилерії, ракет, мінометів та аналогічних засобів або скинута з літального апарату.

«Міна-пастка» – це пристрій або матеріал, який призначений, сконструйований або пристосований для того, щоб вбивати чи наносити пошкодження, який спрацьовує неочікувано, коли людина торкається або наближується до предмета, який її здається нешкідливим, або здійснює дії, які їй здаються безпечними.

Протокол III поширює свою дію на «запальну зброю», тобто зброю чи боеприпаси, які призначені для підпалу об'єктів або заподіяння людям опіків за допомогою дії полум'я, тепла, виниклих в результаті хімічної реакції речовини, доставленої до мети (вогнетети, фугаси, ракети, міни, бомби, ємності з запальними речовинами).

Забороняється наражати цивільне населення або цивільні об'єкти нападу з застосуванням запальної зброї.

Використання авіації з погляду міжнародного права є допустимим, однак не можна використовувати проти невійськових об'єктів та проти мирного населення.

З питань застосування нових засобів та методів ведення війни, не заборонених міжнародними документами, міжнародне право виходить із Декларації Мартенса, сформульованої ним у 1899 р. на Гаазькій конференції: «Чекаючи на те, щоб змогло бути оприлюднене повніше зведення законів війни, конференція вважає за необхідне констатувати, що у випадках, не передбачених у цій угоді, населення та воюючі залишаються під охороною та дією міжнародного права, оскільки вони впливають із встановлених звичаїв між освіченими народами, законами людяності та вимогами суспільної свідомості». Тобто в усіх випадках відсутності конкретних правових норм, присвячених встановленню заборон чи обмежень чи інших правил поведінки воюючих, до них застосовується міжнародне право.

Міжнародне право не забороняє військові хитрощі з метою ввести ворога в оману: використання маскування, пасток, хибних операцій та дезінформації.

Одним із важливих принципів міжнародного гуманітарного права є принцип гуманності при веденні збройного конфлікту. Відповідно до даного принципу міжнародне

гуманітарне право забороняє застосовувати військову силу, якщо це не є військовою необхідністю, а також вимагає завжди поводитися гуманно з військовополоненими, забезпечувати пораненим та хворим необхідний догляд, захищати їх від пограбування та поганого поводження, сприяти пом'якшенню страждань, які породжені війною.

Принцип гуманності охоплює всі сфери збройного конфлікту, який стосується як засобів, так і методів ведення війни, так і захисту жертв війни.

Міжнародно-правова регламентація ведення збройного конфлікту на морі

Певною специфікою вирізняється війна на морі. У війні на морі комбатантами вважаються не тільки особистий склад військово-морських сил, але і всі військові кораблі, а також невійськові судна, офіційно призначені для військових дій, відповідно до VII Гаазької конвенції 1907 р. та літальні апарати, які входять до складу морської авіації.

Не користуються правом ведення війни на морі судна, які хоч і входять до складу військово-морських сил держави, але призначені виключно для надання допомоги пораненим, хворим та особам, які зазнали корабельної аварії (госпітальні судна, санітарний транспорт, санітарно-літальні апарати).

Озброєння торгових суден дозволяється тільки у військовий час, але військово-торговельне судно не перетворюється в військовий корабель та не користується правом ведення військових дій. Але воно може використовувати зброю для самооборони при нападі супротивника.

На підводні човни розповсюджуються загальні правила ведення війни та норми, які стосуються надводних військових кораблів. Військова діяльність підводних човнів спеціально регулюється Правилами про дію підводних човнів, по відношенню до торгових суден в військовий час 1936 р., підводні човни мають право зупинити та піддати їх огляду вороже торгове судно, затопити його у випадку відмови зупинитися, попередньо забезпечити безпеку пасажирів та команди, захопити його як приз.

Застосування морської мінної зброї VII Гаазької конвенції 1907 р. дозволяється при виконанні наступних правил. Забороняється ставити міни:

- не закріплені на якорях;
- якірні, які залишаються небезпечними та після відриву їх від мінрепу;
- на березі супротивника з єдиною метою – завадити торговому судноплавству.

Допустимою з погляду міжнародного права є морська блокада.

Морська блокада – це система дії військово-морських сил та авіації, перешкоджаючих доступ з моря до портів та берегів ворога, вихід із цих портів та берегів в море. Блокада повинна бути публічно оголошена блокуючою державою з вказівками щодо початку блокади, блокуючого району, терміну для виходу із блокуючих портів суден нейтральних держав.

Здійснення блокади не повинно перешкоджати таким гуманним діям, як доставка в блокуючий порт посилок з ліками, одягом та продовольством (гуманна допомога) для дітей до 15 років, вагітних жінок та породіль при умові, що цим правом не зловживають.

Блокада припиняється у випадку її зняття блокуючою державою, знищенням сил блокуючих або неможливістю забезпечити її ефективний характер. Покаранням за намагання прориву блокади можуть бути захоплення або конфіскація судна або вантажу чи знищення судна-блокадопроривача.

У війні на морі існує інститут призов та трофеїв.

Призом є будь-яке торгове судно противника не залежно від того, який вантаж він перевозить. Таке судно може бути захоплене, якщо на його борту знаходиться не контрабандний вантаж нейтральної держави, власник може вимагати компенсацію. Право захопити приз належить тільки військовим кораблям та літальним апаратам. Трофей – це захоплені в морській війні військові кораблі ворога та цінності, які там знаходяться. Трофеї переходять у власність держави, яка їх захопила.

■ Особливості правового регулювання повітряної війни

Основні правила та принципи міжнародного гуманітарного права стосуються всіх збройних конфліктів, незалежно від театру бойових дій – на суші, у морі чи в повітрі. Проте деякі норми договірного та звичайного права спеціально розглядають низку аспектів повітряної війни.

Повітряна війна – ведення воюючими сторонами бойових дій у повітряному просторі за допомогою будь-яких літальних апаратів для знищення об'єктів супротивника. Комбатантами у повітряній війні є екіпажі всіх літальних апаратів, що входять до складу військової авіації країн, що воюють, і мають їх розпізнавальні знаки, екіпажі судів цивільної авіації, переобладнаних у військові. Некомбатантами у повітряній війні є екіпажі санітарних літаків, госпітальних повітряних суден воюючих країн та національних товариств Червоного Хреста та Червоного Півмісяця. Воюючим країнам забороняється використовувати санітарні літальні апарати для забезпечення безпеки своїх військових об'єктів, збору розвідувальної інформації, транспортування особового складу та військових вантажів. На повітряну війну поширюються всі закони та звичаї війни, що встановлюють загальні правила, які застосовуються до бойових дій на будь-якому театрі війни. Правову регламентацію застосування літальних апаратів у військових цілях визначено низкою міжнародних документів, а саме: Декларацією Гаазьких конференцій 1899 і 1907 рр., Гаазькою конвенцією 1907 р. Декілька спеціальних норм, що регулюють режим санітарної авіації, містяться в Женевських конвенціях про захист жертв війни 1949 р. та Додаткових протоколах до них 1977 р.

Порівняно з війною на морі повітряна війна – досить нове явище. Аеростати існували до появи літаків, та їх застосування у військових цілях регулювалось починаючи з 1899 року. Але літаки як такі почали використовуватись у бойових діях лише на початку ХХ століття.

Незважаючи на те, що держави ще не прийняли спеціальних правил ведення сучасних воєн, зрозуміло, що загальні принципи і норми міжнародного гуманітарного права застосовуються до таких війн. Повітряне бомбардування має проводитися

згідно з нормами міжнародного гуманітарного права, тобто з проведенням різниці між військовими та цивільними цілями та з дотриманням принципу пропорційності.

Безперечно, що міжнародні конвенції, що забороняють застосування ряду видів озброєнь, зокрема хімічної та бактеріологічної зброї, безпосередньо належать до повітряної війни.

Військово-морські та військово-повітряні операції підпадають під вимогу не завдавати зайвих збитків природному середовищу суші чи моря та не позбавляти цивільне населення коштів для існування.

Питання до практичного заняття

1. Поняття засобів та методів ведення воєнних дій. Поняття заборонених засобів та методів ведення бойових дій. Загальне правило (ст. 35 I Додаткового протоколу 1977 року). Принципи заборони засобів і методів ведення війни.
2. Заборона зброї масового знищення. Заборона ядерної зброї.
3. Заборона хімічної та бактеріологічної зброї.
4. Заборона звичайної зброї, що завдає надмірних ушкоджень або має невибіркову дію. Заборона протипіхотних мін.
5. Заборона ворожого впливу на навколишнє середовище.
6. Заборонені методи ведення воєнних дій. Заборона віроломних методів ведення війни. Різниця між віроломством і воєнними хитрощами.
7. Заборона нападу на цивільне населення. Заборона невиборчих нападів. Заборона нападу на зони, створювані для захисту жертв війни. Заборона окремих дій щодо цивільного населення: терор, голод, мародерство, депортація, грабїж, узяття заручників, примус служити в армії ворога.
8. Цивільні та військові об'єкти. Принцип обмеження за об'єктами. Визначення цивільних і військових об'єктів у Додаткових протоколах 1977 року до Женевських конвенцій 1949 року.
9. Ознаки військових об'єктів. Об'єкти критичної інфраструктури: поняття ознаки. Заборона використання цивільного населення для захисту військових об'єктів.
10. Новітні технології ведення бойових дій (кібервійна, дрони): проблема міжнародно-правового регулювання.
11. Міжнародно-правовий захист культурних цінностей під час збройного конфлікту. Класифікація культурних цінностей, їхні характерні ознаки.

12. Загальний і спеціальний рівні захисту. Міжнародний реєстр культурних цінностей. Обов'язки воюючих держав щодо охорони культурних цінностей під час збройних конфліктів. Пакт Реріха 1935 р.
13. Міжнародно-правова регламентація ведення збройної боротьби на морі. Особливості міжнародно-правового регулювання ведення збройного конфлікту на морі. Посібник Сан-Ремо по міжнародному праву, застосовному до збройних конфліктів на морі 1994 р.
14. Особливості регламентації повітряної війни. Гаазькі правила ведення повітряної війни (проект 1922–1923 р.). Проблема регулювання правил ведення бойових дій в повітрі. Автоматизовані збройні системи та міжнародне право.

Теми для самостійної роботи

1. Поняття засобів та методів ведення воєнних дій.
2. Поняття заборонених засобів та методів ведення бойових дій. Загальне правило (ст. 35 I Додаткового протоколу 1977 року).
3. Принципи заборони засобів і методів ведення війни.
4. Заборона зброї масового знищення.
5. Заборона ядерної зброї.
6. Заборона хімічної та бактеріологічної зброї.
7. Заборона звичайної зброї, що завдає надмірних ушкоджень або має невибіркову дію. Заборона протипіхотних мін.
8. Заборона ворожого впливу на навколишнє середовище.
9. Заборонені методи ведення воєнних дій. Заборона віроломних методів ведення війни. Різниця між віроломством і воєнними хитрощами.
10. Заборона нападу на цивільне населення. Заборона невиборчих нападів. Заборона нападу на зони, створювані для захисту жертв війни. Уживання заходів обережності при нападах.
11. Заборона окремих дій щодо цивільного населення: терор, голод, мародерство, депортація, грабіж, узяття заручників, примус служити в армії ворога.
12. Цивільні та військові об'єкти. Принцип обмеження за об'єктами. Визначення цивільних і військових об'єктів у Додаткових протоколах 1977 року до Женевських конвенцій 1949 року.
13. Ознаки військових об'єктів. Заборона використання цивільного населення для захисту військових об'єктів.
14. Міжнародно-правовий захист культурних цінностей під час збройного конфлікту. Класифікація культурних цінностей, їхні характерні ознаки. Загальний і спеціальний рівні захисту.

15. Міжнародний реєстр культурних цінностей. Обов'язки воюючих держав щодо охорони культурних цінностей під час збройних конфліктів. Пакт Рериха 1935 р.
16. Міжнародно-правова регламентація ведення збройної боротьби на морі. Особливості міжнародно-правового регулювання ведення збройного конфлікту на морі. Посібник Сан-Ремо по міжнародному праву, застосовному до збройних конфліктів на морі 1994 р.
17. Особливості регламентації повітряної війни. Конвенція про деякі обмеження у використанні права захоплення в морській війні 1907 р. Гаазькі правила ведення повітряної війни (проект 1922–1923 р.).

Завдання

1. Провести аналіз питання використання тероризму (терору) як одного з методів ведення бойових дій (письмово, есе).
2. Розглянути проблему міграційної кризи як нового методу ведення збройних конфліктів (письмово, есе).
3. Провести юридичний аналіз використання новітніх технологій ведення бойових дій (кібервійна, дрони) (письмово, есе).

Нормативна база

1. Конвенція про захист культурних цінностей 1954 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_157#Text
2. Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та про їх знищення 1972 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_054#Text
3. Конвенція про заборону воєнного або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище 1976 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_258#Text
4. Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатись такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію 1980 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_266#Text
5. Додатковий протокол про застосування лазерної зброї (Протокол IV) до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатись такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію 1995 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_894#Text
6. Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення 1993 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_182#Text

7. Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення 1997 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_379#Text

Рекомендовані джерела

1. Гуманітарні застереження при використанні ударних дронів. URL: <https://mil.in.ua/uk/blogs/gumanitarni-zasterezhennya-pry-vukorystanni-udarnyh-droniv/>
2. Грушко М. В. Становлення та специфіка міжнародно-правового режиму військовополонених : монографія. Одеса : Фенікс, 2016. 284 с.
3. Грушко М. В. Окремі аспекти захисту цивільного населення в період окупації: Автономна Республіка Крим та м. Севастополь. *Право і суспільство*. 2020. № 5. С. 230–238. http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2020/5_2020/37.pdf
4. Застосування норм міжнародного гуманітарного права в національній судовій практиці. Методичний посібник для проведення одноденних тренінгів / Упоряд.: М. Єлігулашвілі, Д. Свиридова, О. Семенюк, Т. Фулей. Київ : УТСПЛ, 2020.
5. Громовенко К. В. Сучасні організаційно-правові засади протидії міжнародному тероризму з боку світової спільноти. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. Випуск 3 (38). С. 94–101.
6. Звичаєві норми міжнародного гуманітарного права / передм. Т. Р. Короткий, Є. В. Лук'янченко ; вступ. стаття М. М. Гнатовський. Одеса : Фенікс, 2017. 40 с.
7. Зміцнення поваги до міжнародного гуманітарного права : посібник для народних депутатів України. МКЧХ, 2017. 100 с.
8. Кориневич А. О. Застосування міжнародного гуманітарного права до збройного конфлікту на території України : навчальний посібник. Одеса : Фенікс, 2015. 78 с.
9. Мельцер Н. Міжнародне гуманітарне право: загальний курс. МКЧХ. 2020. 396 с. URL: <https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2021/05/Nils-Melzer-Comprehensive-introduction-to-IHL-UKR.pdf>
10. Manuilova Kateryna V. Interaction of IHRL and IHL in the field human rights promotion: International standards and national dimension / co-authors: Mykhailo M. Prokhorenko, Iryna V. Tarasova, Viktor V. Nazarov, Kateryna V. Denysenko. *Informatol*. 2022. Vol. 55, 1–2. – P. 42–52. URL: <https://hrcak.srce.hr/broj/21210> (Scopus 4, 16 д. а.).

11. Музика В. В. Кібератаки та міжнародне право: природа й аналіз *opinio juris* держав щодо застосування міжнародного права в кіберпросторі (Розділ 4). Проблеми публічного та приватного права : колективна монографія / За заг. ред. Н. В. Мішиної. Львів-Торунь : Ліга Прес 2021. 500 с. (С. 309–342).
12. На межі виживання: знищення довкілля під час збройного конфлікту на сході України / А. Б. Блага, І. В. Загороднюк, Т. Р. Короткий, О. А. Мартиненко, М. О. Медведева, В. В. Пархоменко; за заг. редакцією А. П. Буценка / Українська Гельсінська спілка з прав людини. К. : КИТ, 2017. 88 с. URL: <https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2017/06/Na-mezhi-vyzhyvannya.pdf>
13. Основи міжнародного гуманітарного права для прокурора (з довідковими матеріалами) : науково-практичний посібник / кол. авт. Київ : Національна академія прокуратури України, 2019. 234 с.
14. Пилипенко В. Застосування норм міжнародного гуманітарного права до збройних конфліктів міжнародного й неміжнародного характеру контексті воєнних злочинів. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 3 С. 317–323. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/3/53.pdf>
15. Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти : навч. пос. Київ : Видавництво «ФОРМ Голембовська О. О.», 2018. 208 с.

ТЕМА 5.

Імплементация та адаптация норм збройних конфліктів

ЛЕКЦІЙНІ ПИТАННЯ

1. Міжнародно-правове зобов'язання щодо міжнародно-правового регулювання збройних конфліктів.
2. Імплементация норм міжнародно-правового регулювання збройних конфліктів.
3. Зобов'язання України щодо міжнародно-правового регулювання збройних конфліктів.

Міжнародно-правове зобов'язання щодо міжнародно-правового регулювання збройних конфліктів

Відповідно до договірного гуманітарного права міжнародним збройним конфліктом вважаються збройні конфлікти, що виникають між двома або більше державами-учасниками Женевських конвенцій, а також випадки окупації всієї або частини території держави-учасниці, а також національні визвольні війни.

Визначення, наведене у статті 2, загальної для Женевських конвенцій 1949 року, застосовується у разі оголошеної війни, а також будь-якого збройного конфлікту, що виникає між двома чи кількома Високими Договірними Сторонами, навіть у тому випадку, якщо одна з них не визнає стану війни.

Таким чином, застосування гуманітарного права не залежить від застосування формальних юридичних процедур щодо оголошення війни, або від визнання стану війни будь-якою із залучених до нього держав. Воно опирається на об'єктивні критерії, які б уникнули політичних дискусій щодо кваліфікації конфлікту.

Право міжнародних збройних конфліктів застосовується також у всіх випадках окупації всієї або частини території Високої Договірної Сторони, навіть якщо ця окупація не зустрінє жодного збройного опору і власне збройні

зіткнення не матимуть місця, або якщо такі зіткнення відбуватимуться з недержавними збройними групами на окупованих територіях.

У разі міжнародних збройних конфліктів застосовуються чотири Женевські конвенції 1949 року та Додатковий протокол I 1977 року, а також норми звичайного міжнародного гуманітарного права, зібрання МКЧХ які опубліковані у 2005 році. Норми, викладені у чотирьох Женевських конвенціях та Додатковому протоколі I, поширюються лише на конфлікти між державами-учасниками. Проте, якщо одна з держав, що перебуває у конфлікті, не є учасницею Конвенцій, держави, які беруть участь у ній, залишаються бути пов'язаною з нею у своїх взаєминах відносинах. Крім того, вони будуть пов'язані Конвенціями щодо держави, яка не є учасницею Конвенцій, якщо остання приймає та застосовує положення гуманітарного права. Норми звичаєвого міжнародного гуманітарного права поширюють свою дію на держави, які не підписали Конвенцію або Додатковий протокол I.

Норми міжнародного гуманітарного права, що стосуються міжнародних збройних конфліктів, є більш численними. Вони вводять обмеження на кошти та методи ведення війни, а також встановлюють зобов'язання сторін, які перебувають у конфлікті, щодо надання надзвичайної допомоги та захисту цивільного населення та осіб, які перестали брати участь у збройних конфліктах. Нормами передбачено право організації надзвичайної допомоги та покарання за військові злочини.

Міжнародна судова практика також показала, що норми міжнародних збройних конфліктів можуть бути використані для тлумачення та доповнення норм неміжнародних збройних конфліктів.

Крім обов'язкового застосування норм державами-учасниками у ситуаціях, передбачених Конвенціями (договірне застосування), деякі норми можуть застосовуватися на місцях під час підписання спеціальної угоди сторонами, які перебувають у конфлікті.

Імплементация норм міжнародно-правового регулювання збройних конфліктів

Міжнародно-правове регулювання щодо імплементации норм охоплює дві основні фази: правотворчу фазу, у якій протікає процес створення міжнародно-правових норм, і правозастосовну фазу, у якій відбувається процес здійснення норм. Імплементация норм міжнародного права є нічим іншим, як процесом, у ході якого відповідні суб'єкти, яким адресована норма, діють у згоді з її положеннями. Нерідко потрібні додаткові правові та організаційні заходи з боку держав для всебічного та повного здійснення норм міжнародного права.

Здійснення міжнародно-правових норм є, як правило, набагато складнішим і відповідальним завданням, ніж їх ухвалення. Вирішення цього завдання можливе лише за наявності оптимального механізму імплементации як певної сукупності правових та організаційних засобів, що використовуються суб'єктами міжнародного права на міжнародному та національному рівнях з метою втілення приписів норм міжнародного права. Найчастіше імплементация норм міжнародного права – це прерогатива суверенних держав, які використовують із цією метою свій внутрішній організаційно-правовий механізм.

Проте норми міжнародного права породжують правовідносини між суб'єктами міжнародного права та не породжують одночасно такі норми між суб'єктами внутрішнього права. У зв'язку з цим безпосередню імплементацию норм міжнародного права на національному рівні не може бути досягнуто лише одними зусиллями держави як суб'єкта міжнародного права.

Щоб перетворити цілі, закладені в нормах міжнародного гуманітарного права, на реальні дії або, у ряді випадків, бездіяльність органів та фізичних осіб, які перебувають під державною юрисдикцією, необхідне вжиття певних заходів на внутрішньодержавному рівні. Вживання цих заходів можливе лише у межах внутрішньодержавного механізму імплементации. Під механізмом імплементации норм міжнародного гуманітарного права на внутрішньодержавному рівні розуміється сукупність національних правових та організаційних засобів,

що застосовуються державою – учасницею Женевських конвенцій 1949 р., та інших міжнародних договорів у сфері захисту жертв війни та обмеження способів та методів ведення збройних конфліктів з метою всебічного, та повного здійснення прийнятих відповідно до міжнародного гуманітарного права зобов'язань.

Зміст правових та організаційних засобів забезпечення здійснення нормативних приписів, що впливають із міжнародного права в кожній державі, залежить, по-перше, від характеру міжнародно-правових норм, а по-друге, від особливостей внутрішньодержавної правової системи.

Зобов'язання України щодо міжнародно-правового регулювання збройних конфліктів

Згідно зі ст. 9 Конституції України, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Тому всі міжнародні договори з міжнародного гуманітарного права (Женевські конвенції I–IV, Додаткові протоколи I–III, інші міжнародні конвенції з питань міжнародного гуманітарного права), на які надана згода Верховною Радою України, в тому числі, в порядку правонаступництва, є частиною законодавства України та підлягають додержанню всіма суб'єктами на території України.

Кожна держава – учасник міжнародних договорів, що регулює захист жертв війни та обмеження засобів і методів ведення збройних конфліктів відповідно до принципу *pacta sunt servanda*, зобов'язана сумлінно виконувати взяті на себе зобов'язання за цими угодами. Цей принцип, який спочатку сформувався у звичаєвому праві, закріплений у статті 26 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. Разом з тим, принцип *pacta sunt servanda* лише фіксує обов'язок держав сумлінно та в повному обсязі виконувати міжнародні зобов'язання, що впливають із Женевських конвенцій 1949 р., Додаткових протоколів до них 1977 р. та інших міжнародних договорів у цій галузі. Потрібні зусилля для втілення міжнародного гуманітарного права в життя та застосування норм, що містяться в ньому

на практиці. Необхідно забезпечити імплементацію міжнародного гуманітарного права.

Роль України в імплементації міжнародного гуманітарного права справедливо звертає увагу на те, що суттєвою перешкодою до адаптації заходів, що впливають із міжнародних договорів про захист жертв війни і які мають бути вжиті державами-учасницями, є відсутність обізнаності про їх зміст.

Наявність внутрішньодержавного механізму імплементації норм міжнародного права, зокрема і гуманітарного, дозволяє забезпечити повну, всебічну і своєчасну реалізацію міжнародних зобов'язань, що приймаються державами. Від дієвості національного механізму імплементації багато в чому залежить імідж держави, ефективність її правової системи, можливості забезпечення захисту людини, в тому числі і в умовах збройних конфліктів. Якщо не приймати жодних кроків щодо реалізації норм міжнародного гуманітарного права у мирний час, то не можна очікувати, що у разі виникнення збройного конфлікту, як міжнародного, так і неміжнародного характеру, його учасники дотримуватимуться вищезгаданих норм. Саме тому у мирний час слід вживати заходів щодо імплементації норм міжнародного гуманітарного права в кожній державі, яка є учасником Женевських конвенцій 1949 р. та Додаткових протоколів до них 1977 р. Забезпечити вирішення цього завдання покликаний національний механізм імплементації міжнародного гуманітарного права.

Головним у змісті здійснених зобов'язань є те, що ухвалення відповідного національного законодавства має визнаватись одним із фундаментальних обов'язків держав-членів. Національне законодавство має становити основну частину від загального масиву заходів, що вживаються для гарантування належної імплементації гуманітарного права, а застосування гуманітарного права великою мірою залежить від ефективного включення його правил до національного права. Тому остаточна мета, яка має бути при цьому досягнута, – повна узгодженість національного законодавства у всіх країнах з міжнародним гуманітарним правом, відповідність, яка з метою попереднього здійснення має бути досягнута у мирний час.

Разом з тим, незважаючи на таке велике значення імплементаційного законодавства, процес імплементації на внутрішньодержавному рівні не обмежується лише цими заходами правового характеру. Важливу роль відіграють заходи організаційного характеру. В основі цих заходів лежить не пов'язана з додатковою внутрішньодержавною нормотворчістю оперативно-виконавча діяльність державних органів та індивідів щодо втілення в життя приписів норм міжнародного гуманітарного права. Як приклад такої діяльності можна навести заходи щодо видачі медичному персоналу відповідно до статті 40 першої Женевської конвенції нарукавних пов'язок та посвідчень з емблемою Червоного Хреста або Червоного Півмісяця.

Щодо імплементації міжнародного гуманітарного права на внутрішньодержавному рівні, який міг би бути використаний у будь-якій державі, є досить умовним. Перелік цих заходів щодо конкретної держави не співпадатиме у зв'язку з наявністю низки причин. По-перше, це неможливо забезпечити через те, що не всі держави є учасниками всіх міжнародних договорів у гуманітарній сфері. По-друге, через відмінності внутрішніх правових систем питання про віднесення тих чи інших положень міжнародного гуманітарного права до самоздійснених норм або вимагають допомоги з боку національного законодавства в різних державах вирішуватиметься по-різному. Тому є важливим те, що визначення переліку заходів щодо імплементації міжнародного гуманітарного права, які мають бути вжиті на внутрішньодержавному рівні, для кожної держави має вирішуватися окремо з урахуванням їхньої участі у міжнародних договорах та особливостей національного імплементаційного механізму.

Питання до практичного заняття

1. Поняття імплементації міжнародного гуманітарного права.
2. Міжнародний механізм імплементації міжнародного гуманітарного права.
3. Внутрішньодержавний механізм імплементації міжнародного гуманітарного права.
4. Заходи, що вживаються в мирний час й у воєнний час.

5. Імплементация норм міжнародного гуманітарного права в законодавстві України.
6. Міжвідомча комісія з питань застосування та реалізації норм міжнародного гуманітарного права в Україні.
7. Контроль за додержанням міжнародного гуманітарного права. Контрольна діяльність представників держав, Міжнародної комісії з установлення фактів, Держав-покровительок, Міжнародного комітету Червоного Хреста.

Теми для самостійної роботи

1. Поняття імплементации міжнародного гуманітарного права.
2. Міжнародний механізм імплементации міжнародного гуманітарного права.
3. Внутрішньодержавний механізм імплементации міжнародного гуманітарного права.
4. Заходи, що вживаються в мирний час й у воєнний час.
5. Імплементация норм міжнародного гуманітарного права в законодавстві України.
6. Міжвідомча комісія з питань застосування та реалізації норм міжнародного гуманітарного права в Україні.
7. Контроль за додержанням міжнародного гуманітарного права.
8. Контрольна діяльність представників держав.
9. Міжнародна комісія зі встановлення фактів.
10. Діяльність держави-покровительки.
11. Контроль за додержанням міжнародного гуманітарного права Міжнародним комітетом Червоного Хреста.

Теми рефератів

1. Функції Міжнародного комітету Червоного Хреста та його роль у збройних конфліктах.
2. Міжнародна комісія зі встановлення фактів: діяльність та значення.
3. Держава-покровителька: поняття та напрямки діяльності.

Нормативна база

1. Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях 1949 року (I Женевська конвенція 1949 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text
2. Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, із складу збройних сил на морі 1949 року (II Женевська конвенція 1949 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_152#Text

3. Конвенція про поводження з військовополоненими 1949 року (III Женевська конвенція 1949 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text
4. Конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року (IV Женевська конвенція 1949 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
5. Додатковий протокол до Женевських конвенцій 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
6. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми (Протокол III) 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g74#Text

Рекомендовані джерела

1. Вивчаючи міжнародне гуманітарне право : навчально-методичний посібник для закладів середньої освіти / М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, Н. Хендель; за ред. радника президента Товариства Червоного Хреста України з міжнародного гуманітарного права, к. ю. н. Т. Короткого. – Київ : УГСПЛ; Одеса : Фенікс, 2019. URL: https://helsinki.org.ua/wpcontent/uploads/2020/04/Prev_Posibnyk_MGB_A4-4.pdf
2. Грушко М. В. Атрибуція кібератак як передумова забезпечення відповідальної поведінки в кіберпросторі. *Правова держава*. 2021. № 43. С. 195–201. URL: <http://pd.onu.edu.ua/article/view/2410023/52.pdf>
3. Грушко М. В. Окремі аспекти захисту цивільного населення в період окупації: Автономна Республіка Крим та м. Севастополь. *Право і суспільство*. 2020. № 5. С. 230–238. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2020/5_2020/37.pdf
4. Ляшко О. О. Правова політика держави щодо тимчасово окупованих територій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020 № 2. С. 528–532. URL: http://lsej.org.ua/2_2020/144.pdf
5. Застосування норм міжнародного гуманітарного права в національній судовій практиці. Методичний посібник для проведення одноденних тренінгів / Упоряд.: М. Єлігулашвілі, Д. Свиридова, О. Семенюк, Т. Фулей. Київ : УГСПЛ, 2020.
6. Зміцнення поваги до міжнародного гуманітарного права : посібник для народних депутатів України. МКЧХ, 2017. 100 с.

7. Кориневич А. О. Застосування міжнародного гуманітарного права до збройного конфлікту на території України : навчальний посібник. Одеса : Фенікс, 2015. 78 с.
8. Manuilova Kateryna V. Interaction of IHRL and IHL in the field human rights promotion: International standards and national dimension / co-authors: Mykhailo M. Prokhorenko, Iryna V. Tarasova, Viktor V. Nazarov, Kateryna V. Denysenko. *Informatol*. 2022. Vol. 55, 1–2. – P. 42–52. URL: <https://hrcak.srce.hr/broj/21210> (Scopus 4, 16 д. а.).
9. Мельцер Н. Міжнародне гуманітарне право: загальний курс. МКЧХ. 2020. 396 с. URL: <https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2021/05/Nils-Melzer-Comprehensive-introduction-to-IHL-UKR.pdf>
10. Пилипенко В. Застосування норм міжнародного гуманітарного права до збройних конфліктів міжнародного й неміжнародного характеру в контексті воєнних злочинів. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 3. С. 317–323. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/3/53.pdf>
11. Щоголев Д. С. Особливості імплементації норм міжнародного права щодо захисту прав військовополонених в національне кримінальне законодавство окремих європейських країн. *Молодий вчений* № 11. 2018 р. С. 160–166. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/11/40.pdf>
12. Правова політика держави щодо тимчасово окупованих територій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 528–532. URL: http://lsej.org.ua/2_2020/144.pdf
13. Жаровська І. Діяльність МКЧХ у період збройних конфліктів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. *Юридичні науки*. 2018. № 889. С. 163–167. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journalpaper/2019/feb/15619/27.pdf>

ТЕМА 6.

Відповідальність за порушення норм міжнародного права збройних конфліктів

ЛЕКЦІЙНІ ПИТАННЯ

1. Забезпечення поваги до норм міжнародного права збройних конфліктів.
2. Поняття та ознаки воєнних злочинів.
3. Індивідуальна кримінальна відповідальність в міжнародному праві.
4. Незастосування строку давності до воєнних злочинів.

Забезпечення поваги до норм міжнародного права збройних конфліктів

Події останніх років свідчать про те, що на перший план перед міжнародною спільнотою виходить завдання підвищення поваги до верховенства права до міжнародного гуманітарного права. Невирішеність проблем міжнародно-правової відповідальності призводить до безкарності міжнародних правопорушень, призводить до дестабілізації міжнародного правопорядку, а тому забезпечення поваги норм міжнародного гуманітарного права є надзвичайно важливим. Варто відмітити, що забезпечення дотримання норм МГП має значну специфіку. Держава несе відповідальність за порушення міжнародного гуманітарного права, які були вчинені усіма гілками влади (законодавчої, виконавчої, судової), фізичними і юридичними особами, що знаходяться під її владою чи контролем. Варто зазначити, що той, хто порушує закони війни, не має права розраховувати на імунітет, діючи з дозволу держави, коли вона перевищує межі своєї компетенції щодо міжнародного права. Така позиція була абсолютно необхідним кроком у напрямі забезпечення норм міжнародного гуманітарного права. Проте міжнародна процедура має додатковий характер по відношенню до національної, адже вона стосується особливих випадків. Більшість воєнних злочинів в змозі охопити тільки національна система. Прикладом загальної норми про відповідальність держав

є положення ст. 91 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів 1977 р.: «Сторона, що перебуває у конфлікті й порушує положення Конвенцій або цього Протоколу, повинна відшкодовувати завдані збитки, якщо для цього є підстави. Вона несе відповідальність за всі дії, що вчиняються особами, які входять до складу її збройних сил». Женевські конвенції 1949 р. встановили у загальній ст. 1, що сторони зобов'язані дотримуватися положень Конвенцій «за будь-яких обставин». Держави, які порушують норми МГП, несуть міжнародно-правову відповідальність. Завдяки цьому можуть застосовуватися санкції та контрзаходи, передбачені міжнародним правом. Слід, проте, враховувати, що застосування такого важливого контрзаходу, як репресалії, в даному випадку обмежено. Неправомірними є репресалії відносно всіх категорій жертв збройних конфліктів.

■ Поняття та ознаки воєнних злочинів

Звертаємо на особливу увагу на порушення гуманітарних норм, які мають імперативний характер норм *jus cogens*. Жодна норма ані міжнародного, ані національного права не може ієрархічно бути вищою, ніж норми *jus cogens*. Женевські конвенції і Додатковий протокол I до них кваліфікують ряд серйозних порушень норм, що містяться в них, як воєнні злочини (ст.ст. 49, 50 Женевської конвенції I 1949 р.; ст.ст. 50, 51 Женевської конвенції II 1949 р.; ст.ст. 129, 130 Женевської конвенції III 1949 р.; ст.ст. 146, 147 Женевській конвенції IV 1949 р.; ст. 85 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій, 1977 р.). Щодо перелічених злочинів встановлюється універсальна юрисдикція. Та держава, під владою якої опиниться обвинувачений, зобов'язана організувати кримінальне переслідування або видати цю особу іншій державі. При менш серйозних порушеннях державам слід вчинити заходи кримінального, а також водночас дисциплінарного характеру. У положеннях конвенцій міститься зобов'язання щодо прийняття учасниками відповідних законів.

При цьому якщо у минулому індивід міг бути притягнутий до відповідальності тільки за внутрішнім правом, то з часів Нюрнберзького процесу вони могли безпосередньо постати

перед судом відповідно до міжнародного права. Винесений вирок Нюрнберзького трибуналу визначив, що індивіди несуть міжнародні обов'язки, які перевищують національні зобов'язання покори.

Держава, що відмовляється притягати до кримінальної відповідальності осіб, що порушили норми міжнародного гуманітарного права і що знаходяться під її юрисдикцією, порушує свої зобов'язання по міжнародному праву, і до неї можуть бути застосовані відповідні заходи, дії.

Статути Нюрнберзького та Токійського військових трибуналів передбачали відповідальність за воєнні злочини і злочини проти людяності. Більш детально відповідні злочини визначені в Статуті Міжнародного кримінального суду 1998 р., а також в Статуті Трибуналу по колишній Югославії 1993 р. Вказані злочини поділяються на дві основні категорії:

- 1) серйозні порушення Женевських конвенцій 1949 р. (тобто права Женеві);
- 2) порушення законів та звичаїв війни (тобто права Гааги).

Серед конфліктів неміжнародного характеру особливе значення має Статут Трибуналу для Руанди 1994 р. Статут визначив наступний перелік злочинів в такого роду конфліктах та наголошує про те, що не є вичерпним (ст. 4): злочини проти життя, фізичного і психічного здоров'я, включаючи тортури, спричинення каліцтв, тілесні покарання; захоплення заручників; грабїж; тероризм; колективні покарання; ухвалення вироків та виконання без попереднього розгляду справи законним судом; порушення людської гідності, зокрема згвалтування, примушення до заняття проституцією тощо; погрози виконати будь-яких із зазначених злочинів.

Неможливо заперечувати те, що норми МГП є поки недостатньо ефективними. Але поступово формується положення, згідно з яким кожен учасник збройних сутичок знає, що вони справді можуть бути покарані за скоєння злочинів. Що стосується держав, то їм почало складніше уникати негативних наслідків порушень міжнародного гуманітарного права.

Цьому сприяє вдосконалення міжнародних механізмів забезпечення норм міжнародного гуманітарного права. Додатковий

протокол I 1977 р. передбачає створення Міжнародної комісії зі встановлення фактів, яка потрібна для встановлення випадків серйозних порушень гуманітарного права. Для створення такої комісії потрібна згода й іншої сторони. Постраждала сторона може звертатись з проханням до МКЧХ з тим, щоб МКЧХ впливав на державу – порушника гуманітарного права.

У своєму рішенні, що стосується справи «Нікарагуа проти США», Міжнародний суд встановив загальновизнаність принципів міжнародного гуманітарного права, їх загальнообов'язковість. Ці принципи захищають не інтереси тієї або іншої сторони в конфлікті, а загальнолюдські цінності. Принципи покладають на кожну державу обов'язок сприяти їх дотриманню. Додатковий протокол I 1977 р. зобов'язує держави вживати заходи як спільно, так й індивідуально, а також у співпраці з ООН (ст. 89). В результаті треті держави мають право вживати заходів відносно держави, що серйозно порушує гуманітарне право.

З огляду на незворотній процес євроінтеграції України вітчизняна система кримінального законодавства потребує внесення значних змін щодо розширення кола суспільно небезпечних діянь спрямованих на порушення норм міжнародного гуманітарного права під час збройних конфліктів, в тому числі і щодо забезпечення прав військовополонених. Серед особливостей кодифікації суспільно небезпечних діянь, які відзначаються категорією воєнні злочини, слід визнати загальну тенденцію, що притаманно законодавству про кримінальну відповідальність в країнах Європейського Союзу, а саме виокремлення в окрему категорію воєнних злочинів серед інших злочинів проти миру та безпеки людства.

Індивідуальна кримінальна відповідальність в міжнародному праві

Стрімкий розвиток інституту кримінальної відповідальності фізичних осіб в міжнародному праві, що відбувався в останньому десятилітті ХХ ст. та на початку ХХІ ст. призвів до появи нових органів міжнародного кримінального правосуддя. На додаток до міжнародних кримінальних трибуналів *ad hoc* для колишньої Югославії й Руанди, що загалом були досить

схожі на Нюрнберзький трибунал, було створено низку інших органів правосуддя, які можна віднести до двох зовсім нових груп. До першої належить Міжнародний кримінальний суд, який став першим постійно діючим органом міжнародної кримінальної юстиції, до другої – змішані та інтернаціоналізовані суди і трибунали, які поєднують в собі елементи, притаманні як для міжнародних, так і національних судових органів.

У 1973 році Генеральна Асамблея ООН прийняла резолюцію про Принципи міжнародного співробітництва по відношенню виявлення та покарання осіб, які винні у воєнних злочинах й злочинах проти людства, яка встановлює право кожної держави здійснювати правосуддя по відношенню до своїх громадян, які винні у вчиненні воєнних правопорушень і злочинів проти людяності.

Зміст системи індивідуальної міжнародної кримінальної відповідальності полягає в тому, що спеціальний міжнародний судовий орган визнає осіб, які вчинили злочини, і призначає певні види покарання. Відповідно до Римського статуту, Суд наділяється юрисдикцією притягування до міжнародної кримінальної відповідальності осіб, які є винними у вчиненні злочинів агресії, геноциду, воєнних злочинів та злочинів проти людства. Особа підлягає кримінальній відповідальності за злочини, передбачені Статутом у випадках вчинення такого злочину індивідуально або у співучасті з іншими особами.

Інститут міжнародної кримінальної відповідальності осіб, що вчинили міжнародні злочини, є важливими чинником сучасного міжнародного права у запобіганні порушенням його найважливіших норм. Існує думка, що в доктрині міжнародного права сформувалася «цілком нова галузь міжнародного права» – міжнародне кримінальне право.

■ Незастосування строку давності до воєнних злочинів

Конвенція про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства, розроблена Комісією з прав людини та Економічною та Соціальною Радою, яка прийнята Генеральною Асамблеєю в 1968 р. і набрала чинності в 1979 р. Держави-учасниці цієї Конвенції зобов'язуються скасувати

застосування внутрішнім законодавством строк давності до судового переслідування, покарання за ці злочини і створити умови для екстрадиції таких злочинців відповідно до міжнародного права. Відповідно до ст. I Конвенції, строки давності не застосовуються до таких найтяжчих міжнародних злочинів, незалежно від часу їх скоєння, як воєнні злочини. Воєнні злочини визначені у Статуті Міжнародного Нюрнберзького воєнного трибуналу (1945), а також як серйозні порушення, що перераховані Женевськими конвенціями про захист жертв війни 1949 р. незалежно від того, чи були вони скоєні під час війни або в мирний час, як вони визначені у Статуті Міжнародного Нюрнберзького воєнного трибуналу та в резолюціях ГА ООН 1946 р., а також вигнання внаслідок збройного нападу чи окупації та нелюдські дії, які є результатом політики апартеїду та злочин геноциду, визначений Конвенцією про запобігання злочинів геноциду і покарання за нього 1948, навіть якщо такі дії не становлять порушення внутрішнього законодавства країни, в якій були скоєні (ст. I).

У 1973 р. Асамблея прийняла дев'ять принципів міжнародного співробітництва у сфері, що стосується затримання, арешту, видачі та покарання осіб, винних у скоєнні воєнних злочинів та злочинів проти людства.

Підкомісією з попередження дискримінації та захисту меншин у 1987 році було запропоновано питання щодо розширення доступу до архівів Комісії з воєнних злочинів під час обговорення заходів щодо представлення підозрюваних у скоєнні воєнних злочинів на суд. Підкомісія наголосила та закликала держав забезпечити належне покарання таких правопорушників.

Україна є стороною зазначених Конвенцій, тому відповідно зобов'язана дотримуватися належних положень.

Перехідне правосуддя в постконфліктному миробудуванні. Світова практика передбачає запровадження механізму перехідного правосуддя у постконфліктний період. Збройний конфлікт в Україні триває вже сьомий рік і наразі зафіксовано величезну кількість випадків порушень прав людини та скоєння численних воєнних злочинів. Тому нині одним

із пріоритетних напрямів державної політики має бути притягнення до відповідальності осіб, які скоїли воєнні злочини в умовах збройного конфлікту. Шляхи вирішення вказаної та інших супутніх проблем вбачаються саме у впровадженні механізму перехідного правосуддя. Очевидно, що інституційні реформи в Україні, впровадження правових проєктів переслідування воєнних злочинців, а також законодавче закріплення механізмів надання компенсації жертвам конфлікту та інші дії призведуть до гуманітарного діалогу для пошуку примирення в українському суспільстві.

У міжнародних документах Європейського союзу та Організації Об'єднаних Націй перехідне правосуддя визначається так: «комплекс процесів та механізмів, пов'язаних зі спробами суспільства подолати тяжкі наслідки масштабних порушень законності в минулому з метою забезпечити підзвітність, справедливість і примирення». До того ж варто наголосити, що міжнародним досвідом не сформовано єдиної концепції перехідного правосуддя, тому впровадження певної моделі в кожній країні завжди буде мати свої певні особливості, які будуть залежати від особливостей країни, суспільства, етнічних, релігійних і гендерних чинників.

Основними засадами національної концепції перехідного правосуддя в Україні є чотири елементи:

- реалізація права знати правду про перебіг подій конфлікту; встановлення правди є частиною концепції і має на меті забезпечення права потерпілих та їхніх родин знати правду про обставини скоєння порушень та долю осіб, що загинули чи зникли безвісти під час таких порушень. Організація і діяльність комісії з розслідування та встановлення правди, а також забезпечення доступу до архівів є реалізацією права на інформацію, яке є одним з основоположних прав людини, що, на нашу думку, стане гарантією запобігання безкарності;
- інституційні реформи як гарантія неповторення збройного конфлікту; У такому розумінні цю концепцію можна сприймати як превентивний підхід. На нашу думку, подолання безкарності, тобто суспільно-історичне осмислення

порушень прав людини і покарання винних, призведе до відновлення верховенства права і забезпечення його довгостроковості в майбутньому;

- заходи з відшкодування шкоди потерпілим від збройного конфлікту; відшкодування шкоди потерпілим включає в себе реституції, репарації, компенсації моральних та матеріальних збитків, психологічну реабілітацію, увічнення пам'яті загиблих у збройному конфлікті та вибачення винних перед потерпілими. На нашу думку, зазначений елемент є досить складним та вимагає певної деталізації. Зокрема, виникають питання щодо прав та обов'язків, що випливають із зобов'язань відшкодувати шкоду (зокрема, компенсації за майно, пошкоджене/зруйноване за наслідками подій на сході України, починаючи з 2014 року), порядку відшкодування збитків, щодо того, чи буде надаватися вказаній процедурі гласність, а також питання, пов'язані з інституалізацією відповідного процесу відшкодування шкоди, а саме реформи законодавства, державних органів, із соціальною реінтеграцією дітей та іншими заходами;
- притягнення до відповідальності осіб, винних у скоєнні найтяжчих злочинів, базується на тому, що держава застосовує загальні стандарти належного правосуддя, які розроблені міжнародним співтовариством та втілені в нормах міжнародного права.

Для ефективної реалізації концепції перехідного правосуддя всі ці елементи повинні працювати в комплексі. Правосуддя перехідного періоду включає в себе широкий за обсягом і змістом комплекс заходів, які покликані сприяти державі і суспільству перейти від масштабних порушень прав людини до сталого миру та верховенства права. Зокрема, це такі дії, як розпуск воєнізованих груп, відміна правових норм, прийнятих в період збройного конфлікту і звільнення високопосадовців, відповідальних за серйозні порушення прав людини, питання щодо юридичних механізмів компенсації майнової шкоди потерпілим від збройного конфлікту та окупації, а також стосовно розробки сучасної системи верифікації особистих

даних громадян України, які проживають на тимчасово окупованих територіях Донецької і Луганської областей та Криму. Ці заходи можуть бути ефективними лише за умови їх одночасного та паралельного застосування і сприятимуть подоланню наслідків збройного конфлікту.

Питання до практичного заняття

1. Відповідальність за порушення норм міжнародного права збройних конфліктів перед міжнародними і національними судами.
2. Індивідуальна кримінальна відповідальність за порушення норм міжнародного права збройних конфліктів: історія, сучасне розуміння, принципи.
3. Категорії порушень міжнародного права збройних конфліктів. Поняття порушень, серйозних порушень і злочинів у міжнародному праві збройних конфліктів (міжнародному гуманітарному праві).
4. Военні злочини: закріплення у нормах міжнародного права і класифікація.
5. Загальні обов'язки командування щодо підготовки воєнних операцій.
6. Відповідальність командирів та інших начальників за вчинення міжнародних злочинів.
7. Створення, правові основи діяльності, судоустрій, юрисдикція кримінальних трибуналів *ad hoc*.
8. Міжнародний кримінальний Суд: основи діяльності та компетенція.
9. Відповідальність за военні злочини за національним правом України.
10. Діяльність Міжнародного кримінального суду та Україна.

Питання для самостійної роботи

1. Забезпечення поваги до норм міжнародного права збройних конфліктів.
2. Відповідальність за порушення норм міжнародного права збройних конфліктів перед міжнародними і національними судами.
3. Індивідуальна кримінальна відповідальність за порушення норм міжнародного права збройних конфліктів: історія, сучасне розуміння, принципи.

4. Категорії порушень міжнародного права збройних конфліктів.
5. Поняття порушень, серйозних порушень і злочинів у міжнародному праві збройних конфліктів (міжнародному гуманітарному праві).
6. Военні злочини: закріплення у нормах міжнародного права і класифікація.
7. Загальні обов'язки командування щодо підготовки воєнних операцій.
8. Відповідальність командирів та інших начальників за вчинення міжнародних злочинів.
9. Створення, правові основи діяльності, судоустрій, юрисдикція кримінальних трибуналів *ad hoc*.
10. Незастосування строку давності до воєнних злочинів
11. Міжнародний кримінальний Суд: основи діяльності та компетенція.
12. Відповідальність за воєнні злочини за національним правом України.

Теми рефератів

1. Міжнародний кримінальний суд та Україна: точки перетину.
2. Военні злочини в період збройного конфлікту в Україні.
3. Притягнення до відповідальності за агресію в Україні: окремі аспекти.

Нормативна база

1. Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях 1949 року (I Женевська конвенція 1949 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text
2. Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, із складу збройних сил на морі 1949 року (II Женевська конвенція 1949 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_152#Text
3. Конвенція про поводження з військовополоненими 1949 року (III Женевська конвенція 1949 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text
4. Конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року (IV Женевська конвенція 1949 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
5. Додатковий протокол до Женевських конвенцій 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

6. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми (Протокол III) 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g74#Text
7. Римський статут Міжнародного кримінального суду 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
8. Конвенція про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства 1968 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_168#Text

Рекомендовані джерела

1. Вивчаючи міжнародне гуманітарне право : навчально-методичний посібник для закладів середньої освіти / М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, Н. Хендель; за ред. радника президента Товариства Червоного Хреста України з міжнародного гуманітарного права, к. ю. н. Т. Короткого. – Київ : УГСПЛ; Одеса : Фенікс, 2019. URL: https://helsinki.org.ua/wpcontent/uploads/2020/04/Prev_Posibnyk_MGB_A4-4.pdf
2. Грушко М. В. Окремі аспекти захисту цивільного населення в період окупації: Автономна Республіка Крим та м. Севастополь. *Право і суспільство*. 2020. № 5. С. 230–238. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2020/5_2020/37.pdf
3. Грушко М. В. Атрибуція кібератак як передумова забезпечення відповідальної поведінки в кіберпросторі. *Правова держава*. 2021. № 43. С. 195–201. URL: <http://pd.onu.edu.ua/article/view/2410023/52.pdf>
4. Грушко М. В. Перехідне правосуддя: міжнародний досвід та застосування в Україні. Проблеми публічного та приватного права : колективна монографія / за заг. ред. Н. В. Мішиної. – Львів-Торунь : Ліга Прес. 2021. 500 с. (С. 273–308).
5. Грушко М. В. Воєнні злочини як міжнародні злочини *ius cogens*. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2018. № 1. С. 241–244. URL: http://apnl.dnu.in.ua/1_2018/58.pdf
6. Ляшко О. О. Правова політика держави щодо тимчасово окупованих територій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020 № 2. С. 528–532. URL: http://lsej.org.ua/2_2020/144.pdf
7. Застосування норм міжнародного гуманітарного права в національній судовій практиці. Методичний посібник для проведення одноденних тренінгів / Упоряд.: М. Єлігулашвілі, Д. Свиридова, О. Семенюк, Т. Фулей. Київ : УГСПЛ, 2020.
8. Зміцнення поваги до міжнародного гуманітарного права : посібник для народних депутатів України. МКЧХ, 2017. 100 с.

9. Коваль Д. О., Авраменко Р. А. Военні злочини. Особливості розслідування міжнародних злочинів, скоєних в контексті збройного конфлікту на Донбасі / Д. О. Коваль, Р. А. Авраменко. Київ : ГО Truth Hounds; Одеса : Фенікс, 2019. 36 с. URL: <https://truth-hounds.org/wpcontent/uploads/2019/12/Военні-злочини-Truth-Hounds.pdf>
10. Мельцер Н. Міжнародне гуманітарне право: загальний курс. МКЧХ. 2020. 396 с. URL: <https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2021/05/Nils-Melzer-Comprehensive-introduction-to-IHL-UKR.pdf>
11. Пилипенко В. Застосування норм міжнародного гуманітарного права до збройних конфліктів міжнародного й неміжнародного характеру контексті воєнних злочинів. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 3. С. 317–323. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/3/53.pdf>
12. Сірант М. Міжнародний кримінальний суд як головний орган з протидії агресії. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2018. № 889. С. 192–197. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journalpaper/2019/mar/15679/31.pdf>
13. Щоголев Д. С. Особливості імплементації норм міжнародного права щодо захисту прав військовополонених в національне кримінальне законодавство окремих європейських країн. *Молодий вчений* № 11. 2018 р. С. 160–166. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/11/40.pdf>
14. Hrushko M. Transformation challenges for the international humanitarian law system: migration crisis as the latest tool for hybrid warfare (A vision from Ukraine) // Kovalchuk V., Zharovska I., Mykivych M., Hrushko M., Hrabynskyi M. *Revista UNISCI / UNISCI Journal*. 2022. No. 59. P. 129–144. URL: <http://www.unisci.es/transformation-challenges-for-the-international-humanitarian-law-system-migration-crisis-as-the-latest-tool-for-hybrid-warfare-a-vision-from-ukraine/>
15. Hrushko M. Peculiarities of Realization of the International Mechanism for the Protection of the Rights of Victims of Armed Conflict in the East of Ukraine // A. G. Kolb, M. Hrushko, H. Teteriatnyk, O. Chepik-Trehubenko, O. Kotliar. *Cuestiones Políticas*. Vol. 39. 2021. No. 71. P. 334–349. URL: <https://produccioncientificaluz.org/index.php/cuestiones/article/view/37423/40879>
16. *The Handbook of International Humanitarian Law (4th Edition)*, edited by Dieter Fleck. Oxford University Press. 2021. 754 p.

ТЕМА 7.

Міжнародна та національна безпека. Окремі питання миробудування

ЛЕКЦІЙНІ ПИТАННЯ

1. Поняття, зміст та джерела права міжнародної безпеки.
 2. Поняття універсальної системи колективної безпеки.
 3. Регіональні системи колективної безпеки: загальна характеристика.
 4. Міжнародно-правові проблеми роззброєння.
 5. Перехідне правосуддя в постконфліктному миробудуванні.
-

■ Поняття, зміст і сутність права міжнародної безпеки

Безпека у міжнародному праві – це стан захищеності інтересів держави, групи держав чи міжнародного співтовариства від зовнішніх і внутрішніх загроз. Забезпечення міжнародного миру та безпеки, а також запобігання війні є одним із першорядних завдань міжнародного права. Сучасний взаємозалежний і глобалізований світ характеризується тим, що держави не можуть самостійно гарантувати свою безпеку. Спектр загроз міжнародній безпеці постійно розширюється. Крім традиційних загроз, таких як міжнародні конфлікти і зброя масового знищення, існують нові загрози та виклики. Прикладом таких загроз слід вважати тероризм, регіональні та внутрішні збройні конфлікти, організована злочинність. Широкий сенс загроз міжнародній безпеці також включають в себе економічні та соціальні загрози – бідність, інфекційні захворювання та екологічні загрози. Такі проблеми з одного боку вимагають зміцнення співробітництва між державами, з іншої сторони – удосконалення існуючої міжнародно-правової бази і розробку нових норм, які будуть націлені на адекватне та ефективне реагування на схожі виклики й загрози. У такому разі міжнародна безпека вважається необхідною умовою розвитку. У зв'язку з цим дедалі більшої значення набувають право міжнародної безпеки та співпраця держав у цій сфері.

Право міжнародної безпеки є сукупністю принципів і норм, що регулюють відносини держав та інших суб'єктів

міжнародного права у сферах гарантування міжнародного миру та безпеки, обмеження та скорочення озброєнь, запобігання застосуванню збройної сили.

Ця галузь права ділиться на два взаємопов'язані нормативні комплекси: а) норми міжнародного права, що спрямовані на забезпечення миру (позитивний аспект); б) норми, що відносяться до питань недопущення війни та збройних конфліктів (негативний аспект).

Норми і принципи, що лежать в основі права міжнародної безпеки, викладено в конкретних джерелах міжнародного права. Ключовим актом, що формує основу права міжнародної безпеки, слід вважати Статут ООН. У преамбулі зазначена одна з основних цілей – «підтримувати міжнародний мир та безпеку та з цією ціллю вживати ефективні колективні заходи для запобігання та усунення загроз миру і придушення актів агресії чи інших порушень миру». Крім того, Статутом сформульовані основні принципи міжнародного права, що становлять правову основу права міжнародної безпеки: заборона застосування сили чи погрози силою, принципи роззброєння та мирного вирішення.

Система джерел права міжнародної безпеки. У системі джерел права міжнародної безпеки, разом із Статутом, важливе місце належить Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами згідно з Статутом ООН 1970 року, і Заключному акту Наради з питань безпеки та співробітництва в Європі 1975 року. У цих документах значною мірою викладено зміст засад права міжнародної безпеки, які закріплені Статутом ООН. У Заключному акті НБСЄ було додано нові принципи: територіальної цілісності, недоторканності кордонів та поваги прав людини, що мають неабияке значення.

За сприянням Організації Об'єднаних Націй прийнято низку резолюцій та декларацій з метою зміцнення та підвищення ефективності права міжнародної безпеки. Важливе значення має визначення агресії, встановлене Резолюцією ГА ООН від 1974 року. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН про створення всезагальної системи Міжнародного миру та безпеки 1986 р. і Резолюція про всезагальний підхід до зміцнення

міжнародного миру та безпеки згідно з Статутом ООН від 1987 року, Декларація про запобігання і усунення спорів і ситуацій, які можуть загрожувати міжнародному миру і безпеці та про роль ООН у цій сфері від 1988 р., Резолюція ГА ООН про закріплення міжнародного миру, безпеки і міжнародної співпраці в усіх її аспектах відповідно до Статуту ООН 1989 р., Декларація щодо встановлення фактів ООН в галузі підтримання міжнародного миру та безпеки 1991 року.

Важливого значення набувають міжнародно-правові документи універсального та регіонального характеру, створені задля обмеження, скорочення і ліквідації озброєнь.

Щодо регіонального рівня, то важливу роль тут мають установчі документи регіональних організацій колективної безпеки та акти, які приймаються під їх егідою. Насамперед до них слід віднести ОАД, АС, ЛАД, СНД та ОБСЄ.

Крім нормативної частини, яка об'єднує правові норми права міжнародної безпеки, велике значення мають міжнародно-правові інститути, орієнтовані на рамки універсальних та регіональних систем колективної безпеки, та інструменти забезпечення міжнародного миру та безпеки.

■ **Поняття універсальної системи колективної безпеки**

Система колективної безпеки – система співробітництва, створена на універсальному чи регіональному рівні співтовариством держав, із метою збереження миру на таких рівнях.

Система колективної безпеки характеризується:

- 1) зміцненням загально визнаних принципів і норм міжнародного права, таких як заборона застосування або погроз силою, непорушність державних кордонів, а також невтручання до внутрішніх справ і т. д.;
- 2) закріпленням зобов'язань щодо мирного вирішення спорів державами-учасниками;
- 3) існуванням механізмів колективного застосування санкцій до порушників.

Ефективність системи колективної безпеки є залежною від багатьох суб'єктивних чинників, таких як участь й зацікавленість впливових держав, солідарність і безсторонність

учасників, політична воля. Існування достатніх інституційних і фінансових засобів для здійснення примусових заходів у відповідь на ситуації загроз міжнародному миру і безпеці (належної кількості військових, зброї чи фінансових можливостей для проведення військових операцій), вважається ключовою обставиною, що визначає ефективність системи колективної безпеки.

Системи колективної безпеки чи організації колективної безпеки не слід ототожнювати з системами колективної самооборони (чи оборонними союзами), адже вони мають різну правову природу та існує наявність суттєвих відмінностей. Насамперед вони стосуються правових підстав утворення. Перші створюються згідно з ст. 52 Статуту ООН, правовою основою створення інших є ст. 51. Різні правові підстави також спричинили функціональні відмінності між двома типами організацій. Головним завданням оборонного блоку є захист від зовнішніх агресорів, а система колективної безпеки має забезпечувати мир між її членами. Тобто організації колективної безпеки переважно функціонально орієнтовані всередину, тоді як організації колективної оборони – назовні. Існують також деякі технічні відмінності щодо обов'язку інформування РБ ООН відповідно до ст. 51 та ст. 54 Статуту ООН. У той же час обидва поняття взаємовиключні, тому що в сучасних умовах численні регіональні організації також містять положення про колективну самооборону (такі як ОАД та ЛАД), а окремі оборонні союзи (як, наприклад, НАТО) можуть претендувати на роль системи колективної безпеки.

Універсальна система колективної безпеки у рамках ООН. Створення Ліги Націй у 1919 році було першою спробою забезпечити підтримку міжнародного миру і безпеки у межах системи колективної безпеки.

Система Ліги Націй, разом із частковою заборонаю війни і зобов'язанням вирішувати спори мирним шляхом, ґрунтувалася на механізмі колективних санкцій. Будь-яка держава, що порушила заборону застосування сили, викладену у Статуті Ліги Націй, була зобов'язана враховувати не тільки опір жертви нападу, а й на колективні санкції інших членів Ліги Націй

(ст. 16 та ст. 17 Статуту Ліги Націй). Дотримання принципу «один за всіх, всі за одного» мало відлякати потенційних агресорів. Але протягом всієї історії, і насамперед Другої світової війни, була підтверджена нездатність Ліги Націй виконувати покладені на неї функції.

Концепція нової системи була розроблена після розпаду системи колективної безпеки Ліги Націй, і яка втілилася через створення ООН. Варто наголосити, що було враховано недоліки попередньої системи:

1) у п. 4 ст. 2 Статуту ООН вперше була закріплена абсолютна заборона застосування сили та погрози силою;

2) під керівництвом ООН була утворена Рада Безпеки – центральний орган, уповноважений приймати юридично обов'язкові рішення. У Лізі Націй застосовування колективних санкцій воєнного характеру базувалось на засадах добровільності.

Крім того, вперше в Організацію було інтегровано всі великі держави, зокрема США, Китай, Велику Британію, Францію і СРСР у вигляді постійних членів РБ ООН, що мають право вето. Важливим є і той факт, що майже всі держави на теперішній час є членами універсальної системи колективної безпеки ООН.

Статтю 24 Статуту ООН на Раду Безпеки було покладено головну функцію відповідальності підтримки міжнародного миру та безпеки. У свою чергу стаття 39 наділила її повноваженнями щодо прийняття рішень, які мають обов'язковий характер для держав-членів, а також встановлення факту існування загрози миру, порушення миру чи акту агресії. Аналізуючи практику діяльності РБ ООН, можна зробити висновок, що цей орган виходить за межі вузького значення миру як відсутності збройного протистояння між державами та ширше трактує його. У заяві РБ ООН щодо відповідальності за підтримання міжнародного миру та безпеки, проголошеній на саміті 1992 року, твердилося: «Сама лише відсутність війни та збройних конфліктів не гарантує міжнародного миру та безпеки. Загрозу міжнародному миру та безпеці почали становити невійськові джерела нестабільності в економічній, соціальній, гуманітарній та екологічній сферах». Сьогодні науковою літературою термін «міжнародний мир» тлумачиться не тільки як відсутність

збройного конфлікту між державами (нормативний аспект), а й характеризується наявністю дружніх відносин між державами і потребою реалізації окремих соціальних цінностей. У деяких випадках порушення заборони застосування сили або погрози силою, у випадку недосягнення ними достатнього рівня інтенсивності, можуть й не класифікуватись як загроза міжнародного миру. Проте навіть внутрішні конфліктні ситуації можуть розглядатись як загроза міжнародному миру.

Резолюція 232 Ради Безпеки ООН 1966 р. засудила проголошення незалежності білою меншістю Родезії, встановила наявність загрози міжнародному миру, а також постановила запровадження економічного ембарго. У 1977 році РБ ООН засудила політику апартеїду у Південній Африці і ввела ембарго на постачання зброї. Варто зазначити, що сьогодні серйозні порушення прав людини неодноразово кваліфікувались РБ ООН загрозою міжнародному миру. Встановлюючи факт агресії, РБ ООН може керуватись поняттям агресії, встановленим Резолюцією Генеральної Асамблеї 1974 року, що проте має рекомендаційний характер.

При встановленні акту агресії, загрози або порушення миру Рада Безпеки ухвалює рішення, які стосуються застосування відповідних конкретній обставині заходів для відновлення або забезпечення міжнародного миру і безпеки.

Регіональні системи колективної безпеки: загальна характеристика

Загальновідомим є факт того, що ООН поєднує кілька регіональних систем колективної безпеки, існування яких передбачено главою VIII Статуту ООН. У п. 1 ст. 52 Статуту ООН зазначено: «Цей Статут жодною мірою не перешкоджає існуванню регіональних угод чи органів для вирішення таких спорів, які відносяться до підтримання міжнародного миру та безпеки, які підходять для регіональних дій, за умови, що такі угоди чи органи і їх діяльність сумісні з цілями та принципами Організації». Стаття 53 уповноважує РБ ООН застосовувати такі органи або угоди для здійснення примусових заходів і забороняє їм здійснювати такі заходи без належного дозволу.

Стаття 54 встановлює зобов'язання повідомляти про дії, що плануються або застосовуються з метою підтримки міжнародного миру та безпеки.

Згадана стаття 53 Статуту ООН дозволяє створення відповідних регіональних органів та укладання регіональних угод. Міжнародно-правовою літературою ці терміни часто ототожнюються чи для їх позначення часто використовується єдиний термін «регіональні організації». Однак термін «угода» у Статуті стосується міжнародного договору, а поняття «орган» використовується для позначення регіональної організації і при цьому вони не повинні ототожнюватися.

Під регіональною угодою слід розуміти багатосторонню міжнародну угоду, в якій беруть участь держави певного географічного регіону. Мета таких договорів – забезпечення співробітництва сторін в тій або іншій сфері у тому чи іншому географічному регіоні. Такі угоди не поширюються на держави, що знаходяться за межами цього регіону, оскільки укладення таких угод зачіпає спільні інтереси держав, які визначаються їх географічним розташуванням та іншими регіональними факторами й інтересами.

Регіональні угоди і органи володіють спільними характеристиками, в основному пов'язаними з їхньою географічною належністю і спільністю інтересів держав, які входять до їх складу. Різниця полягає у ступені інтегрованості систем. Інакше кажучи, регіональні угоди є простішою формою взаємодії держав і характеризуються нижчим рівнем упорядкованості та організації у порівнянні з міжнародними організаціями. Проте міжнародні договори часто можуть ставати статутами міжнародних організацій, а звичні «регіональні угоди» можуть перетворюватися на «регіональні органи» відповідно до Статуту ООН, і, отже, кордони між ними не є непорушними. При цьому поняття «регіональні» не обов'язково має належність до певної місцевості у географічному сенсі. Проте географічна близькість розташування у більшості випадків відіграє вирішальне значення, адже зазвичай до регіональних організацій входять всі чи більшість держав того чи іншого конкретного регіону. Необхідно брати до уваги політичну, культурну, історичну

і мовну спорідненість держав. Членство Канади та США в ОБСЄ можна вважати яскравим прикладом зазначеного. Саме через це термін «політико-географічний регіон», який використовує професор В. Буткевич, дуже підходить для цього контексту.

У деяких випадках членство в регіональній організації може визначатись іншими факторами. Стаття 4 Пакту Ліги арабських держав зазначає, що держава має бути «арабською», щоб набути членства в організації. З огляду на це, вступ Ізраїлю у цю Організацію практично неможливий, незважаючи на те, що ця країна, як більшість держав-членів, відноситься Близькосхідного регіону.

Аналізуючи співвідношення змісту поняття «регіон» в юридичному та політичному сенсі, слід зазначити, що термін «міжнародно-правовий регіон» вважається вужчим поняттям, на відміну від визначення «політичного регіону». Політична взаємодія між державами, так само як і сфера міжнародних відносин, порівнюючи з сферою міжнародно-правового регулювання, є ширшими поняттями. Межі міжнародно-правового регіону визначаються відповідними регіональними угодами або установчими актами регіональних організацій, враховуючи сукупність проблем, цілей і інтересів держав-членів, історичних, культурних, політичних, економічних й інших відносин між ними.

Істотна вимога щодо існування та діяльності регіональних організацій колективної безпеки стосується їх установчих документів та порядку діяльності. Це зокрема їхня відповідність принципам та цілям Статуту ООН, закріплення заборони застосування сили та погрози силою, впровадження механізму мирного вирішення спорів. Отже, регіональні організації – це своєрідні допоміжні органи Організації Об'єднаних Націй у сфері підтримки міжнародного миру та безпеки.

Міжнародно-правовою літературою закріплена одноставна думка про визнання регіональними організаціями у сфері колективної безпеки окремих міждержавних об'єднань. Найчастіше подібним характером володіють регіональні організації із загальними повноваженнями: ОАД, АС, СНД і ЛАД. Окрім того, у своїх резолюціях Генеральна Асамблея ООН наголосила

на важливості ролі ОБСЄ та ЄСЗД (Європейська служба зовнішньої діяльності). Такою організацією цілком міг би стати Південноамериканський Союз. Його договір про створення було підписано 23 травня 2008 р. Стосовно інших міжнародних організацій існують різні думки.

■ Міжнародно-правові проблеми роззброєння

Під роззброєнням потрібно розуміти сукупність заходів, спрямованих на зниження воєнного потенціалу держав і скорочення, обмеження та ліквідацію засобів ведення війни. Такі заходи можуть включати скорочення озброєнь, військового персоналу тощо. Обмеження або контроль озброєнь не є безпосередньо орієнтованим на зменшення воєнного потенціалу, однак він спрямований на обмеження озброєнь та їх запобігання через встановлення кількісних чи якісних обмежень щодо окремих видів озброєнь. Первинною ціллю роззброєнь є запобігання війні, гарантування воєнної безпеки та мінімізація шкоди у випадку конфліктів. Статут ООН покладає певні права та обов'язки у сфері роззброєнь як на Генеральну Асамблею, так і на Раду Безпеки. Статут ООН зараховує принципи, які визначають основи регулювання роззброєнь, до загальних принципів співробітництва у сфері підтримання міжнародного миру та безпеки (ст. 11). Розгляд таких принципів, а також розробку щодо них рекомендацій РБ ООН та державам-членам віднесено до компетенції Генеральної Асамблеї. Рада Безпеки, відповідно до ст. 26 Статуту ООН, несе відповідальність за формулювання планів створення системи регулювання роззброєнь. При вирішенні цих завдань Раді Безпеки допомагає Воєнно-штабний комітет, який надає поради та допомогу у питаннях, які стосуються «регулювання озброєнь та можливого роззброєння» (п. 1 ст. 47).

Через «недієздатність» Ради Безпеки у період «холодної війни» більшість переговорів щодо роззброєння та контролю за озброєннями було проведено поза рамками ООН на основі багатосторонніх та двосторонніх договорів.

У сучасному міжнародному праві відсутня норма, яка б містила загальне зобов'язання держав щодо роззброєння,

такі домовленості було досягнуто між державами щодо окремих видів озброєнь, тобто щодо здійснення часткових заходів із роззброєння. Найбільш розвинутим є комплекс норм, який стосується зброї масового знищення. 10 квітня 1972 року було підписано Договір про заборону розробки, виробництва, зберігання та набуття бактеріологічної зброї. 29 квітня 1997 року набула чинності Угода про заборону розробки, виробництва, зберігання та застосування такої зброї, а також про знищення такої зброї. Хімічна зброя масового знищення була заборонена на універсальному рівні у 1993 році Конвенцією про заборону розробки, виробництва, накопичення та застосування хімічної зброї та її знищення.

Особливо розвинутим є комплекс норм, які стосуються заборони ядерної зброї. Так, ще у 1963 році держави підписали Договір про заборону випробовувань ядерної зброї в атмосфері, космічному просторі та під землею. Цей Договір, однак, допускав проведення ядерних випробувань під землею, тому його називають Договором про часткову заборону ядерних випробувань. Заповнити цю прогалину повинен Договір про всезагальну заборону ядерних випробовувань від 24 вересня 1996 року, який поки що не набув чинності. На двосторонній основі США та Радянський Союз обмежили проведення ядерних випробовувань Договорами про обмеження підземних ядерних випробовувань від 1974 року та 1976 року, які набули чинності 11 грудня 1990 року.

У 1968 році було підписано Угоду про нерозповсюдження ядерної зброї, за рахунок якої було зроблено спробу обмежити розробку, виробництво, поширення та набуття ядерної зброї, дозволивши водночас використання атома в мирних цілях.

Суттєвим поступом в обмеженні зброї масового знищення та, зокрема, ядерної зброї стало створення без'ядерних зон у п'яти регіонах світу: в Латинській Америці (Договір про заборону ядерної зброї у Латинській Америці від 14 лютого 1967 року, або Договір Тлателолкої, у Південній частині Тихого океану (Договір про без'ядерну зону в Південній частині Тихого океану, або Договір Раротанга від 6 серпня 1985 року), у Південно-Східній Азії (Договір про без'ядерну

зону в Південно-Східній Азії від 15 грудня 1995 року, або Бангкокський договір), в Африці (Договір про Африканську без'ядерну зону від 11 квітня 1996 року) та в Антарктиці (Договір про Антарктику 1959 року). Також розміщення та випробування зброї масового знищення та, зокрема, ядерної зброї було заборонено на дні морів і океанів, а також в їх надрах (Договір про заборону розміщення на дні морів і океанів та в їх надрах ядерної зброї та іншої зброї масового знищення від 1971 року), у Космосі (Договір про Космос від 27 січня 1967 року) та на Місяці (Договір про Місяць від 18 грудня 1979 року).

Україна, успадкувавши ядерний потенціал від Радянського Союзу, проголосила в односторонньому порядку без'ядерний статус та відмовилась від ядерної зброї.

Загальне міжнародне право забороняє військовий та інший ворожий вплив на природне навколишнє середовище через використання засобів впливу, які володіють руйнівним потенціалом, що є порівнянним зі зброєю масового знищення. Таку норму було закріплено у Конвенції про заборону військового та іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище від 1977 року.

Обмеження стратегічних ядерних озброєнь здійснювалось переважно на двосторонній основі між Радянським Союзом та Сполученими Штатами Америки. Так, у 1972 році між ними було укладено Договір про обмеження систем протиракетної оборони, у 1972, 1979, 1987 та у 1991 роках укладались Угоди про обмеження стратегічних наступальних озброєнь. Наступником цих Угод після розпаду СРСР стала Росія, яка вже у 1993 році уклала зі США новий Договір про подальше скорочення та обмеження стратегічних ядерних випробувань.

У сфері обмеження звичайних озброєнь важливе значення має укладена в Оттаві 4 грудня 1997 році Угода про заборону застосування, зберігання, виробництва та поширення всіх видів протипіхотних мін. Особливо значущою для стимулювання роззброєнь має діяльність створеного у 1997 році відділу із роззброєнь, який підпорядковується Генеральному секретарю ООН, а також Комісії із роззброєнь, яка існує з 1952 року. Ці органи здійснюють великий обсяг роботи у сфері

інформування та розробки рекомендацій та програм у різних сферах роззброєнь та контролю за озброєнням.

Як важливий засіб забезпечення роззброєнь потрібно виокремити також заходи з утвердження довіри та безпеки, які закріплені у договірній формі чи узгоджені іншим чином, орієнтовані на усунення небезпеки можливих збройних конфліктів та непорозумінь інформуванням потенційного противника про військові маневри, обмін спостерігачами та інспекціями на місці проведення військової діяльності, взаємне спостереження тощо. У період «холодної війни» такі заходи були спочатку орієнтовані на запобігання збройного конфлікту із застосуванням ядерної зброї, пізніше поширились і на зменшення ризику зіткнення звичайних збройних сил. Тепер це комплексні заходи, які включають не лише інформаційні, а й стримуючі та обмежувальні заходи. Особливо важливу роботу в цьому напрямі було проведено в рамках НБСЄ. Важливим здобутком став Стокгольмський документ від 1986 року, прийнятий на конференції щодо заходів по створенню довіри і безпеки та роззброєння в Європі. Віденськими документами від 1992 року та 1994 року було досягнуто домовленості щодо щорічного інформування про чисельність військового персоналу, системи озброєнь, їх розміщення та военний бюджет. За Договором про відкрите небо від 24 березня 1993 року, договірні сторони взаємно надали право здійснювати оглядові польоти. Відповідно до цього Договору. У Відні було створено Консультативну комісію з відкритого неба, покликану сприяти реалізації положень угоди.

Питання до практичного заняття

1. Поняття, джерела та принципи права міжнародної безпеки.
2. Загальна система колективної безпеки. Право на самооборону та гуманітарна інтервенція.
3. Регіональна система колективної безпеки. Регіональні міжнародні організації у системі колективної безпеки. ОБСЄ. НАТО.
4. Міжнародно-правове регулювання роззброєння та скорочення озброєнь.
5. Заходи зміцнення довіри. Міжнародний контроль.

6. Міжнародно-правове забезпечення постконфліктного врегулювання (наприклад, ООН).
7. Постконфліктна реконструкція, миробудівництво та примирення: основні проблеми.
8. Характеристика перехідного періоду від конфлікту до миру. Міжнародний досвід застосування перехідного правосуддя в постконфліктному застосуванні.
9. Складові правосуддя перехідного періоду. Концепція перехідного правосуддя в умовах збройного конфлікту в Україні.

Питання для самостійної роботи

1. Поняття, джерела та принципи права міжнародної безпеки.
2. Загальна система колективної безпеки.
3. Право на самооборону та гуманітарна інтервенція.
4. Регіональна система колективної безпеки.
5. Регіональні міжнародні організації у системі колективної безпеки.
6. Організація безпеки та співробітництва в Європі. НАТО.
7. Міжнародно-правове регулювання роззброєння та скорочення озброєнь.
8. Заходи зміцнення довіри. Міжнародний контроль.
9. Міжнародно-правове забезпечення постконфліктного врегулювання (наприклад, ООН).
10. Постконфліктна реконструкція, миробудівництво та примирення: основні проблеми.
11. Характеристика перехідного періоду від конфлікту до миру.
12. Міжнародний досвід застосування перехідного правосуддя.
13. Складові правосуддя перехідного періоду. Транзитивна юстиція.
14. Концепція перехідного правосуддя в умовах збройного конфлікту в Україні.

Завдання до теми

1. Запропонувати кейси постконфліктного врегулювання. Провести юридичний аналіз кейсів (за власним вибором).
2. Підготувати перелік нормативно документальних, наукових джерел вітчизняних та зарубіжних авторів з проблеми «Гібридні війни та міжнародне право», «Досвід постконфліктного врегулювання у світі» (на вибір).
3. Запропонуйте власну інтерпретацію правосуддя перехідного періоду.

Нормативна база

1. Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях 1949 року (I Женевська конвенція 1949 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text
2. Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, із складу збройних сил на морі 1949 року (II Женевська конвенція 1949 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_152#Text
3. Конвенція про поводження з військовополоненими 1949 року (III Женевська конвенція 1949 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text
4. Конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року (IV Женевська конвенція 1949 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
5. Додатковий протокол до Женевських конвенцій 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
6. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми (Протокол III) 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g74#Text
7. Римський статут Міжнародного кримінального суду 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
8. Конвенція про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства 1968 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_168#Text

Рекомендовані джерела

1. Левенець А. В., Хріщева О. Г. Гуманітарна інтервенція як виняток з принципу невторчання у справи держав. Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. Правознавство. 2019. Т. 24. Вип. 1 (34). URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vonu_prav_2019_24_1_6.pdf
2. Цеховалова А. О. Гуманітарна інтервенція в Лівії: міжнародні виміри : кваліфікаційна наукова праця. Чернівці, 2021. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Tsekhovalova_Avelina/Humanitarna_interventsiia_v_Livii_mizhnarodni_vymiry.pdf?PHPSESSID=35u1qeintm5udvogteutk943n7
3. Вінокур О. Я., Шевчук З. Ю. Система міжнародної (колективної) безпеки. Київ, 2019. URL: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/35826/Vinokur_Shevchuk.pdf?sequence=1

4. Давидюк О. В. Міжнародно-правове регулювання розброєння та скорочення озброєнь // 75-та річниця ООН – сучасний стан та розвиток міжнародного права : збірник матеріалів Всеукр. наук. студент. конф. (м. Одеса, 30 листопада 2020 р.) / МОН України, НУ «ОЮА» ; відп. вед. М. Р. Аракелян. – Одеса : Гельветика, 2020. – С. 275–278. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/19960/МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ%20РЕГУЛЮВАННЯ%20РОЗБРОЄННЯ%20ТА%20СКОРОЧЕННЯ%20ОЗБРОЄНЬ.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
5. Сироїд Т. Л. Міжнародна універсальна організаційно-правова основа в галузі розброєння і обмеження озброєнь. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право». Випуск 27, 2019. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/download/13116/13439>
6. Мельниченко Н. Міжнародно-правове забезпечення постконфліктного врегулювання (на прикладі практики ООН). Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право, 2022. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/download/254987/252089>
7. Багінський А. В. Правосуддя перехідного періоду: поняття та функції. Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». Політологія. № 4 (44) (2019). URL: <http://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/199361/199518>
8. Брунова-Калісецька І., Кисельова Т., Мартиненко О. Діалог в моделі правосуддя перехідного періоду: особливості і функції : наук.-практ. вид. / Ірина Брунова-Калісецька, Тетяна Кисельова, Олег Мартиненко. – Київ, 2020. – 60 с. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/21155/Brunova-Kalissetska_Dialoh_v_modeli_pravosuddia_perekhidnoho_periodu.pdf?sequence=1&isAllowed=y
9. Грушко М., Мануїлова К. Концепція перехідного правосуддя в умовах збройного конфлікту в Україні. Підприємництво, господарство і право. Міжнародне право, 3/2021. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/3/52.pdf>
10. Грушко М. В. Перехідне правосуддя: міжнародний досвід та права : колективна монографія / за заг. ред. Н. В. Мішиної. Львів-Торунь : Ліга Прес. 2021. 500 с. С. 273–308.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПОТОЧНОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

Неправомірним способом придбання державної території є:

- а) дебелияція;
- б) плебісцит;
- в) ад'юдикація;
- г) цесія.

Демілітаризована територія – це:

- а) територія, на якій заборонено розміщувати війська;
- б) частина території, на якій можуть розміщуватись війська лише певних держав;
- в) територія, на якій, за необхідності, може розгортатися театр війни;
- г) територія, на якій постійно відбувається війна або інший збройний конфлікт.

Положення, згідно з яким «Сторони, що беруть участь в будь-якому спорі, продовження якого могло б загрожувати підтримці міжнародного миру і безпеки, повинні перш за все прагнути вирішити спор шляхом переговорів, обстеження, посередництва, примирення, арбітражу, судового розгляду, звернення до регіональних органів або угодам або іншими мирними засобами на власний вибір» міститься в ст. 33:

- а) Конвенції про мирне вирішення міжнародних зіткнень 1907 р.;
- б) Загальному акті про мирне вирішення міжнародних спорів 1928 р. (у редакції 1949 року);
- в) Статуті ООН;
- г) Міжамериканському договору про мирне вирішення спорів 1948 р.

Відповідно до ст. 36 Статуту міжнародного суду ООН до юридичних відносяться спори щодо:

- а) тлумачення договору;
- б) процедури укладання договору;
- в) відсутності факту, що представляє порушення міжнародного зобов'язання;
- г) правомірності застосування міжнародних санкцій.

Сукупність дій держав або інших суб'єктів міжнародного права, що не беруть участь в даному спорі, що направлені на встановлення або відновлення прямих переговорів між сторонами, що спорять в цілях створення сприятливих умов для мирного вирішення спору, це:

- а) безпосередні переговори;
- б) добрі послуги;
- в) посередництво;
- г) міжнародна слідча процедура.

Міжнародно-правова регламентація добрих послуг і посередництва відбулася у:

- а) Конвенції про мирне вирішення міжнародних зіткнень 1907 р.;
- б) Загальному акті про мирне вирішення міжнародних спорів 1928 р. (у редакції 1949 року);
- в) Статуті ООН;
- г) Міжамериканському договору про мирне вирішення міжнародних спорів 1948 р.

Склад слідчих комісій:

- а) встановлюється за угодою сторін, що спорять;
- б) регламентований Статутом ООН в кількості 7 учасників, що призначаються сторонами, що спорять і ООН на паритетних початках;
- в) регламентований в Гаазьких конвенціях про мирне вирішення міжнародних зіткнень 1899 і 1907 рр. в кількості 7 учасників, що призначаються сторонами, що спорять і ООН на паритетних початках;
- г) регламентований в Гаазьких конвенціях про мирне вирішення міжнародних зіткнень 1899 і 1907 рр. за відсутності угоди сторін, що спорять, кількості 5 учасників, 4 з яких призначаються сторонами, що спорять на паритетних початках.

Міжнародне право встановлює термін проведення мирних переговорів:

- а) 10 днів;
- б) один місяць;
- в) не встановлює;
- г) 6 місяців.

Стороною у міжнародному Суді ООН можуть бути:

- а) держави;
- б) усі суб'єкти міжнародного права;
- в) фізичні та юридичні особи;
- г) держава та міжнародні організації.

Вирішення спору третьою стороною, рішення якої є обов'язковим для сторін, що спорять, це:

- а) міжнародна слідча комісія;
- б) міжнародний арбітраж;
- в) міжнародна погоджувальна комісія;
- г) міжнародний суд.

Відповідно до ст. 2 Статуту (Додаток VI до Конвенції ООН з морського права 1982 р.) рішення міжнародного трибуналу з морського права:

- а) є остаточним;
- б) може бути оскаржене у міжнародному Суді ООН;
- в) має обов'язкову силу для усіх держав-учасниць Конвенції ООН з морського права 1982 р.;
- г) має обов'язкову силу для усіх держав при розгляді аналогічних спорів.

Ад'юдикація – це:

- а) територія, яка тривалий час є предметом спору між державами;
- б) спосіб зміни статусу території за рішенням міжнародного судового органу;
- в) спосіб зміни статусу території шляхом прийняття закону парламентом;
- г) захоплення частини території держави чи її передача за договором про перемир'я.

Цесія – це:

- а) передача частини території однієї держави іншій на підставі договору;
- б) обмін територіями між державами;
- в) процес передачі території від однієї держави до іншої за рішенням міжнародного судового органу;
- г) завоювання території.

Національна приналежність повітряного судна визначається за фактом:

- а) керування ним громадянами тієї чи іншої держави;
- б) використання повітряного простору тієї чи іншої держави;
- в) його реєстрації в тій чи іншій державі;
- г) володіння ним юридичною особою тієї чи іншої держави.

Дозвіл на використання повітряного простору над державною територією надає:

- а) Міжнародна організація цивільної авіації;
- б) ООН;
- в) держава;
- г) для використання повітряного простору над державною територією дозвіл не потрібен.

На космічний об'єкт поширюється юрисдикція:

- а) держави, що його збудувала;
- б) держави реєстрації;
- в) держави приналежності екіпажу;
- г) космічний об'єкт є спільним надбанням людства і національна юрисдикція на нього не поширюється.

Чорноморські протоки відкриті:

- а) для вільного проходу торгових суден без будь-якої дискримінації прапорів;
- б) для вільного проходу всіх суден без будь-якої дискримінації прапорів;
- в) для вільного проходу рибних суден без будь-якої дискримінації прапорів;
- г) для вільного проходу військових суден без будь-якої дискримінації прапорів.

Терміном *res nullius* позначається:

- а) територія, на яку не розповсюджується суверенітет будь-якої держави або групи держав і яка має свій власний статус;
- б) територія, яка нікому не належить;
- в) територія, яка належить всім;
- г) постійно нейтральна територія.

Континентальний шельф відноситься до:

- а) території, на яку поширюється суверенітет прибережної держави;
- б) міжнародної території;
- в) постійно нейтральної території;
- г) території зі змішаним режимом.

Правовий режим, при якому дві або більше держави спільно володіють певною територією, на яку поширюється їх суверенітет, має назву:

- а) сервітут;
- б) оренда;
- в) загальне користування;
- г) кондомініум.

Як співвідносяться поняття «право війни» та «міжнародне гуманітарне право»?

- а) міжнародне гуманітарне право вужче поняття, адже зародилося значно пізніше;
- б) право війни більш вузьке поняття, адже покриває випадки лише оголошеної війни;
- в) право війни регулює оголошення та припинення оголошеної війни, а також укладення перемир'я, а міжнародне гуманітарне право – захист жертв збройного конфлікту;
- г) поняття є рівнозначними за обсягом.

Застереження Мартенса полягає в тому, що:

- а) держави не зобов'язані виконувати зобов'язання за міжнародним гуманітарним правом у разі його порушення противником;
- б) міжнародне гуманітарне право не застосовується тоді, коли обидві сторони погодилися на це;
- в) населення та воюючі сторони знаходяться під захистом основ міжнародного права, позаяк вони витікають зі встановлених між цивілізованими народами звичаїв;
- г) посилення на військову необхідність недопустиме.

Принцип пропорційності в міжнародному праві збройних конфліктів означає, що:

- а) при здійсненні атаки шкода повинна завдаватися виключно комбатантам протилежної сторони чи військовим об'єктам;
- б) при здійсненні нападу на військові об'єкти шкода цивільним об'єктам допускається, але за умови, що там не знаходяться цивільні особи;
- в) цивільні об'єкти не повинні зазнавати нападів;
- г) шкода, що завдається цивільним особам та цивільним об'єктам при здійсненні нападу на військові об'єкти не повинна бути надмірною.

Чим регулювалося ведення збройних конфліктів до прийняття перших конвенцій?

- а) війна не обмежувалася жодними правовими нормами;
- б) договори з міжнародного гуманітарного права існують ще з давніх часів;
- в) звичаєвими нормами міжнародного права;
- г) сторони у війні уклали між собою договори, де зобов'язувалися поважати поранених та хворих армій противника.

Чотири конвенції про захист жертв війни були прийняті у:

- а) Женеві у 1964 р.;
- б) Відні у 1969 р.;
- в) Женеві у 1949 р.;
- г) Женеві у 1977 р.

Міжнародне гуманітарне право:

- а) розглядає правомірність застосування військової сили для вирішення міжнародних конфліктів;
- б) захищає жертв збройних конфліктів і обмежує засоби та методи ведення війни;
- в) забороняє ведення агресивних війн;
- г) захищає громадян держави, яка була піддана нападу.

Загальна стаття 3 Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року має силу:

- а) мініконвенції;
- б) декларації;
- в) акта;
- г) пакту.

Яку частину міжнародного гуманітарного права називають Женевським правом?

- а) норми та принципи, що закріплюють допустимі методи та способи ведення збройного конфлікту;
- б) норми та принципи, що передбачають захист жертвам війни;
- в) норми та принципи, що стосуються захисту культурних цінностей у випадку збройного конфлікту;
- г) норми та принципи, що стосуються захисту поранених та хворих.

Визначте, який з перерахованих нижче інститутів міжнародного гуманітарного права присутній у праві неміжнародних збройних конфліктів?

- а) Інститут воєнного полону;
- б) Інститут нейтральних держав;
- в) Інститут окупації;
- г) Інститут осіб, свобода яких обмежена.

Поняття інтернаціоналізованого збройного конфлікту з'явилося в доктрині міжнародного гуманітарного права у зв'язку з тим, що:

- а) держави не виконували зобов'язань за Додатковим протоколом II до Женевських конвенцій;
- б) до окремих збройних конфліктів застосовуються норми і право міжнародних і неміжнародних збройних конфліктів;
- в) міжнародне гуманітарне право не охоплювало всі можливі види збройних конфліктів;
- г) ситуації внутрішнього напруження часто переростали у збройний конфлікт неміжнародного характеру.

Якщо конфлікт не може бути кваліфікований за міжнародним гуманітарним правом як збройний конфлікт міжнародного чи неміжнародного характеру, це означає, що:

- а) застосовна спільна стаття 3 Женевських конвенцій 1949 р. та ст. 75 Додаткового протоколу I;
- б) Міжнародне гуманітарне право діє у повному обсязі за виключенням норм щодо поводження з військовополоненими;
- в) Міжнародне гуманітарне право діє у повному обсязі за виключенням норм щодо поводження з військовополоненими та щодо окупації;
- г) Міжнародне гуманітарне право не застосовується, застосовне лише право прав людини.

Як за конвенційним міжнародним гуманітарним правом повинен бути кваліфікований конфлікт між двома чи більше неурядовими збройними формуваннями?

- а) за будь-яких умов як збройний конфлікт міжнародного характеру;
- б) як збройний конфлікт міжнародного характеру за дотримання умов, визначених Додатковим протоколом I 1977 р.;
- в) як збройний конфлікт неміжнародного характеру;
- г) як порушення внутрішнього порядку чи виникнення обстановки внутрішнього напруження.

Як за конвенційним міжнародним гуманітарним правом повинен бути кваліфікований конфлікт між збройними силами держави та антиурядовими збройними силами чи іншими збройними силами, що знаходяться під відповідальним командуванням?

- а) за будь-яких умов як збройний конфлікт міжнародного характеру;
- б) як збройний конфлікт міжнародного характеру за дотримання умов, визначених Додатковим протоколом I 1977 р.;
- в) як збройний конфлікт неміжнародного характеру;
- г) як порушення внутрішнього порядку чи виникнення обстановки внутрішнього напруження.

Як за конвенційним міжнародним гуманітарним правом повинна бути кваліфікована окупація, встановлена без застосування військової сили?

- а) за будь-яких умов як збройний конфлікт міжнародного характеру;
- б) як збройний конфлікт міжнародного характеру за дотримання умов, визначених Додатковим протоколом I 1977 р.;
- в) як збройний конфлікт неміжнародного характеру;
- г) як порушення внутрішнього порядку чи виникнення обстановки внутрішнього напруження.

Як за конвенційним міжнародним гуманітарним правом повинна бути кваліфікована збройна боротьба народу проти деспотичного режиму?

- а) за будь-яких умов як збройний конфлікт міжнародного характеру;
- б) як збройний конфлікт міжнародного характеру за дотримання умов, визначених Додатковим протоколом I 1977 р.;
- в) як збройний конфлікт неміжнародного характеру;
- г) як інтернаціоналізований збройний конфлікт.

Що з перерахованого нижче не є обов'язковими ознаками комбатанта за Додатковим протоколом I?

- а) знаходження під командування відповідальної особи;
- б) можливість виконувати норми міжнародного гуманітарного права;
- в) носіння нагрудного знаку та знаку, який дає можливість визначити військове звання;
- г) підкорення внутрішній дисциплінарній системі збройного формування.

Партизани – законні учасники збройного конфлікту, якщо:

- а) мають на чолі особу, відповідальну за дотримання норм міжнародного гуманітарного права, і відкрито носять зброю під час бою і при розгортанні в бойові порядки;
- б) отримали посвідчення партизан;
- в) мають знаки відмінності;
- г) не порушують норм міжнародного гуманітарного права.

Хто із вказаних осіб при захопленні в полон може набути статус військовополоненого?

- а) шпигуни;
- б) найманці;
- в) медичний персонал;
- г) розвідники;
- д) все вирішує военний суд або уповноважена особа.

Якщо під час збройного конфлікту неміжнародного характеру існують сумніви щодо можливості поширити статус військовополоненого на конкретну особу, то:

- а) відповідно до права Гааги такій особі забороняється завдати навмисних тілесних пошкоджень та вбивати;
- б) така особа користується захистом лише базових прав людини;
- в) така особа користується всіма правами військовополоненого, поки компетентний орган не визначиться щодо її статусу;
- г) така особа може отримати статус військовополоненого у разі успішної апеляції до командувача збройного формування, яке його захопило.

Як за конвенційним міжнародним гуманітарним правом кваліфікується ситуація з Автономною Республікою Крим?

- а) за будь-яких умов як збройний конфлікт міжнародного характеру;
- б) як збройний конфлікт міжнародного характеру за дотримання умов, визначених Додатковим протоколом I 1977 р.;
- в) як збройний конфлікт неміжнародного характеру;
- г) як порушення внутрішнього порядку чи виникнення обстановки внутрішнього напруження.

Як кваліфікується ситуація на Сході України відповідно до положень звіту про дії по попередньому розслідуванні справи «Ситуації в Україні» (2016 р.) Міжнародного кримінального суду?

- а) як збройний конфлікт міжнародного характеру;
- б) як збройний конфлікт неміжнародного характеру;
- в) як збройний конфлікт неміжнародного характеру, з окремими ознаками конфлікту міжнародного характеру;
- г) як порушення внутрішнього порядку чи виникнення обстановки внутрішнього напруження.

Хто може виконувати функції Держави-покровительки:

- а) нейтральна держава;
- б) держава, яка не бере участі в збройному конфлікті;
- в) нейтральна держава або держава, яка не бере участі в збройному конфлікті;
- г) Організація Об'єднаних Націй.

Право міжнародної безпеки – це:

- а) галузь міжнародного публічного права;
- б) інститут галузі права збройних конфліктів;
- в) окрема група норм, що мають окреме положення у системі міжнародного права;
- г) самостійна нормативна система.

Сучасне право міжнародної безпеки виникає після:

- а) віденського конгресу 1814–1815 рр.;
- б) створення Ліги Націй у 1919–1920 рр.;
- в) створення Організації Об'єднаних Націй у 1945 р.;
- г) після розпаду СРСР у 1991 році.

Що є засобом зміцнення миру в праві міжнародної безпеки:

- а) гуманітарна допомога;
- б) підтримка біженців;
- в) допомога переселенцям;
- г) роззброєння.

Північноатлантичний договір 1949 р. передбачає:

- а) взаємну фінансову допомогу держав-членів НАТО у випадку загрози збройного нападу на одну з них;
- б) взаємну воєнну допомогу держав-членів НАТО у випадку збройного нападу на одну з них;
- в) взаємну фінансову та воєнну допомогу держав-членів НАТО у випадку загрози збройного нападу на одну з них;
- г) не передбачає надання державам-членам НАТО допомоги.

Що є правовою основою запровадження миротворчої операції:

- а) резолюція Генеральної Асамблеї ООН;
- б) рішення Ради Безпеки ООН;
- в) рішення Міжнародного суду ООН;
- г) доповідь Генерального секретаря ООН.

З ініціативи якої держави була скликана «Нарада з безпеки і співробітництва в Європі», яка пізніше була перетворена в Організацію з безпеки та співробітництва в Європі:

- а) СРСР;
- б) США;
- в) Франції;
- г) ФРН.

Яка з вказаних міжнародних організацій у сфері безпеки спочатку виникла у формі міжнародної конференції:

- а) Організація з безпеки та співробітництва у Європі (ОБСЄ);
- б) Організація Північно-Атлантичного Договору (НАТО);
- в) Організація договору про колективну безпеку (ОДКВ);
- г) Шанхайська організація співробітництва (ШОС).

Що є основною метою створення Організації Північно-Атлантичного Договору (НАТО) згідно з Вашингтонським договором 1949 р.:

- а) протистояння загрози з боку СРСР;
- б) боротьба з міжнародним тероризмом;
- в) закріплення стабільності та підвищення благополуччя у Північноатлантичному регіоні й створення системи колективної оборони та збереження миру та безпеки;
- г) створення військової міжнародної коаліції партнерів США.

Найбільш прогресивною з існуючих моделей міжнародної безпеки є:

- а) двостороннього співробітництва;
- б) загальної безпеки;
- в) колективної безпеки;
- г) постійного нейтралітету.

У якому документі містяться положення, згідно з яким для розвитку співробітництва між народами та для гарантії їх миру та безпеки необхідно суворо дотримуватися приписів міжнародного права, що визнаються дійсним правилом поведінки урядів:

- а) Статуті Ліги Націй;
- б) Статуті ООН;
- в) Статуті Міжнародного Суду ООН;
- г) Статуті Постійної Палати міжнародного правосуддя.

Хто із зазначених може бути суб'єктами міжнародно-правової відповідальності:

- а) транснаціональні корпорації;
- б) міжнародні організації;
- в) фізичні особи;
- г) жодна з відповідей не є правильною.

Що є підставою міжнародно-правової відповідальності міжнародної міжурядової організації:

- а) виключно факт порушення статутних положень організації її органами та посадовими особами;
- б) виключно факт порушення загальних норм міжнародного права;
- в) факт порушення її органами і посадовими особами як статутних положень організації, так і загальних норм міжнародного права;
- г) міжнародні організації не несуть міжнародно-правової відповідальності.

Якщо міжнародна організація не може самостійно компенсувати заподіяну нею шкоду, вона може нести:

- а) повну матеріальну відповідальність;
- б) солідарну відповідальність як самої організації, так і її держав-членів;
- в) міжнародна організація буде звільнена від відповідальності;
- г) міжнародні організації взагалі не несуть міжнародно-правової відповідальності.

Зобов'язання, пов'язані з компенсацією збитку, спричиненого діяльністю держав, яка не суперечить нормам міжнародного права, проте може мати непередбачувані наслідки, є:

- а) абсолютною відповідальністю;
- б) умовною відповідальністю;
- в) моральною відповідальністю;
- г) за діяльність, що не заборонена міжнародним правом, відповідальність не наступає.

Особлива категорія зобов'язань, зобов'язань перед міжнародним співтовариством в цілому, що мають для нього життєво важливе значення і забезпечуються в особливому порядку, це:

- а) зобов'язання *tabula rasa*;
- б) зобов'язання *erga omnes*;
- в) зобов'язання *ex officio*;
- г) зобов'язання *in statu nascendi*.

ЗАДАЧІ ДЛЯ ПОТОЧНОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

1. При вирішенні міжнародного спору, пов'язаного з визначенням державного кордону, держави А і В звернулися з проханням про посередництво до Генерального секретаря ООН, який підготував свій висновок з цього питання. Паралельно Генеральна Асамблея ООН зробила запит у даній справі до Міжнародного Суду ООН. Міжнародний Суд ООН виніс консультативний висновок, який виявився таким, що суперечить думці Генерального секретаря Ради Європи.

Якому з рішень повинні слідувати сторони?

2. У міжнародному договорі між державами А і В міститься посилання на «Міжнародний Суд» як на орган, який би розглядав суперечки між сторонами договору. Після того як виникла суперечка, держава А звернулася до Міжнародного Суду ООН, посилаючись на підсудність спору цього органу відповідно до ч. 1 ст. 36 Статуту Міжнародного Суду ООН: «До відання Суду відносяться всі справи, які будуть передані йому сторонами, і всі питання, спеціально передбачені Статутом ООН або чинними договорами і конвенціями». На думку держави В, в договорі мова йде про будь-який міжнародний суд, а в разі виникнення спору конкретний орган повинен бути визначений сторонами в спеціальній угоді.

Чи повинен Міжнародний Суд ООН прийняти справу до розгляду?

3. Державою А і державою В була узгоджена погоджувальна процедура дозволу міжнародного спору. У спеціальній угоді містилося положення, відповідно до якого сторони брали на себе зобов'язання «врахувати думку погоджувальної комісії при виробленні варіантів врегулювання конфлікту». Сформована комісія вивчила факти і підготувала рекомендації. Держава А погодилася з думкою комісії, в той час як держава В повністю заперечує правильність висновків комісії. Держава А звернулася зі скаргою до Міжнародного Суду ООН (обидві держави до цього зробили односторонні заяви про визнання юрисдикції Міжнародного Суду ООН).

Представник держави В в одному з публічних виступів заявив: «Дії держави А являють собою зловживання правом. Спочатку

процедура вирішення спорів, узгоджена сторонами, виключає використання будь-яких інших засобів мирного врегулювання».

Яку позицію слід зайняти Міжнародному Суду ООН щодо своєї компетенції розглядати даний спір?

4. Австралія і Нова Зеландія 9 травня 1973 р. звернулися в Міжнародний Суд ООН з проханням встановити протиправність з точки зору міжнародного права проведених Францією в південній частині Тихого океану ядерних випробувань і заборонити Франції подальше проведення таких випробувань.

У 1974 р. Франція зробила ряд публічних заяв, в яких було висловлено намір не здійснювати більше ядерних випробувань в атмосфері по закінченню серії випробувань в 1974 р. До цього моменту справа перебувала на розгляді Міжнародного Суду ООН.

Яке рішення має бути за нього винесено?

5. У серпні 1917 року, після того як Куба вступила в Першу світову війну на боці союзних держав, Гейнрікс, що працював до того секретарем німецького посольства в Мадриді, був затриманий як військовополонений в момент, коли він висадився в Гавані з іспанського пароплава, на якому слідував до місця свого нового призначення – в Мексику.

У 1926 р. пані Коллонтай, призначеній Радянським урядом на посаду посланника в Мексиці, було відмовлено в дозволі проїхати по дорозі до місця її призначення через Сполучені Штати (які тоді ще не мали дипломатичних відносин з СРСР).

У 1541 р. Рінкон і Фрегозо, французькі послы в Туреччині і Венеції, під час подорожі по річці По були заарештовані губернатором Мілана і вбиті, а їхні папери захоплені.

Чи правомірні дії влади Куби, США і Мілана у відповідних ситуаціях? Чи поширюються дипломатичні імунітети на дипломатів під час їх перебування в третіх державах?

6. Тутеро Кавассо був лідером Союзу мельсурських патріотів (СМП). Із самого початку він був одним із засновників Союзу та його президентом. У вересні 2002 року Союз та його військовоє крило – «Патріотичні сили визволення Мельсурії» (ПСВМ) – захопили владу в Імапі (столиця) та брали участь у збройному конфлікті проти Мальсурської Народної армії.

Тутеро Кавассо відігравав ключову роль у прийнятті рішень щодо політики вербування дітей та підтримував такі ініціативи. Зокрема, у своєму виступі в Імапі він закликав дітей приєднатися до армії. Дітей до 15 років добровільно та примусово вербували і відправляли в штаб у Зупрі або у військові навчальні табори у Зузу, Зейку, Зубваглу. Діти у цих таборах проходили через суворе навчання та зазнавали жорстоких покарань у випадку непокори. Крім того, був сформований спеціальний «загін Кустаго», до складу якого входили переважно діти віком до 15 років.

Діти брали активну участь в бойових діях та використовувалися як охорона. Тутеро Кавассо особисто використовував дітей, які не досягли 15 років, в якості своїх охоронців та регулярно спостерігав як інші члени організації роблять те ж саме.

Проаналізуйте ситуацію та кваліфікуйте дії Тутеро Кавассо. Чи вбачається в його діях порушення норм міжнародного гуманітарного права. Свою позицію обґрунтуйте.

7. Згідно з даними ЮНІСЕФ на території Анголи, населення якої складає 10 млн чоловік, установлено близько 12 млн протипіхотних мін. Ці міни виготовлені в різних країнах світу, у тому числі в Україні.

У грудні 2004 р. делегація України взяла участь у Першій Конференції з розгляду дії Оттавської конвенції. Керівник делегації, заступник міністра закордонних справ України Ігор Долгов заявив, що «Україна завжди підтримувала зусилля ініціаторів Оттавського процесу, спрямовані на подолання гуманітарної кризи, викликані широкомасштабним розповсюдженням і невибірковим застосуванням протипіхотних мін».

Який статус протипіхотних мін у сучасному міжнародному гуманітарному праві?

8. Індесі Куругбу був причетний до масового побиття, знущань та вбивств в таборі Стуз. Мало кому вдавалось вижити після зустрічі з ним. Свідки згадують, як деяких в'язнів змушували пити воду з калюж. Поки вони це робили, учасники парамілітаризованого формування, за їх словами, стрибали полоненим на спину і били їх до тих пір, поки ті не втратили здатність рухатися. Потім постраждалих клали в тачку і вивозили в невідомому напрямку.

Будучи лідером, п. Індесі не тільки спостерігав за такими інцидентами, але й інколи брав участь. Зокрема, як згадують свідки, під час «бенкету» (так назвав п. Індесі це дійство) він спорожнив

вогнегасник в рот одного з потерпілих, коли їх вивозили. А коли 12 липня 1999 року урядові сили відновили контроль на раніше захоплених землях, саме п. Індесі дав наказ, кого потрібно вивести із колони, яка рухалася до збірного пункту, та розстріляти. Він також мав безпосередній стосунок до розстрілів жінок та дітей в ряді сіл у 1997–1998 роках.

Надайте кваліфікацію дій п. Індесі та інших учасників, які спостерігали за його звірствами. Встановіть, коли міжнародне право забороняє/дозволяє застосування амністій до учасників збройних дій.

9. Під час конфронтації між Індонезією і Малайзією у 1963–1966 рр. 12 малайських китайців, скинутих на парашутах Індонезією в Малайзію, були взяті в полон. Їх засудили і визнали винними в порушенні внутрішнього закону Малайзії про безпеку, що стосується незаконного зберігання зброї. Вони були засуджені до страти. Засуджені апелювали до федерального суду Малайзії, посилаючись на ст. 4 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими 1949 р.

Чи можна вважати таких осіб військовополоненими, якщо врахувати, що вони є підданими Малайзії?

10. [8 вересня 1990 року]. На сході Саудівської Аравії військами США швидко розгортається розгалужена мережа польових госпіталів, передових медико-евакуаційних пунктів і мобільних медико-евакуаційних формувань, здатних впоратися з надходженням тисяч поранених американців в разі війни з Іраком.

Уряд Саудівської Аравії готує окремі медичні пункти та установи для своїх військ. Госпіталям США не дозволено використовувати червоний хрест для того, щоб противник не дізнався про їх місцезнаходження. У країні, де заборонені християнські емблеми, їх попросили використовувати червоний півмісяць.

Встановіть, хто і за яких умов може використовувати емблеми Руху Червоного Хреста та Червоного Півмісяця. Чи можуть використовувати їх військові формування? Чи можуть військово-медичні формування Сполучених Штатів Америки використовувати: 1) емблему Червоного Півмісяця, 2) продовжити використання емблеми Червоного Хреста в країні, де офіційно використовується Червоний Півмісяць?

11. Після проголошення незалежності уряд Шрі-Ланки вжив низку заходів, спрямованих на підтримку сингальської більшості і маргіналізацію тамільської меншини. Починаючи з 1956 року в країні відбулися спалахи насильства і зростаюча радикалізація деяких груп тамільської спільноти.

Хоча певні тамільські партії продовжували брати участь в політиці, до середини 1970 років деякі все більш воєнізовані групи стали закликати до створення окремої держави на півночі і сході. У 1976 році створена організація «Тигри визволення Таміл-Іламу» (ТВТІ). Після того, як вони напали на Джафні в липні 1983 року, в ході якого був сильно пошкоджений шпиталь і 13 урядових солдатів були вбиті, спалахнуло насильство в суспільстві («Чорний липень»). Більше 3000 тамілів були вбиті, тамільські підприємства і майно були зруйновані, і багато втекли з районів сингальської більшості.

ТВТІ розвивалась як військова організація, здатна утримувати великі смуги території на півночі і сході.

Проаналізуйте факти справи та встановіть, чи існував збройний конфлікт. Якщо так, надайте кваліфікацію – міжнародного чи не міжнародного характеру.

12. У листопаді 1997 року партизанська група «Рух за свободу» напала на військову базу в провінції однієї латиноамериканської держави з метою її захоплення. Операція тривала 29 годин 43 хвилини, в якій окрім партизан брали участь збройні сили та поліція.

Нападники ретельно спланували, координували та здійснили збройний напад. Офіцер, відповідальний за військову базу, прагнув відбити їх напад, а президент країни, виконуючи свої конституційні повноваження як Головнокомандувач збройними силами, віддавав накази та керував операцією з повернення важливого військового об'єкта.

В результаті операції загинуло 29 із 42 нападників та декілька державних агентів.

Чи можна говорити про наявність збройного конфлікту? Якщо так, поясніть, якими критеріями ви користувалися, щоб дійти до такого висновку. Надайте кваліфікацію подій.

13. У ст. 79 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних

збройних конфліктів 1977 р. (Протокол I), зазначено: «Журналісти, що перебувають в небезпечних професійних відрядженнях в районах збройного конфлікту, розглядаються як цивільні особи...».

Чи можна застосовувати збройну силу до переодягненого у військову форму журналіста? Якщо журналіст потрапив в полон, що слід з ним робити? Чи несе відповідальність журналіст за свої твори? Чи може противник якось карати журналіста, якщо він вважає, що інформація, яка викладається в статтях цього журналіста, є хибною і сприяє розпалюванню національної ворожнечі?

14. У 2003 році Сполучені Штати Америки та їх союзники напали на Ірак, розгромивши іракські війська і встановивши контроль над значними частинами країни. У 2004 році за підтримки США був сформований Тимчасовий уряд Іраку, який попросив коаліційні сили залишитися на цій території для надання допомоги в боротьбі з недержавними збройними групами.

Після 30 червня в Іраці тривали бойові дії між декількома озброєними угрупованнями і силами США, офіційно підтримуючими іракські сили на прохання іракського уряду.

Кваліфікуйте ситуацію, що склалася в Іраку. Встановіть сторони та вид збройного конфлікту.

15. Під час збройного конфлікту між двома державами, учасниками Женевських конвенцій, делегат Міжнародного комітету Червоного хреста був запрошений до МЗС (держава А), де йому повідомили, що отримана інформація про те, що противник страчує захоплених військовополонених парашутистів, які перебувають на військовій службі в збройних силах держави А. Держава В порушує положення Женевських конвенцій, якими передбачений захист комбатантів у військовій формі. У відповідь на дії держави В держава А заявила, що за кожного страченого противником парашутиста у відповідь вона страчуватиме 10 полонених.

Оцініть дії держав, посилаючись на положення Женевських конвенцій.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Поняття основних принципів міжнародного права. Ознаки основних принципів міжнародного права.
2. Класифікація основних принципів міжнародного права: правова природа, зміст та особливості.
3. Принцип заборони застосування сили та загрози сили в нових реаліях міжнародних відносин.
4. Принцип територіальної цілісності та непорушності кордонів в контексті загроз національній безпеці.
5. Поняття та значення права мирного вирішення міжнародних спорів.
6. Поняття «спір», «ситуація», «конфлікт» у сучасному міжнародному праві. Види міжнародних спорів.
7. Засоби вирішення міжнародних спорів. Розділ VI Статуту ООН, Мирне розв'язання спорів, стаття 33 (про перелік засобів вирішення міжнародного конфлікту).
8. Класифікація мирних засобів вирішення міжнародних спорів.
9. Дипломатичні засоби вирішення міжнародних спорів.
10. Безпосередні переговори і консультації.
11. Добрі послуги і посередництво.
12. Міжнародна примирлива процедура: слідчі й погоджувальні комісії.
13. Судові засоби вирішення міжнародних спорів.
14. Поняття та види територій в міжнародному праві. Концепція загальної спадщини людства.
15. Демілітаризовані та нейтралізовані території. Зони миру.
16. Ведення військових дій в міжнародних територіях.
17. Відмова від війни як принцип міжнародних відносин. Пакт Бріана – Келлога.
18. Генеза розвитку міжнародно-правового регулювання збройних конфліктів.
19. Перша мирна Гаазька конференція 1899 р.
20. Друга мирна Гаазька конференція 1907 р.
21. Женевські конвенції 1949 р. як правова основа «Права Женеви».
22. «Право Гааги» як основа регулювання військових дій.
23. Поняття та галузь регулювання питань збройних конфліктів. Міжнародне гуманітарне право і споріднені галузі міжнародного права.
24. Поняття агресії, правомірного застосування сили, відмінність між *jus ad bellum* / *jus contra bellum* (нормами щодо законності застосування сили) та *jus in bello*.

25. Поняття та ознаки збройних конфліктів. Види збройних конфліктів та їх відмінності.
26. Збройні конфлікти неміжнародного характеру (навести приклади). Відмінності між збройними конфліктами неміжнародного характеру та внутрішніми безладдями й обстановкою внутрішньої напруженості.
27. Збройні конфлікти міжнародного характеру: сторони та ознаки.
28. Міждержавні збройні конфлікти та міждержавні збройні конфлікти гібридного типу. Правові аспекти асиметричних бойових дій. Сучасні міждержавні збройні конфлікти гібридного типу.
29. Застосування норм до різних видів збройних конфліктів. «Право Гааги» та «Право Женеви»: формування та відмінності між ними.
30. Міжнародно-правова кваліфікація діянь Росії проти України. Висновки прокурора МКС.
31. Поняття та види гуманітарної інтервенції. Миротворчі операції та збройні конфлікти.
32. Визнання статусу урядів та інші види визнання в системі міжнародного права (органів національного опору; органів національно-визвольних рухів; «повсталі сторони» або «воюючої сторони»; «організовані озброєні угруповання» та «антиурядові збройні сили»).
33. Місце інституту визнання в зовнішній політиці України. Питання щодо визнання статусу самопроголошених, так званих «ДНР» і «ЛНР».
34. Рішення міжнародних судів, доктрина і м'яке право (Коментарі МКЧХ, документ Монтр'є, Таллінський посібник по кібервійні тощо).
35. Роль резолюцій міжнародних організацій в питанні застосування норм міжнародного права до збройних конфліктів. Резолюції ООН та інших міжнародних міждержавних організацій щодо захисту окремих верств населення під час збройних конфліктів, скорочення окремих видів засобів ведення війни, імплементації норм.
36. Початок збройного конфлікту міжнародного характеру та його правові наслідки. Вплив стану збройних конфліктів на дію міжнародних договорів. Питання денонсації під час збройного конфлікту.
37. Нейтралітет під час війни. Обов'язки нейтральної держави під час війни.
38. Окупація: поняття та правовий режим. Ефективний контроль.
39. Театр війни і театр воєнних дій.

40. Припинення військових дій та його відмінність від припинення стану війни. Загальне та часткове перемир'я. Закінчення стану збройних конфліктів та його правові наслідки. Капітуляція.
41. Інститут Держав-покровительок.
42. Основоположні принципи міжнародного гуманітарного права та їх зміст.
43. Проблеми застосування принципу розрізнення з появою нових форм конфлікту: боротьба з тероризмом та сучасні збройні конфлікти, «асиметричні війни», збройний конфлікт неміжнародного характеру, «кібервійна», гуманітарна інтервенція.
44. Міжнародно-правова регламентація правового становища населення. Правовий статус іноземців на території держави, що перебувають у збройному конфлікті.
45. Правовий статус громадян нейтральних країн, які перебувають на території держави, що знаходиться в стані збройного конфлікту.
46. Правовий статус учасників збройних конфліктів. Поняття та категорії комбатантів, нормативне визначення. Права та обов'язки комбатантів.
47. Правовий статус некомбатантів.
48. Юридичні ознаки поняття «найманець». Відмежування найманців від комбатантів та добровольців. Міжнародно-правова відповідальність держав за використання найманців.
49. Юридичні ознаки поняття «доброволець». Особливості правовідносин між особою, яка вирішила стати добровольцем, і державою її громадянства або постійного проживання.
50. Миротворці та застосування норм права збройних конфліктів.
51. Особливості міжнародно-правового статусу військових шпигунів (лазутчиків) і військових розвідників. Право шпигунів (лазутчиків) на справедливий суд.
52. Юридичні радники. Права та обов'язки юридичних радників. Відмежування юридичних радників від військових юристів.
53. Поняття і функції парламентарів. Обов'язки держави-неприятельки щодо парламентарів.
54. Правовий статут журналістів та військових кореспондентів під час збройних конфліктів.
55. Поняття «жертви війни» та «осіб, яких захищають» у міжнародному гуманітарному праві (загальна ст. 3 ЖК, ст. 75 ДП I, ст. 4 ДП II). Визначення правового статусу жертв війни.
56. Правила захисту основних категорій жертв збройних конфліктів. Женевські конвенції 1949 року і Додаткові протоколи 1977 року як основні джерела захисту жертв війни.

57. Захист поранених та хворих у період збройного конфлікту. Право поранених на захист. Правове становище медичних формувань та установ, медичного і духовного персоналу.
58. Створення санітарних зон, зон безпеки, нейтральних зон і коридорів.
59. Правовий статус військовополонених. Режим воєнного полону.
60. Правове становище цивільного населення в період збройних конфліктів. Захист цивільного населення в період збройних конфліктів. Визначення цивільних об'єктів і захист цивільних об'єктів. Цивільні об'єкти, що знаходяться під особливим захистом.
61. Роль Міжнародного Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця під час збройних конфліктів. Особливості діяльності інших структур Червоного Хреста та Червоного Півмісяця.
62. Основні принципи Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця. Емблеми Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Лева і Сонця та Червоного Кристала та їх функції.
63. Поняття засобів та методів ведення воєнних дій. Поняття заборонених засобів та методів ведення бойових дій. Загальне правило (ст. 35 I Додаткового протоколу 1977 року). Принципи заборони засобів і методів ведення війни.
64. Заборона зброї масового знищення. Заборона ядерної зброї.
65. Заборона хімічної та бактеріологічної зброї.
66. Заборона звичайної зброї, що завдає надмірних ушкоджень або має невибіркову дію. Заборона протипіхотних мін.
67. Заборона ворожого впливу на навколишнє середовище.
68. Заборонені методи ведення воєнних дій. Заборона віроломних методів ведення війни. Різниця між віроломством і воєнними хитрощами.
69. Заборона нападу на цивільне населення. Заборона невиборчих нападів. Заборона нападу на зони, створювані для захисту жертв війни. Заборона окремих дій щодо цивільного населення: терор, голод, мародерство, депортація, грабїж, узяття заручників, примус служити в армії ворога.
70. Цивільні та військові об'єкти. Принцип обмеження за об'єктами. Визначення цивільних і військових об'єктів у Додаткових протоколах 1977 року до Женевських конвенцій 1949 року.
71. Ознаки військових об'єктів. Об'єкти критичної інфраструктури: поняття ознаки. Заборона використання цивільного населення для захисту військових об'єктів.
72. Новітні технології ведення бойових дій (кібервійна, дрони): проблема міжнародно-правового регулювання.

73. Міжнародно-правовий захист культурних цінностей під час збройного конфлікту. Класифікація культурних цінностей, їхні характерні ознаки.
Загальний і спеціальний рівні захисту. Міжнародний реєстр культурних цінностей. Обов'язки воюючих держав щодо охорони культурних цінностей під час збройних конфліктів. Пакт Реріха 1935 р.
74. Міжнародно-правова регламентація ведення збройної боротьби на морі. Особливості міжнародно-правового регулювання ведення збройного конфлікту на морі. Посібник Сан-Ремо по міжнародному праву, застосовному до збройних конфліктів на морі 1994 р.
75. Особливості регламентації повітряної війни. Гаазькі правила ведення повітряної війни (проект 1922–1923 р.). Проблема регулювання правил ведення бойових дій в повітрі. Автоматизовані збройні системи та міжнародне право.
76. Поняття імплементації міжнародного гуманітарного права.
77. Міжнародний механізм імплементації міжнародного гуманітарного права.
78. Внутрішньодержавний механізм імплементації міжнародного гуманітарного права.
79. Заходи, що вживаються в мирний час й у воєнний час. Імплементація норм міжнародного гуманітарного права в законодавстві України. Міжвідомча комісія з питань застосування та реалізації норм міжнародного гуманітарного права в Україні.
80. Контроль за додержанням міжнародного гуманітарного права. Контрольна діяльність представників держав, Міжнародної комісії з установлення фактів, Держав-покровительок, Міжнародного комітету Червоного Хреста.
81. Відповідальність за порушення норм міжнародного права збройних конфліктів перед міжнародними і національними судами.
82. Індивідуальна кримінальна відповідальність за порушення норм міжнародного права збройних конфліктів: історія, сучасне розуміння, принципи.
83. Категорії порушень міжнародного права збройних конфліктів. Поняття порушень, серйозних порушень і злочинів у міжнародному праві збройних конфліктів (міжнародному гуманітарному праві).
84. Воєнні злочини: закріплення у нормах міжнародного права і класифікація.

85. Загальні обов'язки командування щодо підготовки воєнних операцій. Відповідальність командирів та інших начальників за вчинення міжнародних злочинів.
86. Створення, правові основи діяльності, судоустрій, юрисдикція кримінальних трибуналів *ad hoc*.
87. Міжнародний кримінальний суд: основи діяльності та компетенція.
88. Відповідальність за воєнні злочини за національним правом України. Діяльність Міжнародного кримінального суду та Україна.
89. Поняття, джерела та принципи права міжнародної безпеки.
90. Загальна система колективної безпеки. Право на самооборону та гуманітарна інтервенція.
91. Регіональна система колективної безпеки. Регіональні міжнародні організації у системі колективної безпеки. ОБСЄ. НАТО.
92. Міжнародно-правове регулювання роззброєння та скорочення озброєнь.
93. Заходи зміцнення довіри. Міжнародний контроль.
94. Міжнародно-правове забезпечення постконфліктного врегулювання (наприклад, ООН).
95. Постконфліктна реконструкція, миробудівництво та примирення: основні проблеми.
96. Характеристика перехідного періоду від конфлікту до миру. Міжнародний досвід застосування перехідного правосуддя в постконфліктному застосуванні.
97. Складові правосуддя перехідного періоду. Концепція перехідного правосуддя в умовах збройного конфлікту в Україні.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. База даних щодо національної імплементації МГП – <https://www.icrc.org/ihl-nat>
2. Збірник прецедентів, що стосуються МГП (онлайн-база даних) – <https://www.icrc.org/casebook/>
3. Збірник прецедентів, що стосуються МГП (у PDF-форматі та паперова версія) – <https://www.icrc.org/eng/resources/documents/publication/p0739.htm>
4. Інформаційний бюлетень МКЧХ з питань права та політики (ICRC Law and Policy Newsletter) – <https://www.icrc.org/en/law-and-policy-newsletters>
5. Курс електронного навчання «Вступ до Міжнародного гуманітарного права» – <https://www.icrc.org/en/online-training-centre>
6. Міжнародний журнал Червоного Хреста – <https://www.icrc.org/eng/resources/international-review/index.jsp>
7. Онлайн-база даних міжнародних договорів, держав-учасниць та коментарів – <http://www.icrc.org/ihl>
8. Сайт досліджень з МГП – <http://www.ihl.ihlresearch.org14>
9. Сайт конкурсу Ж. Пікте – <http://www.concourspictet.org>
10. Сайт Міжнародного кримінального суду – <http://www.icc.int>
11. Сайт Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця – <http://www.redcross.int>
12. Сайт Міжнародної гуманітарної комісії зі встановлення фактів – <http://www.ihffc.org>
13. Сайт Міжнародної Федерації товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця – <http://www.ifrc.org>
14. Сайт МКЧХ – <http://www.icrc.org>
15. Сайт ООН – <http://www.un.org>

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

- Hors de combat* особи, що припинили брати участь у бойових діях, тобто знаходяться «поза боєм»; охоплює захоплених в полон комбатантів, а також поранених та хворих комбатантів, комбатантів, що зазнали корабельної аварії, та комбатантів, які здалися чи склали зброю.
- Jus ad bellum* галузь міжнародного права, яка містить законні підстави для застосування сили, яку наразі називають *jus contra bellum*.
- Jus contra bellum* право миру і безпеки – галузь міжнародного права, що забороняє застосування сили та погрози застосування сили, зазначаючи виключення із загальної заборони, а саме: реалізація невід’ємного права на індивідуальну чи колективну самооборону відповідно до ст. 51 Статуту ООН та застосування сили за рішенням Ради Безпеки ООН у випадку порушення глави VII (ст. 42 Статуту ООН).
- Jus in bello* право війни (МГП) – галузь міжнародного права, яка застосовується під час збройних конфліктів з метою обмеження засобів та методів ведення воєнних дій, а також для захисту підзахисних осіб (жертв війни).
- Levée en masse* мешканці неокупованої території, які при наближенні супротивника спонтанно взяли зброю в руки з метою протистояти вторгненню військ, та які не встигли зорганізуватися у регулярні збройні сили.
- Lex specialis* принцип *lex specialis derogat legi generali*, який визначає пріоритет спеціальних норм над загальним; використовується для визначення взаємозв’язку між МГП та МППЛ, а саме – норми якої галузі міжнародного права матимуть пріоритет у застосуванні.

Амністія

помилювання, до якого МГП закликає сторони вдатися після закінчення воєнних дій в межах міжнародного збройного конфлікту. Влада повинна прагнути надати якомога ширшу амністію особам, які брали участь у збройному конфлікті, або особам, позбавленим свободи з причини збройного конфлікту.. Це не стосується осіб, підозрюваних або обвинувачених у скоєнні воєнних злочинів, злочинів проти людяності або геноциду, а також осіб, засуджених за їх вчинення.

Асиметричний конфлікт

це таке збройне протистояння, що характеризується нерівним положенням між військовими можливостями воюючих сторін (наприклад, з точки зору бойової техніки, кількості військ). Асиметричним конфліктом називають конфлікт, в якому однією зі сторін виступає недержавна збройна група. Саме можливості останньої є значно меншими, ніж у держави.

Військова перевага

перевага або нагода, яку учасник конфлікту очікує отримати/досягнути в результаті нападу. Будь-які дії, що не є віроломством, які мають на меті ввести противника в оману або спонукати противника вчинити необдумані дії. Прикладами військової хитрості є: застосування маскуванню (маскування природними засобами, використання фарб, сіток, димових завіс); демонстрація помилкових об'єктів та дій (засоби активного маскуванню, відволікальний удар); імітація, помилкові операції та поширення неправдивої інформації.

Військова хитрість або «обманні заходи»

Військовий об'єкт

об'єкт який: а) за своїм характером, розташуванням, цілями або використанням робить ефективний внесок у військові дії; та б) його повне або часткове руйнування, захоплення чи нейтралізація, за існуючих на даний момент обставин, нададуть явну військову перевагу.

Військово-полонений

комбатант, який потрапив до рук супротивної сторони або некомбатанти, яким міжнародне гуманітарне право надає статус військовополоненого.

Віроломство

дії, спрямовані на те, щоб викликати довіру супротивника і змусити його повірити, що ви маєте право на захист, який він зобов'язаний надати, з метою обману такої довіри.

Такі дії є прикладами віроломства: симуляція капітуляції; симуляція недієздатності ранами або хворобою; симуляція цивільного чи некомбінаційного статусу; нанесення захисного статусу за допомогою знаків, емблем або уніформи Організації Об'єднаних Націй або нейтральної чи іншої держави, яка не є учасницею конфлікту; неправильне використання герба червоного хреста, червоного півмісяця або червоного кристала. Відповідно до міжнародного гуманітарного права заборонено вбивати, травмувати або захоплювати противника, вдаючись до віроломства.

Воєнні злочини

серйозні порушення норм міжнародного гуманітарного права (умисне вбивство, катування, депортація або незаконне переміщення цивільного населення, використання заборонених методів та засобів ведення бойових дій).

Гібридна війна

поняття, яке використовують в доктрині на позначення збройного конфлікту міжнародного характеру, що передбачає поєднання застосування конвенційної зброї, партизанської війни, тероризму та злочинної поведінки з метою досягнення певних політичних цілей, основним інструментом якої є створення державою-агресором в постраждалій державі внутрішніх протиріч та конфліктів з подальшим їх використанням для досягнення політичних цілей агресії, які зазвичай досягаються за допомогою конвенційної війни.

<i>Госпітальні судна</i>	судна, побудовані або обладнані зі спеціальною та єдиною метою надавати допомогу пораненим, хворим та потерпілим від аварії корабля, надавати їм лікування та перевозити їх.
<i>Громадянська оборона</i>	виконання конкретних гуманітарних завдань, спрямованих на те, щоб захистити громадянське населення від небезпеки та допомогти йому усунути безпосередні наслідки воєнних дій чи лих, а також створити умови, необхідні для його виживання.
<i>Духовний персонал</i>	особи, як військові, так і цивільні, як, наприклад, священники, що зайняті виключно виконанням своїх духовних функцій та придані: 1) збройним силам сторони, що перебуває в конфлікті; 2) медичним формуванням або санітарно-транспортним засобам сторони, що перебуває в конфлікті; 3) медичним формуванням або санітарно-транспортним засобам, зазначеним у статті 9, пункту 2 ДП І; 4) організаціям цивільної оборони сторони, що перебуває в конфлікті. Духовний персонал може бути приданий постійно або тимчасово, і на нього поширюються відповідні положення пункту к.
<i>Живі щити</i>	навмисне розміщення цивільних осіб в (або) навколо військових будівель для стримування противника від нападу на ці цілі.
<i>Застереження Мартенса</i>	застереження, включене з 1899 року в більшість угод з МГП, що надає загальний захист цивільному населенню і комбатантам. У випадках, не передбачених міжнародним гуманітарним правом, цивільні особи і комбатанти залишаються під захистом і дією принципів міжнародного права, що впливають з усталених звичаїв, з принципів гуманності та з вимог суспільної свідомості.

<i>Комбатант</i>	особа, що входить до складу збройних сил країн, які перебувають у стані військового конфлікту, і має право безпосередньо брати участь у військових діях.
<i>Міжнародний збройний конфлікт</i>	протистояння між двома чи більше державами, навіть якщо одна з них не визнає стану війни. Ситуація часткової чи повної окупації території держави іншою, навіть якщо цій окупації не чиниться жодний збройний опір, також є збройним конфліктом міжнародного характеру.
<i>Медичний персонал</i>	особи, які призначені стороною, що перебуває в конфлікті, виключно для медичних цілей, перерахованих у пункті «е», для адміністративно-господарського забезпечення медичних формувань або для роботи на санітарно-транспортних засобах та для адміністративно-технічного забезпечення. Такі призначення можуть бути або постійними, або тимчасовими. Цей термін включає: с. 1) медичний персонал сторони, що перебуває в конфлікті, як військовий, так і цивільний, включаючи персонал, зазначений в Першій і Другій конвенціях, та персонал, який придано організаціям цивільної оборони; с. 2) медичний персонал національних товариств Червоного Хреста (Червоного Півмісяця, Червоного Лева і Сонця) та інших національних добровільних товариств допомоги, належно визнаних і уповноважених стороною, що перебуває в конфлікті; с. 3) медичний персонал медичних формувань або санітарно-транспортних засобів, зазначених у статті 9, пункт 2.
<i>Неміжнародний (внутрішній) збройний конфлікт</i>	тривалі та інтенсивні збройні протистояння на території держави між урядовими збройними силами і організованими збройними формуваннями або між організованими збройними формуваннями.

<i>Особи, які потерпіли корабельну аварію</i>	як військовослужбовці, так і цивільні особи, які зазнають небезпеки на морі чи в інших водах внаслідок нещастя, що сталося або з ними, або з судном чи літальним апаратом, що перевозив їх, та які утримуються від будь-яких ворожих дій. Ці особи продовжують вважатися такими, що потерпіли корабельну аварію, під час їх рятування і доти, доки вони не одержать іншого статусу згідно з Конвенціями або цим Протоколом, за умови, що вони продовжують утримуватися від ворожих дій.
<i>Поранені і хворі</i>	як військовослужбовці, так і цивільні особи, які внаслідок травми, хвороби або іншого фізичного чи психічного розладу або інвалідності потребують медичної допомоги чи догляду, та які утримуються від будь-яких ворожих дій. Ці слова стосуються також породіль, новонароджених та інших осіб, які можуть потребувати в даний час медичної допомоги чи догляду, наприклад, вагітні жінки чи немічні, та які утримуються від будь-яких ворожих дій.
<i>Цивільний об'єкт</i> <i>Цивільні особа</i>	будь-який об'єкт, який не використовується у військових цілях. у міжнародному збройному конфлікті громадянська особа – це будь-яка особа, яка не належить до збройних сил і не бере участі у спонтанних масових виступах. В разі сумніву, чи є особа цивільною, передбачається, що така особа є цивільною. У збройному конфлікті неміжнародного характеру термін «цивільні особи» означає всіх осіб, які не входять ні до складу урядових збройних сил, ні до складу організованих збройних груп.

Шпигуни

особи, які, діючи таємно або обманним шляхом, збирають відомості, що мають військове значення, на контрольованій противником території з метою подальшої передачі цієї інформації протилежній стороні.

Навчальне видання

Громовенко Костянтин Вікторович
Грушко Мальвіна Валеріївна
Мануїлова Катерина Вікторівна

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Навчально-методичний посібник

Технічний редактор *Тетяна Шутова*
Дизайн обкладинки *Анастасія Юдашкіна*
Верстання *Олена Данильченко*



ЮРИДИКА
ВИДАВНИЦТВО

Підписано до друку 03.01.2023 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Droid. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 7,67. Наклад 300. Замовлення № 001/0123.
Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавництво «Юридика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Тел.: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@juridica.od.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7653 від 18.08.2022 р.